

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Επισπεύδον Τμήμα)
σε συνεργασία με το
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΠΡΩΤΗΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΗΣ/ΞΕΝΗΣ
ΓΛΩΣΣΑΣ»

Τίτλος

«Αναφορικές προτάσεις στην ελληνική. Η κατανομή της κλιτικής
αντωνυμίας»

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία της Πατμανίδου Μαρίας (Α.Μ: 4382019022)

Επιβλέπων: κ. Κοτζόγλου Γεώργιος

Μέλη της εξεταστικής επιτροπής: κ. Κοτζόγλου Γεώργιος (επόπτης)

κ. Καραντζόλα Ελένη

κ. Νικολού Καλομοίρα

ΡΟΔΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2021

«Οι απόψεις που διατυπώνονται στην παρούσα πτυχιακή εργασία εκφράζουν αποκλειστικά τον/τη συγγραφέα»

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται τις αναφορικές προτάσεις στην ελληνική και στις άλλες γλώσσες καθώς και την κατανομή της κλιτικής αντωνυμίας σε αυτές. Αρχικά, εξετάζονται οι δομικές ομοιότητες των αναφορικών προτάσεων που εντοπίζονται σε διαφορετικές γλώσσες. Οι προτάσεις αυτές διακρίνονται σημασιολογικά σε περιοριστικές, μη περιοριστικές και ποσοτικές ή διαβαθμιστικές αναφορικές. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται ορισμένες κατηγορίες ιδιαίτερων αναφορικών προτάσεων, όπως είναι οι ελεύθερες αναφορικές, οι περι-ονοματικές, οι δίπτυχες και ψευδο-δίπτυχες αναφορικές προτάσεις, οι μη παρεμφατικές και οι αναφορικές προτάσεις με το 'το'. Στη γλωσσική τυπολογία ο ρόλος των συγκεκριμένων προτάσεων είναι σημαντικός και η ταξινόμησή τους βασίζεται σε τρία διαγνωστικά κριτήρια κοινώς αποδεκτά. Επιπλέον, γίνεται μία σύντομη αναφορά στις σημαντικές όψεις της αναφορικής δομής, όπως ο αναδρομικός και γραμμικός πολλαπλός εγκιβωτισμός, η εξωθέτηση και η πολλαπλή αναφορικοποίηση. Οι αναφορικές προτάσεις στη νέα ελληνική διαχωρίζονται σε σχέση με το περιεχόμενό τους και το περιεχόμενο της προσδιοριζόμενης πρότασης σε καθαρές και μη καθαρές αναφορικές. Επιπροσθέτως, παρατηρούμε ότι οι αναφορικές προτάσεις της ελληνικής διακρίνονται σε περιοριστικές, μη περιοριστικές και ελεύθερες. Ένας τελευταίος διαχωρισμός των προτάσεων αυτών τις διακρίνει σε ονοματικές και επιρρηματικές. Εν συνεχεία, γίνεται λόγος για τη σύνταξη των αναφορικών προτάσεων στην ελληνική, τη σχέση των ανακλητικών αντωνυμιών με τα κενά καθώς και τις φορμαλιστικές αναλύσεις των ερευνητών για τη συντακτική θέση των αναφορικών προτάσεων στη νέα ελληνική. Εξετάζεται η κατανομή της κλιτικής αντωνυμίας στις αναφορικές προτάσεις, η παρουσία της οποίας κρίνεται υποχρεωτική στην περίπτωση του έμμεσου αντικειμένου, κάτι το οποίο δεν συμβαίνει στην περίπτωση του άμεσου. Η εμφάνιση του κλιτικού εξαρτάται από την οριστικότητα της κεφαλής καθώς και από το αν αυτή αποτελεί συστατικό της γνωστής πληροφόρησης. Επιπλέον, η παρουσία του συνδέεται με τη θεματοποίηση της ΟΦ. Όταν το κλιτικό φανερώνει το στοιχείο το οποίο αναφορικοποιείται, οδηγεί σε γραμματική δομή. Από την άλλη πλευρά, όταν απουσιάζει το κλιτικό, η δομή χαρακτηρίζεται γραμματική μόνο στην περίπτωση του άμεσου αντικειμένου. Τέλος, παρουσιάζονται οι διάφορες αναλύσεις που έχουν προταθεί αναφορικά με την κατανομή του κλιτικού, οι οποίες είναι η ανάλυση της «ανύψωσης», η ανάλυση του «τελεστή», η ανάλυση της «διαγραφής» και η ανάλυση της «ταυτοποίησης».

ABSTRACT

This thesis deals with the relative clauses in Greek and other languages as well with the distribution of the clitic pronoun in them. First, the structural similarities of the relative clauses found in different languages are examined. These clauses are semantically distinguished into restrictive, non-restrictive and amount or degree relatives. Then some categories of special relative clauses are presented, such as free relatives, circumnominal relatives, cleft and pseudo-cleft sentences, non-finite relatives and relative clauses marked by 'to'. In linguistic typology the role of these clauses is important and their classification is based on three commonly accepted diagnostic criteria. Furthermore, a brief reference is made to the important aspects of the relative construction, such as recursive and linear multiple embedding, extraposition and multiple relativization. Relative clauses in modern Greek are divided in relation to their content and the content of the specified sentence into clear and non-clear relatives. In addition, we observe that the relative clauses are divided into restrictive, non-restrictive and free ones. A final division of these sentences distinguishes them into nominal and adverbial ones. Then, reference is made to the syntax of relative clauses in Greek, the relationship of resumptive pronouns with gaps as well as the formal analysis of the syntactic position of relative clauses in modern Greek. The distribution of the clitic pronoun in the relative clauses is examined, the presence of which is considered obligatory in the case of the indirect object, something that does not happen in the case of the direct object. The appearance of the clitic depends on the definiteness of the head as well on whether it is a component of the known information. In addition, the presence of the clitic is linked to the topicalization of the NP. When the clitic reveals the element which is relativized, it leads to a grammatical structure. On the other hand, when the clitic is absent, the structure is characterized grammatical only in the case of the direct object. Finally, the various analyses that have been proposed regarding the distribution of the clitic are presented these are the "head-raising" analysis, the "operator" analysis, the "deletion" analysis and the "matching" analysis.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
ABSTRACT	4
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	6
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΕΥΣΕΩΝ – ΑΚΡΩΝΥΜΙΑ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΟΙ ΑΝΑΦΟΡΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΣΕ ΑΛΛΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ	10
1.1 Κύρια χαρακτηριστικά των αναφορικών προτάσεων	10
1.2 Σημασιολογική διάκριση των αναφορικών προτάσεων	12
1.3 Κατηγορίες ιδιαίτερων αναφορικών προτάσεων	15
1.3.1 Ελεύθερες αναφορικές προτάσεις	15
1.3.2 Περι-ονοματικές αναφορικές προτάσεις	17
1.3.3 Δίπτυχη και ψευδο-δίπτυχη δομή	18
1.3.4 Μη παρεμφατικές αναφορικές προτάσεις	19
1.4 Διαγλωσσική ταξινόμηση των αναφορικών προτάσεων	21
1.5 Όψεις της αναφορικής δομής	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΟΙ ΑΝΑΦΟΡΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ	38
2.1 Η μορφή των αναφορικών προτάσεων	38
2.2 Η σύνταξη των αναφορικών προτάσεων	44
2.3 Ανακλητικές αντωνυμίες – κενά	56
2.4 Οι φορμαλιστικές αναλύσεις των ερευνητών για τη συντακτική θέση των αναφορικών προτάσεων	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Η ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΚΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΤΩΝΥΜΙΑΣ ΣΤΙΣ ΑΝΑΦΟΡΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	66
3.1 Η κατανομή της κλιτικής αντωνυμίας στα είδη των αναφορικών προτάσεων	66
3.2 Οι αναλύσεις που έχουν προταθεί αναφορικά με την κατανομή του κλιτικού	71
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	77
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	84

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον κύριο Κοτζόγλου Γεώργιο, Αναπληρωτή Καθηγητή Γλωσσολογίας στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου, για την αμέριστη καθοδήγηση, την επιστημονική του συνδρομή και την υποστήριξή του καθ' όλη τη διάρκεια συγγραφής της παρούσας εργασίας. Επιπλέον, θέλω να ευχαριστήσω τα υπόλοιπα μέλη της εξεταστικής επιτροπής, κ. Καραντζόλα Ελένη και κ. Νικολού Καλομοίρα, για τις εύστοχες παρατηρήσεις και τα χρήσιμα σχόλια τους. Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου για την υποστήριξη που μου παρείχε σε όλη τη διάρκεια της φοίτησης και εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας καθώς και την αγαπημένη μου φίλη, Ευαγγελία Καραγιάννη, για τη συνεχή στήριξη και συμπαράσταση όλο αυτό το διάστημα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΕΥΣΕΩΝ – ΑΚΡΩΝΥΜΙΑ

ΑΠ	Αναφορική Πρόταση
ΑΦ	Φράση Άρθρου
ι	Ίχνος
ΟΦ	Ονοματική Φράση
Π	Πρόταση
ΠΑΠ	Περιοριστική Αναφορική Πρόταση
ΠΔ	Προσδιοριστικός Δείκτης
pro	pronoun
ΡΦ	Ρηματική Φράση
ΣΔ	Συμπληρωματικός Δείκτης
Τελ.	Τελεστής
ΦΠΔ	Φράση Προσδιοριστικού Δείκτη
ΦΣΔ	Φράση Συμπληρωματικού Δείκτη
ΦΧρ.	Φράση Χρόνου
Χαρ.	Χαρακτηριστής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι αναφορικές προτάσεις τόσο στη νέα ελληνική όσο και στις άλλες γλώσσες έχουν αποτελέσει αντικείμενο διερεύνησης και έχουν απασχολήσει τη διεθνή βιβλιογραφία. Στην παρούσα διπλωματική εργασία θα επιχειρηθεί μία σύνθεση των απόψεων που έχουν διατυπωθεί.

Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τις αναφορικές προτάσεις στις άλλες γλώσσες, ευρωπαϊκές και μη. Αρχικά, παρουσιάζονται τα κύρια χαρακτηριστικά των αναφορικών προτάσεων και η σημασιολογική διάκριση αυτών. Στο επόμενο υποκεφάλαιο αναλύονται ορισμένες κατηγορίες ιδιαίτερων αναφορικών προτάσεων, όπως είναι οι ελεύθερες αναφορικές, οι περι-ονοματικές, οι δίπτυχες και ψευδο-δίπτυχες αναφορικές προτάσεις, οι μη παρεμφατικές και οι αναφορικές προτάσεις με το 'το'. Η διαγλωσσική ταξινόμηση των αναφορικών προτάσεων και οι όψεις της αναφορική δομής αποτελούν τα τελευταία υποκεφάλαια του πρώτου κεφαλαίου.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μορφή των αναφορικών προτάσεων καθώς και τα είδη αυτών στη νέα ελληνική. Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι η σύνταξη των αναφορικών προτάσεων. Πιο συγκεκριμένα, διερευνώνται οι παράγοντες που καθορίζουν την επιλογή της αναφορικής αντωνυμίας 'ο οποίος, η οποία, το οποίο' ή του αναφορικού δείκτη 'που' στον νεοελληνικό λόγο. Επίσης, εξετάζεται η χρήση της αναφορικής αντωνυμίας 'ο οποίος' και του άκλιτου συμπληρωματικού δείκτη 'που' στις αναφορικές προτάσεις. Στη συνέχεια, αναφέρονται οι απόψεις ορισμένων ερευνητών για τη διάκριση των περιοριστικών και μη περιοριστικών αναφορικών προτάσεων. Αντικείμενο του επόμενου υποκεφαλαίου αποτελεί η δομή των ελεύθερων αναφορικών προτάσεων και η θέση των ερευνητών για αυτές. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στη χρήση των αντωνυμιών στις ελεύθερες αναφορικές προτάσεις. Το τελευταίο υποκεφάλαιο περιλαμβάνει τη σχέση των ανακλητικών αντωνυμιών με τα κενά καθώς και τις φορμαλιστικές αναλύσεις των ερευνητών για τη συντακτική θέση των αναφορικών προτάσεων.

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται η κατανομή της κλιτικής αντωνυμίας στα είδη των αναφορικών προτάσεων. Πρόκειται για ένα θέμα για το οποίο έχουν διατυπωθεί διαφορετικές αναλύσεις για τις οποίες γίνεται λόγος στο δεύτερο υποκεφάλαιο.

Κλείνοντας, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη σύγκριση σε επίπεδο δομής και λειτουργίας των αναφορικών προτάσεων τόσο στην ελληνική όσο και στις άλλες γλώσσες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΟΙ ΑΝΑΦΟΡΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΣΕ ΑΛΛΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

1.1 Κύρια χαρακτηριστικά των αναφορικών προτάσεων

Σύμφωνα με τον Dixon (2010, 314) υπάρχουν ποικίλοι ορισμοί για την αναφορική πρόταση καθώς και πλήθος μελετών για αυτήν σχετικά με τις ομοιότητες σε επίπεδο δομής που εντοπίζονται σε διαφορετικές γλώσσες. Αντικείμενο των μελετών αυτών αποτελεί το τελικό στάδιο της συντακτικής αναπαράστασης μιας αναφορικής πρότασης. Στο παρόν κεφάλαιο η προσέγγιση αποσκοπεί στην παρουσίαση αυτών των μελετών και των βασικών κοινών χαρακτηριστικών που εμφανίζουν οι γλώσσες μεταξύ τους ως προς τις αναφορικές προτάσεις.

Αρχικά, αξίζει να σημειωθεί ότι μία κανονική αναφορική δομή περιλαμβάνει δύο προτάσεις -μία κύρια πρόταση και μία αναφορική- οι οποίες συνθέτουν μία περίοδο με κοινό επιτονισμό. Η αναφορική πρόταση, αν και έχει τη βασική δομή μίας πρότασης, δηλαδή αποτελείται από τουλάχιστον ένα κατηγορήμα με τα ορίσματά του, δύναται να τροποποιήσει μία ΟΦ της κύριας πρότασης. Με άλλα λόγια, είναι έκδηλο ότι η κύρια και η αναφορική πρόταση συνδέονται σημασιολογικά. Ωστόσο, η δημιουργία είτε μιας αναφορικής πρότασης είτε κάποιου άλλου είδους πρότασης μπορεί να προκύψει από μια μεμονωμένη σειρά λέξεων αλλά με διαφορετική σημασία (Dixon 2010, 365).

Για παράδειγμα:

1. (α) [I saw [the official_{RC}[John helped with the counting.]]]
[Εγώ είδα [τον υπάλληλο_{ΑΠ}[που ο Γιάννης βοήθησε με την καταμέτρηση.]]]

(β) [I saw the official.] ; [John helped with the counting.]
[Εγώ είδα τον υπάλληλο.] · [ο Γιάννης τον βοήθησε με την καταμέτρηση.]

Στο παράδειγμα (1α) η αναφορική πρόταση δηλώνει ότι ο Γιάννης βοήθησε τον υπάλληλο με την καταμέτρηση ενώ η κύρια δηλώνει ότι εγώ είδα τον υπάλληλο που αυτός βοήθησε. Αντίθετα, η σειρά με την οποία παρατίθενται οι προτάσεις στο (1β) φαίνεται ότι οδηγεί σε δύο διακριτές και πιθανόν μη συνδεδεμένες προτάσεις, οι οποίες διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τον επιτονισμό (Dixon 2010, 366).

Ανάμεσα στις δύο δομές -την κύρια και την αναφορική πρόταση- υπάρχει ένα κοινό όρισμα. Αυτό μπορεί να δηλωθεί μερικώς ή πλήρως στην κύρια πρόταση ή στην αναφορική ή πλήρως και στις δύο προτάσεις ή σε καμία από τις δύο. Οι γλώσσες

διαφέρουν ως προς τον τρόπο δήλωσης του κοινού ορίσματος στην αναφορική πρόταση καθώς και στην κύρια. Ως κεφαλή του κοινού ορίσματος μπορεί να τεθεί, για παράδειγμα, ένα κοινό ουσιαστικό ή μία αντωνυμία τρίτου προσώπου ή ένα κύριο όνομα ή οποιαδήποτε αντωνυμία (Dixon 2010, 365).

Στις περισσότερες γλώσσες η αναφορική πρόταση λαμβάνει έναν επίσημο δείκτη -μία αναφορική αντωνυμία (η οποία περιέχει πληροφορίες σχετικά με την αναφορά ή/και τη λειτουργία του κοινού ορίσματος μέσα στην αναφορική πρόταση), ή έναν αναφορικό δείκτη (ο οποίος δεν περιέχει τέτοιες πληροφορίες), ή μία ρηματική κλιτική κατάληξη ή έναν προσωδιακό δείκτη (Dixon 2010, 365). Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι σε ορισμένες περιπτώσεις το αναφορικοποιημένο όρισμα δεν προφέρεται μέσα στη δευτερεύουσα πρόταση. Επίσης, σε κάποιες γλώσσες χρησιμοποιούνται ανακλητικές αντωνυμίες οι οποίες εμφανίζονται όχι στην αρχή της αναφορικής πρότασης αλλά στο σημείο του κενού και έχουν διαφορετική λειτουργία (de Vries 2018, 1). Μάλιστα, σε γλώσσες όπως η ελληνική, οι ανακλητικές αντωνυμίες δεν εμφανίζονται στο σημείο του κενού, αλλά στη θέση όπου βρίσκουμε τα κλιτικά.

Όσον αφορά τη δομή των αναφορικών προτάσεων παρατηρείται αξιοσημείωτη ποικιλομορφία ανάμεσα στις γλώσσες. Στην πλειοψηφία των γλωσσών οι αναφορικές προτάσεις περιέχουν περιφερειακά καθώς και πυρηνικά ορίσματα. Σε ορισμένες γλώσσες η αναφορική και η κύρια πρόταση μπορεί να δείχνουν τον ίδιο χρόνο, όψη, τροπικότητα. Εντούτοις, υπάρχουν και γλώσσες στις οποίες δεν επιτρέπεται κανένα από αυτά. Τέλος, σε μία μερίδα γλωσσών η αναφορική πρόταση διαφέρει από την κύρια καθώς παρουσιάζει το δικό της σύστημα σχετικά με τον χρόνο, την όψη και την τροπικότητα (Dixon 2010, 366).

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στις γλώσσες που εμφανίζουν δομές που δεν συνάδουν με τις κανονικές. Οι συσχετικές και οι προσαρτημένες αναφορικές προτάσεις περιλαμβάνουν ουσιαστικά μία προτασιακή παράθεση. Στις συμπυκνωμένες αναφορικές προτάσεις η αναφορική αντωνυμία και η δήλωση του κοινού ορίσματος εμφανίζονται συγχωνευμένες σε μία μορφή. Σε λίγες μόνο γλώσσες υπάρχει ένας τύπος αναφορικής πρότασης που εισάγεται με το 'to' (Dixon 2010, 366).

Αξίζει να σημειωθεί ότι για τον σχηματισμό των αναφορικών προτάσεων χρησιμοποιούνται ποικίλες στρατηγικές, οι οποίες συσχετίζονται εν μέρει με συγκεκριμένες ιδιότητες των γλωσσών, όπως η σειρά των λέξεων και η διαθεσιμότητα

ορισμένων αντωνυμιών. Οι αναφορικές προτάσεις μπορεί να ακολουθούν ή να προηγούνται της κεφαλής ή ακόμα και να την περικλείουν. Τέλος, παρατηρείται διαγλωσσική διακύμανση αναφορικά με την ποικιλία των συντακτικών λειτουργιών που μπορούν να αναφορικοποιηθούν. Συγκεκριμένα, περισσότεροι από έναν τύποι αναφορικών προτάσεων εμφανίζονται σε μία γλώσσα. Ιδιαίτεροι τύποι των αναφορικών δομών περιέχουν τις ελεύθερες αναφορικές προτάσεις, τις δίπτυχες δομές καθώς και τις συσχετικές προτάσεις (de Vries 2018, 1).

1.2 Σημασιολογική διάκριση των αναφορικών προτάσεων

Οι αναφορικές προτάσεις διακρίνονται σημασιολογικά σε περιοριστικές αναφορικές προτάσεις και σε μη περιοριστικές (ή παραθετικές). Οι πρώτες περιορίζουν την αναφορά του κοινού ορίσματος, ενώ οι δεύτερες παρέχουν βασικές πληροφορίες σχετικά με το κοινό όρισμα το οποίο έχει καθοριστεί πλήρως (Dixon 2010, 352). Στο παράδειγμα (2) το ουσιαστικό ‘the dog’ αποτελεί τον όρο αναφοράς ενώ η αναφορική πρόταση περιορίζει τη σημασία αυτού του όρου, καθορίζοντας ποιος σκύλος εννοείται. Αντίθετα, στο παράδειγμα (3) η μη περιοριστική (ή παραθετική) αναφορική πρόταση δεν ταυτοποιεί ούτε περιορίζει τον όρο στον οποίο αναφέρεται (Nikolaeva 2006, 501-502· Bianchi 2002, 197· de Vries 2018, 9).

2. The dog [(that/which) you saw] belongs to John.

‘Ο σκύλος [(που/ο οποίος) είδες] ανήκει στον Γιάννη.’

3. John, [who is a good teacher], got a new job.

‘Ο Γιάννης, [που είναι καλός δάσκαλος], πήρε μία νέα δουλειά.’

Οι περιοριστικές αναφορικές προτάσεις είναι πιο συνηθισμένες από τις μη περιοριστικές (Nikolaeva 2006, 502). Σε αρκετές γλώσσες υπάρχουν μόνο περιοριστικές αναφορικές προτάσεις. Αυτό ισχύει για την Kambara (Austronesian, Indonesia), το Manambu και την Jarawara (Klamer 1998, 316· Aikhenvald 2008, 468· Dixon 2004, 525). Αντίθετα, δεν υπάρχουν γλώσσες στις οποίες απαντώνται μόνο μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις (Nikolaeva 2006, 502). Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί ότι σε ορισμένες γλώσσες οι περιοριστικές και οι μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις δεν διακρίνονται μεταξύ τους (Dixon 2010, 352). Ο Munro (1976, 205-207) αναφέρει ότι στη γλώσσα Mojave δεν παρατηρείται διαφορά όσον

αφορά τη δομή ή τον επιτονισμό αλλά για τη μη περιοριστική αναφορική πρόταση κρίνεται απαραίτητη η οριστική αναφορά του κοινού ορίσματος.

Όσες γλώσσες διαθέτουν περιοριστικές και μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις για τη μεταξύ τους διάκριση χρησιμοποιούν τη θέση, τον ειδικό αναφορικό δείκτη και την προσωδία (Dixon 2010, 352). Ειδικότερα, στη γλώσσα Amele, μία περιοριστική αναφορική πρόταση προηγείται του κοινού ορίσματος και το τροποποιεί, σε αντίθεση με μία μη περιοριστική αναφορική πρόταση που ακολουθεί το κοινό όρισμα. Η πρώτη παρουσιάζει σταθερότητα ως προς τη θέση της ενώ η δεύτερη δύναται να τοποθετηθεί στο τέλος της κύριας πρότασης (Roberts 1987, 49-56).

Σχετικά με τον ειδικό αναφορικό δείκτη στην περσική γλώσσα μία περιοριστική αναφορική πρόταση περιλαμβάνει ένα ειδικό επίθημα -i για να δηλωθεί το κοινό όρισμα της κύριας πρότασης, ενώ κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει όταν η αναφορική πρόταση είναι μη περιοριστική (Mahootian 1997, 32-33· Comrie 1989, 139).

Τέλος όσον αφορά την προσωδία στη γλώσσα Hausa όλοι οι τύποι αναφορικών προτάσεων εισάγονται με έναν αναφορικό δείκτη με σταθερή τεμαχιακή μορφή. Η διαφορά είναι ότι στις μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις ο δείκτης έχει ένα διακριτικό αλλόμορφο χαμηλού τόνου (Newman 2000, 541-542).

Στην αγγλική γλώσσα μία διακριτή αναφορική αντωνυμία εισάγει τις παραθετικές αναφορικές προτάσεις, αν και το 'that' χρησιμοποιείται ευρέως από ορισμένους ομιλητές. Σε άλλες γλώσσες, όπως στα γαλλικά και τα δανικά, επιτρέπεται ένας συμπληρωματικός δείκτης για τις προτάσεις αυτές (de Vries 2018, 10).

4. (α) John, who/*that/* $\emptyset$ I have seen at school. (English)

‘Ο Γιάννης, τον οποίο/*που/* $\emptyset$ έχω δει στο σχολείο.’

(β) Jean, que/* $\emptyset$ j'ai vu à l'école. (French)

Είναι φανερό ότι δεν μπορεί να υπάρξει σύνδεση μίας περιοριστικής αναφορικής πρότασης με ένα κύριο όνομα, εκτός και εάν αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ως μη μοναδικό και επομένως περιορισμένο στο σχετικό πλαίσιο (de Vries 2018, 10-11).

5. (α) *John that I saw at school.

‘Ο Γιάννης που εγώ είδα στο σχολείο.’

(β) The John that we all know.

‘Ο Γιάννης που όλοι ξέρουμε.’

Οι παραθετικές αναφορικές προτάσεις μπορούν να εξαχθούν, όπως και οι περιοριστικές. Αυτό συμβαίνει ιδιαίτερα σε αυτές που η ανάγνωσή τους εμφανίζει μία συνεχή ή επακόλουθη ροή, όπως το παράδειγμα (6) (de Vries 2018, 11).

6. Peter fixed the car last month, which he then sold to John.

‘Ο Πέτρος διόρθωσε το αυτοκίνητο τον περασμένο μήνα, το οποίο στη συνέχεια πούλησε στον Γιάννη.’

Οι ‘ποσοτικές ή διαβαθμιστικές αναφορικές’ αποτελούν έναν τρίτο σημασιολογικό τύπο αναφορικών προτάσεων σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς (Carlson, 1977· Grosu, 1994· Grosu & Landman, 1998 όπ. αναφ. στη Nikolaeva 2006, 502). Αυτού του είδους οι αναφορικές προτάσεις ποσοτικοποιούν μια μεταβλητή, που εκφράζει βαθμό, ποσότητα, είδος ή γεγονός (7) (de Vries 2018, 11). Η αναφορική πρόταση στο παράδειγμα (8) περιέχει φωνητικά ένα μηδενικό στοιχείο το οποίο εκφράζει ποσότητα, έτσι ώστε η πρόταση μπορεί να παραφραστεί ‘τόσο στρατιώτες όσοι Κινέζοι παρέλασαν τον περασμένο Μάιο’. Στην αγγλική γλώσσα οι διαβαθμιστικές αναφορικές διαφέρουν από τις περιοριστικές στις πιθανότητες στοιβάγματος και εμφανίζουν περιορισμούς τόσο στους προσδιοριστές όσο και στους σχετικοποιητές που συνδυάζονται μαζί τους (Carlson, 1977· Grosu, 1994· Grosu & Landman, 1998 όπ. αναφ. στη Nikolaeva 2006, 502).

7. (α) We observed the four birds that there were in the cage.

‘Παρατηρήσαμε τα τέσσερα πουλιά που υπήρχαν στο κλουβί.’

(β) The (amount of) effort it took was actually wasted.

‘Η (ποσότητα) της προσπάθειας που χρειάστηκε πήγε χαμένη.’

(γ) They are not quite the musicians that their parents were.

‘Δεν είναι τόσο τύποι της μουσικής όσο ήταν οι γονείς τους.’

(δ) Every time the king entered the room, the servants rose to their feet.

‘Κάθε φορά που ο βασιλιάς έμπαινε στο δωμάτιο, οι υπηρέτες σηκώνονταν.’

(de Vries 2018, 11)

8. We will never be able to recruit the soldiers [that the Chinese paraded last May].

‘Δεν θα μπορέσουμε ποτέ να στρατολογήσουμε τόσους στρατιώτες [όσοι Κινέζοι παρέλασαν τον περασμένο Μάιο].’

(Carlson, 1977· Grosu, 1994· Grosu & Landman, 1998 όπ. αναφ. στη Nikolaeva 2006, 502)

Όλες αυτές οι προτάσεις σημασιολογικά λειτουργούν μεγιστοποιητικά, δεν μπορούν να συνδυαστούν με έναν αόριστο εξωτερικό προσδιοριστή και είναι αδύνατο το στοίβαγμα. Για παράδειγμα, το (7α) μπορεί να παραφραστεί ως ‘Υπήρχαν ακριβώς τέσσερα πουλιά στο κλουβί και τα παρατηρήσαμε όλα’. Τα τέσσερα πουλιά δεν δύναται να αντικατασταθούν από μια αόριστη έκφραση, όπως ένα πουλί ή μερικά πουλιά. Είναι πιθανός ο συνδυασμός με μία περιοριστική αναφορική πρόταση αλλά το στοίβαγμα με μία άλλη διαβαθμιστική αναφορική δεν είναι δυνατό: the four birds that there were in the cage that (*there) had been flying freely before (de Vries 2018, 11-12).

1.3 Κατηγορίες ιδιαίτερων αναφορικών προτάσεων

Στο παρόν υποκεφάλαιο γίνεται αναφορά σε ορισμένες κατηγορίες ιδιαίτερων αναφορικών προτάσεων, όπως είναι οι ελεύθερες αναφορικές, οι περι-ονοματικές, οι δίπτυχες και ψευδο-δίπτυχες αναφορικές προτάσεις, οι μη παρεμφατικές και οι αναφορικές προτάσεις με το ‘to’.

1.3.1 Ελεύθερες αναφορικές προτάσεις

Ορισμένοι τύποι προτάσεων ενδέχεται να μην έχουν προφανή συντακτική κεφαλή (de Vries 2018, 15). Μπορεί να εμφανίζονται είτε χωρίς κεφαλή (9) είτε να περιέχουν μια φωνολογικά κενή κεφαλή (Nikolaeva 2006, 502· Andrews 2007, 213). Αυτό, σύμφωνα με τον Lehmann (1984, 97, 295 και 124), απαντάται σε γλώσσες που περιέχουν όλους τους κύριους τύπους αναφορικοποίησης, όπως φαίνεται στο παράδειγμα (10).

9. (α) [Whatever you say] is wrong.

[‘Ό,τι λες] είναι λάθος.’

(β) He arrived late, [which I didn’t like].

‘Έφτασε αργά, [το οποίο δεν μου άρεσε].’

10. (α) (Malagasy)

Saka [izay tia trondro]

γάτα ANAΦ. αγαπά ψάρι

‘Αυτή που αγαπά το ψάρι είναι η γάτα.’

(β) (Lahu)

[Bùʔ rǰíʔ ā ve] c`ò mâ hé

λανθασμένα γραμμένα ΣΥΝΤ. ΜΗ ΠΕΡΙΟΡ. υπάρχουν πολλά πιθανώς
‘Υπάρχουν πιθανώς πολλά γραμμένα λανθασμένα.’

(γ) (Yavapai)

[Kuʔu ruva-k k-ono:-ha] tokatoka lowa:-v-č yu-m.

καλάθι θα πλέξει-ΙΔ. ΥΠΟΚ. ΑΝΑΦ.-ΒΟΗΘ.-ΜΕΛ. Τοκατόκα γυναίκα-
ΠΡΟΣΔ.-ΟΝΟΜ. είμαι-ΥΠΟΘ. ΔΙΑΘΕΣΗ

‘Αυτή η οποία θα πλέξει ένα καλάθι είναι η γυναίκα του Τοκατόκα.’

(δ) (Hittite)

[Nu kwit LUGALu-s tezzi] nu apāt iyami.

ΣΥΓΚΕΚΡ. ΑΝΑΦ.:ΑΙΤ.ΕΝ. ΑΡ.ΜΗ ΓΡΑΜ. ΟΡΓ. ΜΕΤ. βασιλιάς-
ΟΝΟΜ. λέει ΣΥΓΚΕΚΡ. ΠΡΟΣΔ.3. ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡ. ΜΗ ΓΡΑΜ. ΟΡΓ. ΜΕΤ.
κάνω:1ΕΝ.ΑΡ.ΟΝΟΜ.

‘Αυτό που λέει ο βασιλιάς, το κάνω ακόμα και αυτό.’

Αυτές οι προτάσεις ονομάζονται ελεύθερες αναφορικές και στοχεύουν περισσότερο στη διαμόρφωση της έννοιας παρά στην ταυτοποίηση. Όσον αφορά τη συντακτική λειτουργία τους, οι ελεύθερες αναφορικές δεν τροποποιούν απαραίτητα μόνο ένα ουσιαστικό. Στο παράδειγμα (9β) το πεδίο τροποποίησης ενδέχεται να αντιστοιχεί σε ολόκληρη την πρόταση (Nikolaeva 2006, 502).

Οι ελεύθερες αναφορικές είτε είναι ονοματοποιημένες προτάσεις και εμφανίζονται σε θέσεις ΟΦ είτε έχουν επιρρηματική λειτουργία (11) (de Vries 2018, 15-16).

Για παράδειγμα:

11. I will go where/{to whatever place} you go.

‘Θα πάω όπου / {σε όποιο μέρος} πας.’

Επίσης, σε μία ελεύθερη αναφορική χωρίς εμφανή ονοματική κεφαλή μπορεί να προστεθεί ένας προσδιοριστής ή ποσοδείκτης. Αυτό φαίνεται σαφώς στα γερμανικά (12) (de Vries 2002, 42). Σύμφωνα με τον Lehmann (1984 όπ. αναφ. στον de Vries 2002, 42-43) υπάρχουν ελεύθερες αναφορικές με αντωνυμική κεφαλή (γ-ε) καθώς και αναφορικές που αποτελούν συνδυασμό και των δύο (στ).

12. (α) der [der zu spät gekommen ist]...
 ΠΡΟΣΔ.3 ΠΡΟΣΔ.αναφ. τόσο αργά έρθει έχει
- (β) alles/vieles [was du willst]...
 όλα/τόσα όσα εσύ θέλεις
- (γ) solche [die zu spät kommen]...
 αυτοί ΠΡΟΣΔ.αναφ. τόσο αργά έχουν έρθει
- (δ) etwas [was du willst]...
 κάτι που εσύ θέλεις
- (ε) jemand [der zu spät kommt]...
 κάποιος ΠΡΟΣΔ.αναφ. τόσο αργά έρχεται
- (στ) der-jenige [der zu spät kommt]...
 ο μόνος ΠΡΟΣΔ.αναφ. τόσο αργά έρχεται

Ο de Vries (2002, 43-44) υποστηρίζει ότι οι (ελεύθερες) αναφορικές προτάσεις ταξινομούνται σε: α) αναφορικές με κεφαλή (headed relatives) β) αληθινές ελεύθερες αναφορικές (true free relatives) και γ) ψευδο-ελεύθερες αναφορικές προτάσεις (false free relatives). Οι αληθινές ελεύθερες αναφορικές προτάσεις ως προς τη σημασία τους λειτουργούν μεγιστοποιητικά, αποδίδοντας μια οριστική ή καθολική ερμηνεία. Από την άλλη στις ψευδο-ελεύθερες αναφορικές προτάσεις η ερμηνεία που προσδίδεται είναι αόριστη και μη γενική. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στις ελεύθερες αναφορικές «του μη πραγματικού» (irrealis free relative), οι οποίες είναι γυμνές ΦΣΔ. Όπως υποδηλώνει το όνομα, εμφανίζουν έναν μη πραγματικό ρηματικό τύπο και συντακτικά λειτουργούν σαν τις ερωτηματικές προτάσεις. Ένας άλλος τύπος ελεύθερων αναφορικών προτάσεων είναι οι λεγόμενες ‘διαφανείς ελεύθερες αναφορικές’ (13) που περιλαμβάνουν μια φράση -η οποία βασίζεται στον wh-τελεστή και λειτουργεί ως ο σημασιολογικός και συντακτικός πυρήνας της δομής (de Vries 2018, 16).

13. He made [what appears to be a radically new proposal].
 ‘Έκανε [κάτι που φαίνεται ριζικά μια νέα πρόταση].’

1.3.2 Περι-ονοματικές αναφορικές προτάσεις

Οι περι-ονοματικές αναφορικές προτάσεις (circumnominal relatives) συγκεντρώνουν τις εξής βασικές ιδιότητες (de Vries 2002, 41):

- α) η κεφαλή είναι εσωτερική

- β) η σημασιολογία είναι μεγιστοποιητική ή περιοριστική
- γ) η εσωτερική κεφαλή είναι αόριστη
- δ) δεν υπάρχουν αναφορικά στοιχεία, εκτός από αναφορικά προσφύματα
- ε) είναι ονοματοποιημένες

Για την ονοματοποίηση των περι-ονοματικών αναφορικών προτάσεων ο Keenan (1985, 161) αναφέρει συγκεκριμένα ότι αυτού του είδους οι προτάσεις εμφανίζονται σε θέσεις ΦΠΔ. Επιπλέον, μπορεί να υπάρχει ένας εξωτερικός προσδιοριστής καθώς και ένας εξωτερικός δείκτης πτώσης. Στο παράδειγμα από τη γλώσσα Mohave, που ομιλείται στο Κολοράντο, γίνεται αντιληπτό ότι η περι-ονοματική πρόταση έχει διαφορούμενη σημασία (Lehmann 1984, 111).

14. [Hatčooq ?avi:-m ?-u:ta:v]-n^y-č n^yəʔi:i^y-pč

[σκυλί πέτρα-ΟΡΓ. ΠΤΩΣΗ ΥΠΟΚ.1-χτύπάω]-ΟΡΙΣΤ.-ΟΝΟΜ. μαύρο/-η
-ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ

‘Η πέτρα με την οποία χτύπησα το σκυλί ήταν μαύρη.’

‘Το σκυλί που χτύπησα με την πέτρα ήταν μαύρο.’

1.3.3 Δίπτυχη και ψευδο-δίπτυχη δομή

Οι δίπτυχες και ψευδο-δίπτυχες δομές, ανάλογα με τον υπότυπο, παρουσιάζουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά με τις παραθετικές και περιοριστικές αναφορικές προτάσεις. Στα αγγλικά, η δίπτυχη δομή με το ‘it’ απεικονίζεται στο (15α) παράδειγμα. Όπως δείχνει το (15β) η εστίαση δεν χρειάζεται να είναι μία ΟΦ (de Vries 2018, 17).

15. (α) It was John who opened the door.

‘Ήταν ο Γιάννης που άνοιξε την πόρτα.’

(β) It was in the garden that John proposed to Mary.

‘Ήταν στον κήπο που ο Γιάννης έκανε πρόταση στη Μαρία.’

Στις ψευδο-δίπτυχες προτάσεις εμπεριέχεται μία ελεύθερη αναφορική πρόταση. Το κατηγορήμα είτε ταυτοποιεί την αναφορά του υποκειμένου είτε προσδίδει μία ιδιότητα σε αυτό (de Vries 2018, 17· de Vries 2002, 61).

(γ) What John told me was a secret.

‘Αυτό που μου είπε ο Γιάννης ήταν ένα μυστικό.’

(δ) Flowers were what John gave to Mary.

‘Τα λουλούδια ήταν αυτά που έδωσε ο Γιάννης στη Μαρία.’

1.3.4 Μη παρεμφατικές αναφορικές προτάσεις

Η μη παρεμφατική αναφορική πρόταση είναι μία αναφορική πρόταση της οποίας το ρήμα δεν παρεμφαίνει, δηλαδή είναι άκλιτο. Οι μη παρεμφατικές αναφορικές μπορεί να εμπεριέχουν μια μετοχή παροντικού ή παρελθοντικού χρόνου ή ένα απαρέμφατο (de Vries 2002, 58· de Vries 2018, 16).

Για παράδειγμα:

16. (α) the washed clothes [παρελθοντική μετοχική αναφορική?]

(β) the washing man [παροντική μετοχική αναφορική?]

(γ) the clothes to wash [απαρεμφατική αναφορική]

Οι μη παρεμφατικές αναφορικές δεν διαχωρίζονται εύκολα από τις επιθετικές αναφορικές προτάσεις (de Vries 2002, 58). Σύμφωνα με τον Smits (1988, 41-42) δεν είναι ξεκάθαρο για το αν το παράδειγμα στο (16α) είναι αναφορική πρόταση ή ρηματικό επίθετο. Στα ολλανδικά οι μετοχικές αναφορικές προτάσεις αποτελούν τις πιο σύνθετες περιπτώσεις.

Για παράδειγμα:

(δ) de door Joop gewassen kleren [μετοχική αναφορική?]

τα από Τζουπ πλυμένα ρούχα

(ε) de de kleren wassende man [γερουνδιακή αναφορική?]

ο τα ρούχα που πλένει άνδρας

(στ) de door Joop te wassen kleren [απαρεμφατική αναφορική?]

τα από Τζουπ που πλένονται ρούχα

Όσον αφορά τις απαρεμφατικές αναφορικές, ο Lehmann (1984, 157-159) υπογραμμίζει πως όσα γνωρίζουμε προέρχονται από τα αγγλικά και τα ιταλικά. Ισοδύναμη είναι και η δομή που εμφανίζεται στα ολλανδικά όπου το ‘om’ σημαίνει περίπου ‘έτσι ώστε’ (so as (to)).

17. (α) een/het boek om te lezen

ένα/το βιβλίο έτσι ώστε να διαβάσει

(β) een boek *(om) te lezen

ένα βιβλίο *(έτσι ώστε) να διαβάσει

(γ) een boek (*d_{wat}) om te lezen

ένα βιβλίο (*το οποίο) έτσι ώστε να διαβάσει

(δ) een slaaf om het werk te doen

ένας σκλάβος έτσι ώστε τη δουλειά να κάνει

(δ') een jongen om mee te dansen

ένα αγόρι έτσι ώστε μαζί του να χορέψω

(δ'') iemand om naast wakker te worden

κάποιος έτσι ώστε δίπλα. να μείνει ξύπνιος για να (έρθω)

Το παράδειγμα (17α) δείχνει ότι η δομή μπορεί να είναι οριστική ή αόριστη. Το (β) δείχνει ότι το 'om' είναι υποχρεωτικό. Το (γ) φανερώνει ότι η παρουσία της αναφορικής αντωνυμίας είναι αδύνατη ενώ το (δ), (δ') και (δ'') ότι η αναφορική κεφαλή δύναται να είναι υποκειμένο, προθετικό αντικείμενο ή επιρρηματική φράση στη δευτερεύουσα πρόταση -εκτός από άμεσο αντικείμενο (de Vries 2002, 59).

Στα αγγλικά και σε κάποιες άλλες γλώσσες εντοπίζουμε μια δομή, όχι και τόσο συνηθισμένη, η οποία εισάγεται με το 'to', όπως το παράδειγμα (16γ), και περιλαμβάνει μια αναφορική πρόταση που τροποποιεί το κοινό όρισμα της κύριας. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε αυτήν τη δομή δεν υπάρχει κάποια αναφορική αντωνυμία. Επίσης, αυτού του είδους ο συντακτικός σχηματισμός μπορεί να παραφραστεί από μία κανονική αναφορική πρόταση η οποία περιλαμβάνει ένα τροπικό (Dixon 2010, 360).

Στις αναφορικές προτάσεις με το 'to' η λειτουργία του κοινού ορίσματος διαφέρει από αυτήν του υποκειμένου της αναφορικής πρότασης και η αναφορά δείχνει ότι κάτι είναι πιθανό να συμβεί. Ωστόσο, ένα ευρύτερο φάσμα δυνατοτήτων μπορεί να προκύψει όταν το κοινό όρισμα έχει τη λειτουργία του υποκειμένου τόσο στην κύρια όσο και στην αναφορική πρόταση (Dixon 2010, 361).

Για παράδειγμα:

18. (α) Mary is [the best person_{RC}[to complain about conditions here].]

'Η Μαρία είναι [το καλύτερο άτομο_{ΑΠ}[για να διαμαρτυρηθεί για τις συνθήκες εδώ].]'

(β) Mary was [the last person _{ΑΠ}[to complain about conditions here].]

‘Η Μαρία [ήταν το τελευταίο άτομο _{ΑΠ}[που παραπονέθηκε για τις συνθήκες εδώ].]’

Η πρόταση στο (18α) εκφράζει δυνατότητα και η αντίστοιχη κανονική δομή με τροπικό στην αναφορική πρόταση είναι η εξής: Mary is [the best person _{RC}[who should/could complain about conditions here]]. Αντίθετα, η (18β) αναφέρεται στο παρελθόν. Για το είδος αυτό της αναφορικής πρότασης με το ‘to’ δεν υπάρχει αντίστοιχη απλή αναφορική πρόταση με τροπικό (Dixon 2010, 361).

Για παράδειγμα:

19. (α) John gave Mary [a book _{RC}[to read].]

John gave Mary [a book _{RC}[which she could/should read].]

‘Ο Γιάννης έδωσε στη Μαρία [ένα βιβλίο _{ΑΠ}[το οποίο μπορεί/πρέπει να διαβάσει.]]’

(β) July is [the best month _{RC}[to go].]

July is [the best month _{RC}[in which one should go].]

‘Ο Ιούλιος είναι [ο καλύτερος μήνας _{ΑΠ}[στη διάρκεια του οποίου κάποιος μπορεί να πάει.]]’

(Dixon 2010, 360)

1.4 Διαγλωσσική ταξινόμηση των αναφορικών προτάσεων

Ο ρόλος των αναφορικών προτάσεων στη γλωσσική τυπολογία είναι εξέχων καθώς παρατηρείται ποικιλομορφία στη δομή τους. Η ταξινόμηση των αναφορικών προτάσεων σε διαγλωσσικό επίπεδο στηρίζεται σε τρία διαγνωστικά κριτήρια κοινώς αποδεκτά (Nikolaeva 2006, 503).

Το πρώτο κριτήριο ταξινόμησης των αναφορικών προτάσεων είναι η συντακτική σχέση ανάμεσα στην αναφορική πρόταση και τη σημασιολογική κεφαλή. Μία αναφορική πρόταση προσαρτάται στην κύρια, όταν δεν συνδέεται συντακτικά με το ουσιαστικό που τροποποιείται. Για παράδειγμα, εάν η πρόταση (20) από τη γλώσσα Warlpiri, που ομιλείται στην Αυστραλία, στην ανάγνωση (20α) πρόκειται να αναλυθεί ως αναφορική πρόταση, η σημασιολογική κεφαλή ‘emu’ και η αναφορική πρόταση δεν σχηματίζουν μεγαλύτερη ΟΦ. Άρα, η σύνδεση των προτάσεων είναι χαλαρή. Η λεγόμενη συσχετική δομή όπου το τροποποιημένο ουσιαστικό αναπαρίσταται ως

πλήρης ΟΦ τόσο εντός όσο και εκτός της αναφορικής πρότασης, όπως στο παράδειγμα (21) από τη γλώσσα Hindi, που ομιλείται στην Ινδία, αποτελεί τον κοινό τύπο των προσαρτημένων αναφορικών προτάσεων (Nikolaeva 2006, 502-503· Fabb 1999, 321).

20. ηaʃlu-ʒu-ŋa yankiri rantuŋu

εγώ-ΕΡΓΑΣΤ.-ΒΟΗΘ. Εμού πέτυχα

[kuʃa-lpa ŋa ra ŋaŋu]

ΥΠΟΤ. ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ-ΒΟΗΘ. νερό έπινε

(α) 'Πέτυχα με το δόρυ το Εμού το οποίο έπινε νερό.'

(β) 'Πέτυχα με το δόρυ το Εμού ενώ αυτό έπινε νερό.'

21. [ʒis a:dmi ka kutta bema:r hai],

ΣΥΣΧΕΤΙΚΟ άνδρας ΓΕΝ. σκύλος άρρωστος είναι

us a:dmi ko mai ne dekha

εκείνος άνδρας ΑΝΤ. εγώ ΕΡΓΑΣΤ. είδα

'Είδα τον άντρα του οποίου ο σκύλος είναι άρρωστος.'

Στο (21) ο συσχετικός δείκτης 'ʒis' συνοδεύει το ουσιαστικό που καθορίζει το πεδίο της αναφορικοποίησης 'man' το οποίο εμφανίζεται μέσα στην αναφορική πρόταση. Ταυτόχρονα, μία πλήρης ΟΦ μέσα στην κύρια πρόταση αναφέρεται σε αυτό (Nikolaeva 2006, 503).

Δύο προτάσεις, λοιπόν, οι οποίες παρατάσσονται, αντί να εγκιβωτίζονται η μία μέσα στην άλλη, μπορεί να περιλαμβάνονται σε μία περίοδο. Η δομή αυτή σημασιολογικά λειτουργεί, όπως μία κανονική αναφορική πρόταση. Αυτή η πρόταση, όπως αναφέρθηκε, ονομάζεται συσχετική. Εντοπίζεται σε γλώσσες που ομιλούνται στη νότια Ασία, όπως οι Indo-Aryan, οι Dravidian καθώς και οι γενετικές ομάδες Tibeto-Burman (Dixon 2010, 356-357).

Ορισμένες βασικές ιδιότητες των συσχετικών αναφορικών προτάσεων είναι: η εσωτερική κεφαλή, η μεγιστοποιητική τους λειτουργία, η τοποθέτησή τους αριστερά της κύριας, η ύπαρξη μιας προσωπικής ή δεικτικής αντωνυμίας στην κύρια πρόταση η οποία αναφέρεται στην τροποποιημένη αναφορική κεφαλή και το γεγονός ότι δεν είναι ονοματοποιημένες (de Vries 2002, 40· Bianchi 2002, 7· Andrews 2007, 215).

Αρκετοί συγγραφείς, ένας από τους οποίους είναι ο Keenan (1985, 164), υποστηρίζουν ότι οι συσχετικές είναι γυμνές προτάσεις και το αποδεικνύουν από τα εξής:

- δεν εμφανίζονται σε θέσεις ΦΠΔ
- δεν έχουν ποτέ εξωτερικό προσδιοριστή
- δεν έχουν ποτέ εξωτερική πτωτική κατάληξη ή άλλο ονοματικό μαρκάρισμα
- δεν έχουν ποτέ εξωτερική παράθεση (adposition)

Σε ορισμένες, λοιπόν, συσχετικές δομές (co-relative constructions) κάθε πρόταση μπορεί να αποτελέσει από μόνη της μία πλήρη πρόταση. Μια ερωτηματική λέξη στην πρώτη πρόταση και μια αντίστοιχη αντωνυμία ή δεικτικό στη δεύτερη πρόταση εκφράζουν το κοινό όρισμα. Το παράδειγμα που ακολουθεί είναι από τη γλώσσα Dolakha Newar (Tibeto-Burman, Nepal) (Genetti 2007, 487).

22. [gunān_A [bāmā=e khā]_O ŋen-ai]_{MC}

ΌΠΟΙΟΣ:ΕΡΓΑΣΤ. γονέας=ΓΕΝ. μιλάει ακούω-3εν. αρ.-ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ

[āmuna_A sukha_O sir-ai]_{MC}

3εν. αρ. ΔΕΙΚΤΙΚΟ:ΕΡΓΑΣΤ. ευτυχία 3εν. αρ.:ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ

‘Όποιος ακούει τις συμβουλές των γονιών του, αυτός ξέρει την ευτυχία.’

Στη γλώσσα Malayalam (Dravidian, India) το κοινό όρισμα στην πρώτη πρόταση πραγματώνεται με μια λέξη που εκφράζει ερώτηση μαζί με το ουσιαστικό ‘god’ ενώ στη δεύτερη πρόταση με το αντίστοιχο δεικτικό συμπεριλαμβανομένου και του ουσιαστικού ‘god’ (Asher & Kumari 1997, 53). Η διαφορά της στενά συγγενικής γλώσσας Tamil, που ομιλείται στην Ινδία, έγκειται στο γεγονός ότι η πρώτη πρόταση φέρει έναν δείκτη υπόταξης –oo. Συνεπώς, δεν μπορεί να συνθέσει μια πλήρη πρόταση (Lehmann 1993, 349-52). Για παράδειγμα:

23. [[eetə daivam]_S [ella vastukkaṇṇilum]

Όποιος Θεός κάθε αντικείμενο:ΠΛΗΘ. ΑΡ. :ΤΟΠΙΚΟ

unṇṇito]_{MC},

είμαι:ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ:ΕΡΩΤΗΜΑΤΙΚΗ

[[aa daivatte]_O praartthikkunnu]_{MC}

ΑΥΤΟΣ Θεός:ΑΙΤ. προσεύχομαι:ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ

‘Εγώ προσεύχομαι στον Θεό που είναι σε κάθε αντικείμενο.’

24. [neerru [enta·p raiyan]_S va-nt-aan-oo],

χθες το οποίο αγόρι ήρθα-ΠΑΡΕΛΘΟΝ-3εν.αρ.αρσενικό.ΠΡΟΤΑΣΗ-ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑ

[[anta·p raiyan-ai]_O naan_A inru paar-tt-eeen]_{MC}

ΕΚΕΙΝΟ αγόρι-ΑΙΤ. 1εν.αρ. σήμερα βλέπω-ΠΑΡΕΛΘ.-1εν. αρ.

‘Σήμερα είδα το αγόρι που ήρθε χθες.’

Στις γλώσσες Punjabi και Bengali, που ομιλούνται στην Ινδία, μία αναφορική αντωνυμία χρησιμοποιείται στην πρώτη πρόταση. Οι αναφορικές αντωνυμίες διακρίνονται από τις λέξεις που εκφράζουν ερώτηση (Bhatia 1993, 53-67· Bhat 2004, 186):

25. [je s bajare gie chilo],

ΟΠΟΙΟΣ (ΑΝΑΦ.) αγορά πάει είχε

[se s ekhane ache]_{MC}

3εν.αρ.(ΣΥΣΧΕΤΙΚΟ) ΕΔΩ είμαι:3εν.αρ.ΥΠΟΚ.

‘Το άτομο που είχε πάει στην αγορά είναι εδώ.’

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι σε ορισμένες γλώσσες εντοπίζονται τόσο συσχετικές δομές όσο και κανονικές αναφορικές προτάσεις, περιλαμβάνοντας το ίδιο σύνολο αναφορικών αντωνυμιών (Dixon 2010, 358).

Η αναφορική πρόταση που σχηματίζει ένα συστατικό με το ουσιαστικό που τροποποιείται είναι συντακτικά εγκιβωτισμένη. Οι εγκιβωτισμένες αναφορικές προτάσεις είναι ο τύπος που εμφανίζεται με τη μεγαλύτερη συχνότητα και διακρίνονται σε: α) αναφορικές προτάσεις με εσωτερική κεφαλή (internally headed) και β) αναφορικές προτάσεις με εξωτερική κεφαλή (externally headed) (Nikolaeva 2006, 503).

Οι αναφορικές προτάσεις με εσωτερική κεφαλή περιέχουν μία ΟΦ που ερμηνεύεται ως η κεφαλή μιας αναφορικής δομής και λογίζονται ως ονοματοποιημένες προτάσεις. Οι προτάσεις αυτές εμφανίζονται μέσα στην κύρια πρόταση στη θέση της ΟΦ. Σε αυτού του είδους τις δομές οι εσωτερικές αναφορικές αντωνυμίες και κυρίως οι ανακλητικές αποκλείονται (de Vries 2018, 12· Bianchi 2002, 7· Fabb 1999, 321· Alexiadou, Law, Meinunger & Wilder 2000, 27).

Οι αναφορικές προτάσεις με εσωτερική κεφαλή εντοπίζονται στις γλώσσες Hittite, Bambara, Indic, Tungus, Hokan και Quechua (Nikolaeva 2006, 503). Ένα παράδειγμα (26) από τη γλώσσα Quechua, που ομιλείται στη Νότια Αμερική και κυρίως στο Περού, δίνεται από τον Cole (1987, 277).

26. (Ancash Quechua)

[Nuna bestya-ta ranti-shqa-n] alli bestya-m ka-rqo-n.

άνδρας άλογο-ΑΙΤ. αγοράζω-ΣΥΝΤ.-3 καλό άλογο-ΑΥΤΟΠΤ. είμαι-
ΠΑΡΕΛΘΟΝ-3

‘Το άλογο που αγόρασε ο άντρας ήταν ένα καλό άλογο.’

Ο Lehmann (1984, 111) με το διαφορούμενο παράδειγμα (27) δείχνει ότι μπορεί να υπάρχουν εξωτερικοί προσδιοριστές και δείκτες πτώσης, οι οποίοι, όταν εμφανίζονται, είναι πάντα στη δεξιά-περιφέρεια.

27. (Mohave)

[Hatčooq ?avi:-m ?-u:ta:v]-n^y-č n^yə?i:l^y-pč.

[σκυλί πέτρα-ΟΡΓ. ΠΤΩΣΗ ΥΠΟΚ.1-χτύπαω]-ΟΡΙΣΤ.-ΟΝΟΜ. μαύρο/-η
-ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ

‘Η πέτρα με την οποία χτύπησα το σκυλί ήταν μαύρη.’ ή

‘Το σκυλί που χτύπησα με την πέτρα, ήταν μαύρο.’

Σύμφωνα με έναν σημασιολογικό διαχωρισμό, φαίνεται ότι υπάρχουν δύο διαφορετικοί κύριοι τύποι αναφορικών προτάσεων με εσωτερική κεφαλή: σε ορισμένες γλώσσες είναι περιοριστικές (π.χ. Lakhota, Mojave) αλλά σε άλλες υποχρεωτικά μεγιστοποιητικές (π.χ. Quechua, Japanese, Korean). Οι περιοριστικές αναφορικές προτάσεις με εσωτερική κεφαλή επιτρέπουν μία αόριστη ανάγνωση, ενώ οι μεγιστοποιητικές δεν το κάνουν αυτό και αντιστέκονται στο στοίβαγμα. Η θέση της εσωτερικής κεφαλής μπορεί να εμφανίζει ισχυρούς προσδιοριστές στις μεγιστοποιητικές αναφορικές προτάσεις με εσωτερική κεφαλή, ενώ στις περιοριστικές μόνο ένας εξωτερικός προσδιοριστής μπορεί να είναι ισχυρός (de Vries 2018, 13).

Στις προτάσεις με εξωτερική κεφαλή το τροποποιημένο ουσιαστικό βρίσκεται έξω από την αναφορική πρόταση και σχηματίζει μία μεγαλύτερη ΟΦ μαζί της. Στην περίπτωση που η αναφορική πρόταση ακολουθεί την εξωτερική κεφαλή, όπως στο παράδειγμα (2), η αντίστοιχη πρόταση ονομάζεται μετα-ονοματική (postnominal). Εάν η

αναφορική πρόταση προηγείται της εξωτερικής κεφαλής τότε είναι προ-ονοματική (prenominal). Οι προ-ονοματικές αναφορικές προτάσεις τείνουν να εμφανίζονται σε γλώσσες AP (αντικείμενο-ρήμα), ωστόσο υπάρχουν εξαιρέσεις και το αντίστροφο δεν ισχύει. Από την άλλη, οι μετα-ονοματικές αναφορικές βεβαιώνονται και στις δύο -PA (ρήμα-αντικείμενο) και AP (αντικείμενο-ρήμα)- γλώσσες (Nikolaeva 2006, 503· Fabb 1999, 321· de Vries 2018, 4). Στο παράδειγμα (28) απεικονίζεται μία προ-ονοματική αναφορική πρόταση από τη φινλανδική γλώσσα (Nikolaeva 2006, 503).

28. [minun teke-mä-ni] villatakki

εγώ. GEN. φτιάχνω-METOXH-1EN. AP. πουλόβερ

‘Το πουλόβερ που έφτιαξα.’

Στα αγγλικά, οι εξωτερικές αναφορικές προτάσεις ακολουθούν το ονοματικό στοιχείο. Ωστόσο, είναι δυνατόν είτε να προηγούνται είτε να εμφανίζονται με μεταβλητή σειρά. Η πρώτη περίπτωση απεικονίζεται στην ιαπωνική γλώσσα (29) (Andrews 2007, 208).

29. [Yamada-san ga kat-te i-ru] saru

Γιαμάντα-κύριος ΥΠΟΚ. διατηρώ-METOXH είμαι-ENEΣΤΩΤΑΣ πίθηκος

‘Ο πίθηκος που διατηρεί ο κ. Yamada.’

Σε γλώσσες -όπως στα ιαπωνικά, στα κορεάτικα, στα τουρκικά και στη γλώσσα ναβάχο- στις οποίες οι αναφορικές προτάσεις προηγούνται του ονοματικού είναι πιθανόν το ρήμα να βρίσκεται στο τέλος. Βέβαια, οι αναφορικές προτάσεις προηγούνται ακόμα και στην περίπτωση γλωσσών ΥΡΑ (υποκείμενο-ρήμα-αντικείμενο), όπως τα κινέζικα (Li & Thompson 1981, 116).

30. [Zhāngsān mǎi de] qìchē hěn guì

Ζάνγκσαν αγοράζω ONOM. αυτοκίνητο πολύ ακριβό

‘Το αυτοκίνητο που αγόρασε ο Zhangsan είναι πολύ ακριβό.’

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα περσικά, είναι μία γλώσσα όπου το ρήμα τίθεται στο τέλος και η αναφορική πρόταση ακολουθεί το ονοματικό στοιχείο (Lambton 1953, 75).

31. Ketab-i [ke be mæn dad-id] gomšode æst

βιβλίο-ΑΟΡΙΣΤΟΣ ΑΝΑΦ. σε μένα έδωσα-2EN. AP. χαθεί έχει

‘Το βιβλίο που μου έδωσες έχει χαθεί.’

Επιπλέον, είναι δυνατόν, μολονότι ασυνήθιστο, οι αναφορικές προτάσεις είτε να προηγούνται είτε να ακολουθούν το ονοματικό στοιχείο. Αυτό παρατηρείται στη γλώσσα Tagalog (Schachter & Otanes 1972, 124).

32. (α) tindaha-ng [pinuntahan ko]

κατάστημα-ΣΥΝΔΕΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΣΥΝΤ. πηγαίνω εγώ

(β) [pinuntahan ko]-ng tindahan

ΣΥΝΤ. πηγαίνω εγώ-ΣΥΝΔΕΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ κατάστημα

‘Το κατάστημα στο οποίο πήγα.’

Ενίοτε, στη γλώσσα Tagalog οι εξωτερικές αναφορικές προτάσεις, όπως και τα επίθετα, εμφανίζονται στην ίδια θέση. Στη συγκεκριμένη γλώσσα τα επίθετα μπορούν να προηγούνται ή να ακολουθούν την κεφαλή, όμοια με τις αναφορικές προτάσεις και εμφανίζονται με το ίδιο συνδετικό στοιχείο (Schachter & Otanes 1972, 122-4).

33. (α) mayama-ng tao

πλούσιος-ΣΥΝΔΕΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ άνδρας

(β) tao-ng mayaman

άνδρας-ΣΥΝΔΕΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ πλούσιος

Σε άλλες γλώσσες, οι διαφορές ανάμεσα στις αναφορικές προτάσεις και τους συνηθισμένους επιθετικούς τροποποιητές είναι σημαντικές. Για παράδειγμα, στην αγγλική γλώσσα θεωρείται ότι η κανονική θέση των επιθέτων είναι μπροστά από την κεφαλή, ενώ οι αναφορικές προτάσεις την ακολουθούν. Από την άλλη πλευρά, στην ιαπωνική γλώσσα τόσο τα επίθετα όσο και οι αναφορικές προτάσεις προηγούνται της ονοματικής κεφαλής, αλλά με τη διαφορά ότι τα επίθετα πρέπει να ακολουθούν ένα δεικτικό ενώ οι αναφορικές προτάσεις προτιμούν να προηγούνται (Andrews 2007, 210).

Συχνά οι αναφορικές προτάσεις εμφανίζονται με δύο διαφορετικές μορφές, κοινώς αποκαλούμενες ‘μειωμένες’ και ‘μη μειωμένες’. Οι πρώτες εμφανίζονται σε θέσεις κατάλληλες για επιθετικούς τροποποιητές ενώ οι δεύτερες κατέχουν μία διαφορετική και συνήθως εξωτερική θέση. Τέτοιου είδους παραδείγματα αντλούνται από τη γερμανική και φινλανδική γλώσσα, όπου στο (α) απεικονίζονται προ-ονοματικές μειωμένες αναφορικές προτάσεις ενώ στο (β) μετα-ονοματικές μη μειωμένες αναφορικές προτάσεις (Keenan & Comrie 1977 όπ. αναφ. στον Andrews 2007, 211-212).

34. (α) [Pöydällä tanssinut] poika oli sairas

στο.τραπέζι έχει.χορέψει αγόρι ήταν άρρωστο

‘Το αγόρι που χόρευε στο τραπέζι ήταν άρρωστο.’

(β) John näki veitsen [jolla mies tappoi kanan]

Γιάννης είδε μαχαίρι με. το οποίο άντρας σκότωσε κοτόπουλο

‘Ο Γιάννης είδε το μαχαίρι με το οποίο ο άντρας σκότωσε το κοτόπουλο.’

35. (α) der [in seinem Büro arbeitende] Mann

το σε του γραφείο εργάζεται άντρας

‘Ο άντρας που εργάζεται στο γραφείο του’

(β) der Mann, [der in seinem Büro arbeitet]

ο άντρας ο οποίος σε του γραφείο εργάζεται

‘Ο άντρας που εργάζεται στο γραφείο του.’

Λαμβάνοντας υπ’ όψιν μια σειρά τυπολογικών μελετών, παρατηρείται ότι η θέση της αναφορικής πρότασης συνδέεται άρρηκτα με τη σειρά με την οποία εμφανίζονται οι λέξεις σε κάθε γλώσσα. Οι γλώσσες στις οποίες το ρήμα τίθεται στην αρχή προτιμούν τις μετα-ονοματικές αναφορικές προτάσεις, ενώ αυτές στις οποίες το ρήμα βρίσκεται στο τέλος δείχνουν προτίμηση στις προ-ονοματικές. Τέλος, οι μετα-ονοματικές αναφορικές προτιμώνται στις γλώσσες στις οποίες το ρήμα εμφανίζεται στη μέση (ΥΡΑ) (Greenberg, 1963· Mallison & Blake, 1981· Keenan, 1985· Dryer, 1991 όπ. αναφ. στη Nikolaeva 2006, 503).

Το δεύτερο κοινό κριτήριο της ταξινόμησης αφορά τη λεγόμενη στρατηγική της ανακτησιμότητας, δηλαδή τη δήλωση του τροποποιημένου ουσιαστικού μέσα στην αναφορική πρόταση. Οι βασικές στρατηγικές είναι τέσσερις και είναι οι ακόλουθες (Nikolaeva 2006, 503):

α) Η στρατηγική της μη-μείωσης (nonreduction): περιλαμβάνει μία πλήρη ΟΦ η οποία εμφανίζεται στην κανονική της θέση μέσα στην αναφορική πρόταση και με κανονικό συντακτικό μαρκάρισμα. Αυτού του είδους η στρατηγική παρατηρείται στις αναφορικές προτάσεις με εσωτερική κεφαλή, όπως στο παράδειγμα (36α) από τη γλώσσα Udihe, που ομιλείται στη Ρωσία. Ενώ στις αναφορικές προτάσεις με εξωτερική κεφαλή το τροποποιημένο ουσιαστικό εμφανίζεται σε μειωμένη μορφή (Nikolaeva 2006, 503).

36. (α) si anda-i ηene:-ni

εσύ φίλος-2EN. AP. πήγα-3EN. AP.

[bi ag' a-i xoton-du bagdi:-tigi-ni]

εγώ αδερφός-1EN. AP. πόλη-ΤΟΠΙΚΟ ζει-ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ-3EN. AP.

‘Ο φίλος σου πήγε στην πόλη όπου ο αδερφός μου ζει.’

β) Η στρατηγική διατήρησης της αντωνυμίας (pronoun retention): περιέχει τη χρήση μιας προσωπικής αντωνυμίας στο εσωτερικό της αναφορικής πρότασης. Μερικές φορές η αντωνυμία αυτή ονομάζεται ανακλητική στη συγκεκριμένη λειτουργία της. Στο παράδειγμα (β) από τη γλώσσα Gilbertese, που ομιλείται κυρίως στο Κιριμπάτι, παρατηρείται ότι η αντωνυμία αυτή είναι συναναφορική με την ονοματική κεφαλή και μαρκάρεται συντακτικά για να αντικατοπτρίζει το ρόλο αυτής της κεφαλής μέσα στην αναφορική πρόταση (Nikolaeva 2006, 503).

(β) [te mane are oro-ia] te aine

‘Ο άντρας τον οποίο η γυναίκα χτύπησε.’

γ) Η στρατηγική της αναφορικής αντωνυμίας (relative pronoun strategy): ειδικές αντωνυμίες -συγγενείς με τις δεικτικές και/ή τις ερωτηματικές αντωνυμίες- αντιπροσωπεύουν το τροποποιημένο ουσιαστικό μέσα στην αναφορική πρόταση. Στο (2) παράδειγμα η αναφορική αντωνυμία ‘that’ αντιπροσωπεύει την εξωτερική κεφαλή ‘the dog’. Αυτή η στρατηγική αν και είναι χαρακτηριστική των περισσότερων ευρωπαϊκών γλωσσών ωστόσο εμφανίζεται σπάνια σε διαγλωσσικό επίπεδο. Αξίζει να σημειωθεί ότι η θέση των αναφορικών αντωνυμιών είναι ξεχωριστή, ενώ οι ανακλητικές αντωνυμίες εμφανίζονται στη θέση που καταλαμβάνει η ΟΦ μέσα στην πρόταση. Υπάρχει μια τάση να τίθενται αριστερά της αναφορικής πρότασης (Nikolaeva 2006, 504). Ωστόσο, ο Keenan (1985, 151) υπογραμμίζει ότι στη γλώσσα Bantu μπαίνουν ως πρόθημα στο ρήμα της πρότασης που τίθεται στο τέλος. Οι αναφορικές αντωνυμίες συμφωνούν στο γένος και αριθμό με τον όρο στον οποίο αναφέρονται αλλά εμφανίζονται στην πτώση που απαιτείται σύμφωνα με τον ρόλο που επιτελεί το ουσιαστικό (κεφαλή) μέσα στην αναφορική πρόταση.

δ) Η στρατηγική του κενού (gapping strategy): το ουσιαστικό (κεφαλή) αντιστοιχεί σε ένα συντακτικό κενό μέσα στην αναφορική πρόταση. Αυτός ο τύπος χρησιμοποιείται ευρέως σε πολλές γλώσσες του κόσμου. Καθώς ο ρόλος του ουσιαστικού-κεφαλής της αναφορικής πρότασης δεν κωδικοποιείται εμφανώς, η ερμηνεία της πρέπει να

βασίζεται σε σημασιολογικά και πραγματολογικά στοιχεία, τουλάχιστον σε γλώσσες στις οποίες η σειρά των λέξεων είναι ελεύθερη. Το (28) παράδειγμα από τη φινλανδική γλώσσα μπορεί να γίνει κατανοητό επειδή το ρήμα της αναφορικής πρότασης ‘make’ περιέχει το υποχρεωτικό όρισμα που δηλώνει τον πάσχοντα και δεν δηλώνεται μέσα στην αναφορική πρόταση. Έτσι, η έννοια του συντακτικού κενού μπορεί να ανακτηθεί. Στο παράδειγμα (γ) από τη γλώσσα Χάντι το ουσιαστικό που αναφορικοποιείται δεν αποτελεί όρισμα του ρήματος της αναφορικής πρότασης. Για την ερμηνεία της αναφορικής πρότασης απαιτείται μία γενική αντίληψη του κόσμου: στη συγκεκριμένη πρόταση υπάρχει μια χρονική σχέση ανάμεσα στο γεγονός της άφιξης και της ημέρας. Τέλος, σε ορισμένες περιπτώσεις το κενό μέσα στην αναφορική πρόταση μπορεί να παραμείνει ασαφές, όπως στο παράδειγμα (δ) από το Imbabura Quechua (Εκουαδόρ) (Nikolaeva 2006, 504).

(γ) a:sʰe:-m joxt-əm xatl

πατέρας-1EN. AP. φτάνω-METOXH μέρα

‘Την ημέρα που έφτασε ο πατέρας μου.’

(δ) kan famu-ʃka llajta-ka

εσύ έρχομαι-ONOM. πόλη-ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΔΕΙΚΤΗΣ

‘Η πόλη στην οποία έρχεστε/από.’

Η συντακτική θέση του αναφορικοποιημένου ουσιαστικού μέσα στην αναφορική πρόταση αποτελεί την τρίτη παράμετρο ταξινόμησης (Nikolaeva 2006, 504). Σύμφωνα με τους Keenan & Comrie (1977), στη γλώσσα υπάρχουν διάφορες στρατηγικές αναφορικοποίησης και χωρίς τυχαία κατανομή. Προτείνουν την ακόλουθη ευρέως αποδεκτή ιεραρχία των γραμματικών λειτουργιών, η οποία αναφέρεται ως Ιεραρχία της Προσβασιμότητας. Το σύμβολο ‘ > ’ δηλώνει ότι ‘είναι πιο προσβάσιμο στην αναφορικοποίηση’: υποκείμενο > άμεσο αντικείμενο > έμμεσο αντικείμενο > πλάγιο όρισμα > κτήτορας > αντικείμενο σύγκρισης.

Κάθε στρατηγική αναφορικοποίησης καλύπτει ένα συνεχές τμήμα της ιεραρχίας ως στόχο της αναφορικοποίησης. Για παράδειγμα, μπορεί να υπάρχει γλώσσα στην οποία χρησιμοποιείται μία στρατηγική για την αναφορικοποίηση των υποκειμένων και των άμεσων αντικειμένων, ενώ μία άλλη στρατηγική χρησιμοποιείται για την αναφορικοποίηση του έμμεσου αντικειμένου, του πλάγιου, του κτήτορα και του αντικειμένου για να δηλωθεί η σύγκριση. Μια τέτοια γλώσσα είναι τα αγγλικά.

Ωστόσο, σε καμία γλώσσα δεν προβλέπεται μία στρατηγική για την αναφορικοποίηση, για παράδειγμα, του υποκειμένου και του πλάγιου ορίσματος και άλλη στρατηγική για την αναφορικοποίηση των άμεσων αντικειμένων και του κτήτορα (Nikolaeva 2006, 504).

Η προσβασιμότητα στην αναφορικοποίηση είναι υψηλότερη στην αριστερή περιφέρεια της ιεραρχίας. Εάν σε μία γλώσσα δύναται να αναφορικοποιηθεί μια δεδομένη θέση στην ιεραρχία τότε μπορούν να αναφορικοποιηθούν όλες οι θέσεις στα αριστερά. Σε όλες τις γλώσσες -ή τουλάχιστον σε όλες τις γλώσσες που έχουν αναφορική πρόταση- υπάρχει μια στρατηγική για την αναφορικοποίηση των υποκειμένων. Σε αρκετές γλώσσες η αναφορικοποίηση αφορά μόνο τα υποκείμενα και τα άμεσα αντικείμενα, για παράδειγμα στη γλώσσα Kinyarwanda, ενώ σε άλλες, όπως στη γλώσσα Tamil, η αναφορικοποίηση επικεντρώνεται στις τρεις υψηλότερες γραμματικές λειτουργίες. Όσο κατεβαίνουμε στην ιεραρχία, τόσο πιο δύσκολη καθίσταται η αναφορικοποίηση. Επιπλέον, στα γαλλικά και τα γερμανικά όλες οι γραμματικές σχέσεις μπορούν να αναφορικοποιηθούν. Αυτό, όμως, δεν ισχύει για το αντικείμενο που εκφράζει τη σύγκριση (Nikolaeva 2006, 504).

Σύμφωνα με τον de Vries (2018, 3), εάν σε μια γλώσσα επιτρέπονται, για παράδειγμα, αναφορικές προτάσεις που εκφράζουν κτήση, τότε μπορούν να αναφορικοποιηθούν όλες οι υψηλότερες λειτουργίες, αλλά όχι απαραίτητα οι χαμηλότερες. Τα παραδείγματα στο (37) δείχνουν ότι οι περισσότερες λειτουργίες είναι προσβάσιμες στα αγγλικά, αλλά όχι όλες. Τα παραδείγματα στο (38) δηλώνουν την απεριόριστη συντακτική λειτουργία των σύνθετων ΟΦ στην πρόταση.

37. (α) the man that I gave a book. (έμμεσο αντικείμενο)

‘Ο άντρας που έδωσα ένα βιβλίο.’

(β) the painting that Peter looked at. (προθετικό αντικείμενο)

‘Ο πίνακας που κοίταξε ο Πέτρος.’

(γ) the man whose mother Peter knows. (κτητικό)

‘Ο άντρας του οποίου τη μητέρα ο Πέτρος γνωρίζει.’

(δ) the pen with which Peter wrote this book. (προθετικός προσδιορισμός)

‘Το στυλό με το οποίο ο Πέτρος έγραψε αυτό το βιβλίο.’

(ε) the reason why Peter did this. (επιρρηματική αναφορική πρόταση)

‘Ο λόγος για τον οποίο ο Πέτρος έκανε αυτό.’

38. (α) Peter is more intelligent than the man who Anne admires. (ΑΠ μέσα σε συγκριτικό)

‘Ο Πέτρος είναι πιο έξυπνος από τον άντρα που θαυμάζει η Άννα.’

(β) Peter and a guy who he went to school with bought a house together. (ΑΠ μέσα σε σύνδεσμο)

‘Ο Πέτρος και ένας άντρας που πήγαιναν στο σχολείο μαζί αγόρασαν σπίτι.’

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί και η ιεραρχία του Lehmann (syntactic function hierarchy). Η ιεραρχία αυτή δείχνει -στο εσωτερικό μίας αναφορικής πρότασης- τη διαθεσιμότητα των συντακτικών θέσεων στην αναφορική κεφαλή μίας γλώσσας. Αναφορικά με τον εξωτερικό ρόλο της κεφαλής δεν υπάρχουν περιορισμοί. Η ιεραρχία του Lehmann είναι μια επέκταση της ιεραρχίας της προσβασιμότητας του Keenan & Comrie (1977). Αποτελείται από τέσσερις κλίμακες: επιρρηματικές, μετονοματικές και άλλες λειτουργίες (de Vries 2002, 33).

Η ιεραρχία της συντακτικής λειτουργίας από τον Lehmann (1984, 219)

Επιρρηματικές λειτουργίες			
Υποκείμενο/απόλυτο			
Άμεσο αντικείμενο/εργαστικό	Μετονοματικές λειτουργίες		
Έμμεσο αντικείμενο/χρονικό και τοπικό συμπλήρωμα	Προσδιορισμός σε γενική	Άλλες λειτουργίες	Άλλες λειτουργίες
Άλλα συμπληρώματα	Β' όρος Σύγκρισης	Συστατικά μιας παρατακτικής δομής	Συστατικά μιας δευτερεύουσας πρότασης, επιρρηματικά εγκιβωτισμένης μέσα σε μία ΑΠ
Προσαρτήματα	Προθετικός προσδιορισμός		Συστατικά μιας δευτερεύουσας πρότασης, μετονοματικά εγκιβωτισμένης μέσα σε μία ΑΠ

Οι Bakker & Hengeveld (2001 όπ. αναφ. στον de Vries 2002, 34), απαντώντας στους Keenan & Comrie (1977) και Dik (1997) υποστηρίζουν τρεις διαστάσεις της ιεραρχίας της προσβασιμότητας: συντακτική λειτουργία, σημασιολογική λειτουργία και ενσωμάτωση. Ακολουθούν την κριτική του Dik ότι σε πολλές γλώσσες τόσο τα υποκείμενα ή τα αντικείμενα δεν είναι καθορισμένα με σαφήνεια όσο και άλλες συντακτικές λειτουργίες.

Η ιεραρχία της προσβασιμότητας σύμφωνα με τους Bakker & Hengeveld
(2001 όπ. αναφ. στον de Vries 2002, 34)

α. Συντακτική λειτουργία: Υποκείμενο > Αντικείμενο > Άλλο
β. Σημασιολογική λειτουργία: Όρισμα 1 > Πάσχων > Αποδέκτης > Ευεργετημένος > Άλλο
γ. Ενσωμάτωση: Μη-κτητικό > Κτητικό

Η ιεραρχία του Lehmann ενσωματώνει εγκιβωτισμένες λειτουργίες καθώς και το απόλυτο / εργαστικό σύστημα. Από την άλλη πλευρά οι Bakker & Hengeveld εντάσσουν στην ιεραρχική κλίμακα τη σημασιολογική λειτουργία, η οποία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ως τμήμα της ιεραρχίας της συντακτικής λειτουργίας, όπως παρουσιάστηκε από τον Lehmann (de Vries 2002, 34).

Οι τρεις προαναφερθείσες παράμετροι ταξινόμησης δεν είναι ανεξάρτητες αλλά οι συσχετίσεις σε διαγλωσσικό επίπεδο είναι εμφανείς. Πρώτον, η θέση της αναφορικής πρότασης σε σχέση με την κεφαλή συνδέεται άρρηκτα με την προσβασιμότητα στην αναφορικοποίηση. Για παράδειγμα, στις προσαρτημένες αναφορικές προτάσεις (και σε μικρότερο βαθμό στις εσωτερικές αναφορικές) επιτρέπεται η αναφορικοποίηση περισσότερων συντακτικών λειτουργιών. Επιπροσθέτως, η χρήση των προ-ονοματικών αναφορικών προτάσεων είναι πιο σπάνια από τις μετα-ονοματικές (Nikolaeva 2006, 504).

Δεύτερον, παρατηρείται αλληλεπίδραση της στρατηγικής για την αναπαράσταση του τροποποιημένου ουσιαστικού εντός της αναφορικής πρότασης με τη θέση της πρότασης. Οι προ-ονοματικές διαφέρουν ποσοτικά από τις μετα-ονοματικές αναφορικές προτάσεις. Στις δεύτερες, παρουσιάζεται μεγαλύτερη ποικιλομορφία και τυπικά χρησιμοποιούνται είτε ανακλητικές είτε αναφορικές αντωνυμίες. Στις προ-ονοματικές αναφορικές προτάσεις η πιο συχνή στρατηγική είναι το κενό. Ομοίως, η στρατηγική της ανακτησιμότητας και η προσβασιμότητα στην αναφορικοποίηση αλληλεπιδρούν (Nikolaeva 2006, 504-505).

Σύμφωνα με τον Comrie (1989, 163), όταν μια θέση στην αναφορικοποίηση είναι δύσκολη τότε χρειάζεται μια πιο ρητή έκφραση για την επιτυχή ανάκτηση των πληροφοριών. Οι τρεις στρατηγικές για την αναπαράσταση της κεφαλής εντός της αναφορικής πρότασης μπορούν να ταξινομηθούν ως εξής (Song 2001, 227): κενό > αναφορική αντωνυμία > συγκράτηση αντωνυμίας. Το σύμβολο ' > ' σημαίνει ότι είναι λιγότερο σαφές. Επειδή η προσβασιμότητα στην αναφορικοποίηση των χαμηλότερων

γραμματικών σχέσεων είναι περιορισμένη, για τον λόγο αυτό απαιτούνται περισσότερες πληροφορίες για την επεξεργασία της αναφορικής πρότασης. Εν αντιθέσει, η αναφορικοποίηση μιας υψηλότερης γραμματικής σχέσης δεν είναι απαραίτητο να είναι σαφής και επομένως επιτρέπει το κενό.

Από την άλλη πλευρά, ο Lehmann (1984, 1986 όπ. αναφ. στη Nikolaeva 2006, 505) διατείνεται ότι η προαναφερθείσα ταξινόμηση εξηγείται με την έννοια της ονοματικοποίησης. Όσο πιο έντονη είναι η ονοματικοποίηση της αναφορικής πρότασης, τόσο λιγότερες γραμματικές λειτουργίες μπορούν να αναφορικοποιηθούν και τόσο λιγότερο πιθανή θα είναι η πλήρης αναπαράσταση της κεφαλής. Οι προσαρτημένες αναφορικές προτάσεις δεν εγκιβωτίζονται συντακτικά και δεν ονοματικοποιούνται. Αντίθετα, στις προ-ονοματικές αναφορικές προτάσεις παρατηρείται έντονη τάση προς την ονοματικοποίηση. Τέλος, σε όλες τις γλώσσες διαπιστώνεται ένας ενδιάμεσος βαθμός ονοματικοποίησης όσον αφορά τις μετα-ονοματικές και τις εσωτερικές αναφορικές προτάσεις.

1.5 Όψεις της αναφορικής δομής

Σε αυτό το υποκεφάλαιο παρουσιάζονται εν συντομία οι σημαντικές όψεις της αναφορικής δομής, όπως η χρήση των αναφορικών αντωνυμιών και μορίων, η θέση του εξωτερικού προσδιοριστή, ο αναδρομικός και γραμμικός πολλαπλός εγκιβωτισμός, η συνέλκυση και η εγκατάλειψη πρόθεσης, η εξωθέτηση και η πολλαπλή αναφορικοποίηση (de Vries 2002, 62).

Αναφορικές αντωνυμίες και μόρια

Ένα αναφορικό στοιχείο συχνά μαρκάρει τις αναφορικές προτάσεις. Στην αγγλική γλώσσα υπάρχουν τρεις πιθανές στρατηγικές: η χρήση της αναφορικής αντωνυμίας, το αναφορικό μόριο ή απολύτως τίποτα (de Vries 2002, 62).

Για παράδειγμα:

39. Do you know the woman who/that/ø we met this morning?

‘Γνωρίζεις τη γυναίκα την οποία/που/ø εμείς συναντήσαμε το πρωί;’

Οι αναφορικές αντωνυμίες στα αγγλικά είναι το ‘which’ ή το ‘who’. Οι ανακλητικές αντωνυμίες είναι δεικτικές ή προσωπικές αντωνυμίες που καταλαμβάνουν τη θέση του

κενού στην αναφορική πρόταση. Επίσης, στην αγγλική γλώσσα ο αναφορικός συμπληρωματικός δείκτης ‘that’ λογίζεται ως ένα κανονικό αναφορικό μόριο. Οι αναφορικοί δείκτες είναι μόρια που τίθενται στην αρχή της πρότασης, δεν είναι όμως συμπληρωματικοί δείκτες, καθώς παρουσιάζουν χαρακτηριστικά των αντωνυμιών. Οι δείκτες αυτοί δεν καταλαμβάνουν το κενό, επειδή δεν μετακινούνται. Μπορούν να βρεθούν σε ταξινομικές γλώσσες, όπως η γλώσσα Wolof. Το αναφορικό πρόσφυμα είναι ένα ρηματικό πρόσφυμα που υποδηλώνει ότι η πρόταση είναι αναφορική, όπως η γλώσσα Hopi (de Vries 2002, 62-63· Andrews 2007, 217-219).

Η θέση του εξωτερικού προσδιοριστή

Σύμφωνα με τον ακόλουθο πίνακα, ο Lehmann (1984, 280-286) προτείνει ότι το (i) και το (vi) είναι αμφίσημα ανάμεσα σε μία περιοριστική και μία παραθετική ερμηνεία. Ενώ οι επιλογές (iii) και (iv) αποτελούν την πιο διαδεδομένη σειρά για τις περιοριστικές αναφορικές. Οι ίδιες γλώσσες πρέπει να χρησιμοποιήσουν τις επιλογές (ii) και (v) για τις παραθετικές. Όσον αφορά τις περι-ονοματικές αναφορικές ο οριστικός προσδιοριστής δεν μπορεί να είναι μέσα στην πρόταση, επειδή ο πυρήνας πρέπει να είναι αόριστος.

Η σειρά του προσδιοριστή, της κεφαλής και της αναφορικής πρότασης στις μετονοματικές περιοριστικές αναφορικές (de Vries 2002,63).

α. Μετα-ονοματικές ΑΠ: (i) ΠΔ ΚΕΦΑΛΗ ΑΠ (ii) ΚΕΦΑΛΗ ΠΔ ΑΠ (iii) ΚΕΦΑΛΗ ΑΠ ΠΔ	ολλανδικά, αγγλικά σουηδικά, αλβανικά ινδονησιακά
β. Προ-ονοματικές ΑΠ: (iv) ΠΔ ΑΠ ΚΕΦΑΛΗ (v) ΑΠ ΠΔ ΚΕΦΑΛΗ (vi) ΑΠ ΚΕΦΑΛΗ ΠΔ	τίγκρε κορεάτικα, αμπαζική γλώσσα βασκική γλώσσα

Αναδρομικός και γραμμικός πολλαπλός εγκιβωτισμός

Σε μία περίοδο μπορεί να εμπεριέχονται περισσότερες από μία αναφορικές προτάσεις. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται πολλαπλός εγκιβωτισμός. Υπάρχουν δύο τύποι: ο αναδρομικός και ο γραμμικός πολλαπλός εγκιβωτισμός. Ο τελευταίος τύπος είναι γνωστός και ως στοίβαγμα (de Vries 2002, 64).

Για παράδειγμα:

40. (α) [The woman that saw [the dog that had bitten the man]], ran away.

[αναδρομικός πολλαπλός εγκιβωτισμός]

‘[Η γυναίκα που είδε [τον σκύλο που είχε δαγκώσει τον άνδρα]], έφυγε.’

(β) [The dog [that saw the woman] [that had bitten the man]], ran away.

[γραμμαμικός πολλαπλός εγκιβωτισμός]

‘[Ο σκύλος [που είδε τη γυναίκα] [που είχε δαγκώσει τον άνδρα]], έφυγε.’

Στον αναδρομικό πολλαπλό εγκιβωτισμό έχουμε δύο ή περισσότερες κεφαλές καθεμιά με τη δική της αναφορική πρόταση. Αντίθετα, στον γραμμικό υπάρχουν δύο ή περισσότερες αναφορικές προτάσεις σε μία κεφαλή (de Vries 2002, 64).

Συνέλκυση και εγκατάλειψη πρόθεσης

Ανάλογα με τη γλώσσα, στις αναφορικές προτάσεις -όπως και στις ερωτηματικές- δύναται η εμφάνιση του φαινομένου της συνέλκυσης και της εγκατάλειψης της πρόθεσης. Επίσης, το φαινόμενο της συνέλκυσης εμφανίζεται και σε μία κτητική αναφορική δομή (de Vries 2002, 64).

Για παράδειγμα:

41. (α) The man whom I gave the flowers to.

‘Ο άντρας τον οποίο έδωσα τα λουλούδια.’

(β) The man to whom I gave the flowers.

‘Ο άντρας στον οποίο έδωσα τα λουλούδια.’

(γ) The man whose flowers she stole.

‘Ο άντρας του οποίου τα λουλούδια αυτή έκλεψε.’

Εξωθέτηση

Σε πολλές γλώσσες, όπως στα ολλανδικά, οι αναφορικές προτάσεις μπορούν να εξαχθούν προς τα δεξιά (de Vries 2002, 65· Andrews 2007, 215):

42. (α) Ik heb de man die zijn tas verloor gezien.

Εγώ έχω τον άντρα ο οποίος του τσάντα έχασε δει.

‘Εγώ έχω δει τον άντρα που έχασε την τσάντα του.’

(β) Ik heb de man gezien die zijn tas verloor.

Η ψευδο-αναφορική έχει τη μορφή της αναφορικής που έχει εξαχθεί (extraposed relative) αλλά έχει διαφορετική ερμηνεία. Αυτός ο τύπος εμφανίζεται κυρίως στα γαλλικά και τα ιταλικά. Το αναφορικό κενό πρέπει να είναι υποκείμενο και το ρήμα της αναφορικής πρότασης μη καταστασιακό (Smits 1988, 181).

Για παράδειγμα:

43. Marie est là, qui pleure comme une Madeleine.

Η Μαρία είναι εκεί, η οποία κλαίει σαν συντριβάνι.

‘Η Μαρία είναι εκεί και κλαίει με λυγμούς.’

Πολλαπλή αναφορικοποίηση

Στην αναφορική δομή ο όρος αναφοράς εμφανίζεται στην κύρια πρόταση και το wh-στοιχείο στη δευτερεύουσα. Υπάρχει αντιστοιχία ένα-προς-ένα ανάμεσα στις δύο φράσεις κάτι το οποίο δεν υφίσταται στην πολλαπλή αναφορικοποίηση. Στο (43) υπάρχουν δύο όροι αναφοράς, ενώ υπάρχει μία wh-φράση σε πληθυντικό αριθμό (de Vries 2002, 66-67· de Vries 2018, 13-14· Bianchi 2002, 7).

44. A boy_i entered the room and a girl_j went out who_{i+j} were the same age.

‘Ένα αγόρι μπήκε στο δωμάτιο και ένα κορίτσι βγήκε έξω που ήταν στην ίδια ηλικία.’

Αν η δομή στο (43) είναι νόμιμη, γενικά υπάρχουν τρεις πιθανότητες: α) δύο όροι αναφοράς και ένα αναφορικό ‘wh’ σε πληθυντικό αριθμό β) ένας όρος αναφοράς σε πληθυντικό αριθμό και δύο αναφορικά ‘whs’ γ) δύο όροι αναφοράς και δύο αναφορικά ‘whs’ (de Vries 2002, 67). Οι Grosu & Landman (1998, 157, 165) αναφέρονται στην πολλαπλή αναφορικοποίηση και των τριών τύπων στη γλώσσα Hindi. Τέλος, παραδείγματα πολλαπλής αναφορικοποίησης συναντάμε στις ρουμανικές και ρωσικές ελεύθερες αναφορικές «του μη πραγματικού» (irrealis free relatives).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΟΙ ΑΝΑΦΟΡΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

2.1 Η μορφή των αναφορικών προτάσεων

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται διεξοδικά οι αναφορικές προτάσεις στη νέα ελληνική. Μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση προκύπτει ότι ορισμένα είδη αναφορικών προτάσεων που εμφανίζονται σε άλλες γλώσσες υπάρχουν και στη γλώσσα αυτή. Επιπροσθέτως, στόχος αυτού του κεφαλαίου είναι η σύνταξη των αναφορικών προτάσεων, η σχέση των ανακλητικών αντωνυμιών με τα κενά καθώς και οι μορφολογικές αναλύσεις των ερευνητών για τη συντακτική θέση των αναφορικών προτάσεων στη νέα ελληνική.

Ως αναφορική ορίζεται η δευτερεύουσα πρόταση η οποία εντάσσεται σε μια ονομαστική φράση την οποία προσδιορίζει (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 170). Κατά τους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2011, 347), αποτελεί τον πιο αναλυτικό τρόπο για να αποδώσει ο ομιλητής σε ένα αντικείμενο ιδιότητα. Η πρόταση αυτή έχει πλήρη χαρακτήρα με υποκείμενο, αντικείμενο, κατηγορούμενο, προσδιορισμούς επιρρηματικούς και ρήμα, δίνοντας τη δυνατότητα στον ομιλητή να κάνει διεξοδικές περιγραφές. Για τον λόγο αυτό αποτελεί ιδανική επιλογή για προσδιορισμούς περιγραφικούς.

Για παράδειγμα:

1. (α) Ο αέρας που φύσηξε σήμερα το πρωί έδιωξε και τα τελευταία σύννεφα.
(β) Το σπίτι που αγόρασε η Έλλη είναι ωραιότατο.
(γ) Οι υπάλληλοι με τους οποίους ήρθα σε επαφή ήταν εξυπηρετικότατοι.
(δ) Ο άνθρωπος χωρίς τον οποίο δεν θα κατάφερνα τίποτα είναι ο Άλκης.

(Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011, 347)

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι αναφορικές προτάσεις λόγω της διεξοδικότητάς τους σπάνια χρησιμοποιούνται για τη δήλωση ταξινομικών προσδιορισμών, οι οποίοι συνήθως είναι απαραίτητο να είναι σύντομοι. Οι ομιλητές, ωστόσο, έχουν στη διάθεσή τους και αυτόν τον τρόπο έκφρασης τον οποίο επιλέγουν όταν είναι αναγκαίο να γίνουν πιο λεπτομερείς (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011, 347).

Για παράδειγμα:

2. (α) Τα προϊόντα που προορίζονται για εξαγωγή μπαίνουν σε διαφορετική συσκευασία.

(β) Τα αυτοκίνητα που διαθέτουν ABS ακινητοποιούνται πολύ πιο γρήγορα, όταν φρενάρει ο οδηγός.

(Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011, 348)

Αυτό όμως που μόνο οι αναφορικές προτάσεις έχουν στη διάθεσή τους είναι ότι δίνουν τη δυνατότητα στον ομιλητή να διακρίνει ξεκάθαρα την πραγματική, επιβεβαιωμένη ιδιότητα ενός αντικειμένου αναφοράς από την πιθανή, επιθυμητή ή ευκαταία. Στην περιγραφή της πραγματικής ιδιότητας οι αναφορικές προτάσεις εκφέρονται με την οριστική έγκλιση, ενώ στην περιγραφή μιας πιθανής, επιθυμητής ή ευκαταίας ιδιότητας με την υποτακτική (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011, 348-349).

Τα είδη των αναφορικών προτάσεων στη νέα ελληνική

Σε μια πιο παραδοσιακή προσέγγιση ο Τζάρτζανος (1989, 103) διαχωρίζει τις αναφορικές προτάσεις σε σχέση με το περιεχόμενό τους και με το περιεχόμενο της πρότασης που προσδιορίζουν σε καθαρές και μη καθαρές αναφορικές.

A) Οι καθαρές αναφορικές προτάσεις, που ονομάζονται διασαφητικές ή προσδιοριστικές, χρησιμεύουν για να διασαφηνίσουν έναν όρο -κύριο ή δευτερεύοντα- μιας άλλης πρότασης ή ακόμα και ολόκληρο το περιεχόμενό της. Οι προτάσεις αυτές είναι προτάσεις κρίσεως ή προτάσεις επιθυμίας και εκφέρονται με οριστική -απλή, πιθανολογική, δυνητική και ευχετική- και υποτακτική με το 'να' για να δηλωθεί κάτι το ενδεχόμενο στο παρόν ή στο παρελθόν (Τζάρτζανος 1989, 103-106).

Για παράδειγμα:

3. (α) Όσα κερδίζει, τα πίνει.

(β) Η παχουλή μαστόρισα, πού θα είχε άκούσει όλη την κουβέντα μας, πλησίασε και ρώτησε.

(γ) Νά ένα κορίτσι, έλεγα, πού θα γινόταν σύζυγος και μητέρα παιδιών ιδανική.

(δ) Έτσι περνούμε όλη μας τη ζωή για τη μαυρισμένη σταφίδα, πού να είχε λείψει!

(ε) Γνώρισες ἐσύ κανένα, πού να πρόκοψε απ' το χαρτοπαίγνιο;

(Τζάρτζανος 1989, 103-106)

B) Οι μη καθαρές αναφορικές προτάσεις εμπεριέχουν τη σημασία της αιτίας, του σκοπού, του αποτελέσματος, της υποθέσεως ή της παραχωρήσεως. Οι προτάσεις αυτές εκφέρονται με τις εγκλίσεις των αντίστοιχων αιτιολογικών, τελικών, αποτελεσματικών, υποθετικών, παραχωρητικών ή ενδοτικών προτάσεων (Τζάρτζανος 1989, 107).

4. (α) Να 'χαμε έναν γέροντα, νά μᾶς φυλάη τόν κήπο. (αναφορική τελική πρόταση)
(β) Ό παῖς εἶναι γλυκός, καί ὅσα καί ἄν ἔχη κανείς παραπανήσια ζητάει. (αναφορική ενδοτική ή παραχωρητική πρόταση)
(γ) Κάμε ὅ,τι θελήσης. (αναφορική υποθετική πρόταση)
(δ) Ἀναστενάγματ' ἀπό δῶ, κλάματ' ἀπό κεῖ πού ἦταν να φρίξη κανείς. (αναφορική αποτελεσματική πρόταση)
(ε) Τώρα, συγκινημένος ὅπως εἶστε ἀπό τή δυστυχία μου, δέν μπορείτε νά ἰδῆτε τήν πραγματικότητα. (αναφορική αιτιολογική πρόταση)

(Τζάρτζανος 1989, 107-110)

Σύμφωνα με τις νεότερες προσεγγίσεις, οι αναφορικές προτάσεις διακρίνονται σε τρία είδη: περιοριστικές, μη περιοριστικές και ελεύθερες. Η διάκρισή τους βασίζεται στη σημασιολογική σχέση που δημιουργείται ανάμεσα σε αυτές και στην ΟΦ που τροποποιούν (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 170· Papadopoulou 2006, 52· Holton, Mackridge & Φιλίππáκη-Warburton 1999, 418, 422· Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011, 350-352).

Οι αναφορικές προτάσεις αποκαλούνται περιοριστικές όταν η πληροφορία που παρέχουν σε σχέση με το αντικείμενο στο οποίο αναφέρονται θεωρείται αναγκαία. Αυτό συνεπάγεται ότι χωρίς αυτήν δεν θα ήταν σαφές σε τι ακριβώς αναφέρεται ο ομιλητής. Στην περίπτωση παράλειψής της ελλοχεύει ο κίνδυνος να χαθούν σημαντικές πληροφορίες (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011, 351).

5. (α) Το υλικό από το οποίο κατασκευάζονται οι στολές των πυροσβεστών έχει υποστεί ειδική αντιπυρική επεξεργασία.

(β) Το υλικό έχει υποστεί ειδική αντιπυρική επεξεργασία.

(Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011, 351)

(γ) Ο φοιτητής τον οποίο συνάντησες. (όταν η πρόταση η αναφορική είναι παρούσα, η ΑΦ αναφέρεται σε έναν φοιτητή από όλους τους φοιτητές τον οποίο συνάντησες)

(Ρούσσου 2015, 214)

Σύμφωνα με τη Ρούσσου (2015, 214) αφού η αναφορική πρόταση λειτουργεί προσδιοριστικά ενέχει θέση προσαρτήματος (το ίδιο ισχύει και για τα επίθετα τα οποία προσδίδουν μια ιδιότητα στα ουσιαστικά). Η προσάρτηση αυτή οδηγεί στον σχηματισμό μιας σύνθετης ΟΦ.

Μια μη περιοριστική αναφορική πρόταση προσδίδει μια επιπλέον πληροφορία σε σχέση με το ουσιαστικό. Η πληροφορία αυτή δεν θεωρείται απαραίτητη για το αντικείμενο στο οποίο αναφέρεται αλλά προστίθεται ως επεξήγηση, και αυτό γίνεται φανερό από το γεγονός ότι οι μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις χωρίζονται με παύση από τον όρο που προσδιορίζουν. Για παράδειγμα: «Ο καινούριος μας καθηγητής, που σπούδασε στο Reading, είναι πολύ καλός» (Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton 1999, 418).

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι αναφορικές προτάσεις που προσδιορίζουν κύρια ονόματα θεωρούνται μη περιοριστικές, εξαιτίας της αυτόνομης αναφοράς τους. Ωστόσο, συναντάμε και περιοριστικές αναφορικές προτάσεις με κύρια ονόματα (Ρούσσου 2015, 215).

Η διαφορά, λοιπόν, ανάμεσα στα δύο είδη αναφορικών προτάσεων εντοπίζεται στον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο εκφέρονται τόσο στον προφορικό όσο και στον γραπτό λόγο. Συγκεκριμένα, η πλεοναστική πρόταση χρησιμοποιείται μέσα σε παύσεις και κόμματα ενώ οι περιοριστικές εντάσσονται στο επιτονικό σχήμα της πρότασης και δεν χωρίζονται από τον όρο στον οποίο αναφέρονται με κανένα σημείο στίξης (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011, 352).

Οι ελεύθερες ή ακέφαλες αναφορικές προτάσεις χαρακτηρίζονται από την απουσία κάποιου εκπεφρασμένου σημείου αναφοράς. Οι προτάσεις αυτές δύναται να είναι είτε ονοματικές είτε επιρρηματικές (Paradourou 2006, 52). Οι ονοματικές ελεύθερες αναφορικές προτάσεις εισάγονται με την αοριστολογική αντωνυμία ‘όποιος’, ‘όσος’, ‘ό,τι’, ‘οποιοσδήποτε’, ‘οτιδήποτε’. Οι αντωνυμίες αυτές έχουν τη δυνατότητα να λειτουργούν και ως προσδιοριστές. Για παράδειγμα, «όποιος άνθρωπος», «ό,τι φόρεμα». Για την εισαγωγή των επιρρηματικών ελεύθερων αναφορικών προτάσεων χρησιμοποιούνται τα αοριστολογικά αναφορικά επιρρήματα: ‘όπως’, ‘όπου’, ‘οπουδήποτε’, ‘όποτε’, ‘οποτεδήποτε’, ‘όσο’, ‘οσοδήποτε’ (Holton, Mackridge & Φιλίππακη-Warburton 1999, 422-423).

6. (α) Θα φάμε ό,τι φαγώσιμο βρούμε.
- (β) Μετά από ένα μήνα θα μιλάς όπως μιλάω εγώ.
- (γ) Θα πάει όπου(δήποτε) τον στείλεις.

(Holton, Mackridge & Φιλίππακη-Warburton 1999, 423)

Τέλος, ένας άλλος σημαντικός διαχωρισμός των αναφορικών προτάσεων τις διακρίνει σε δύο κατηγορίες:

A) Οι ονοματικές αναφορικές προτάσεις οι οποίες έχουν διάφορες συντακτικές λειτουργίες, όπως υποκείμενο ή αντικείμενο ρήματος, ως όρος ονοματικός μιας φράσης εμπρόθετης ή ως ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός σε γενική πτώση, εξαρτώμενες από ρήμα ή ουσιαστικό. Οι προτάσεις αυτές εισάγονται με την αντωνυμία ‘όσος’ ή ‘όποιος’ (αν η πρόταση η εξαρτημένη που εισάγεται με την αντωνυμία αυτή προηγείται από την κύρια, τότε η πτώση με την οποία εκφέρεται η αναφορική λέξη καθορίζεται από τη συντακτική της θέση μέσα στην αναφορική πρόταση, αν έπεται της κύριας πρότασης τότε η αναφορική λέξη τίθεται στην πτώση που απαιτεί η συντακτική της θέση στην πρόταση αυτή) (Mackridge 1990, 366).

7. (α) Όποιος θέλει, ας έρθει. (υποκείμενο)
- (β) Μπορείς να δανειστείς οτιδήποτε χρήματα σου χρειάζονται. (αντικείμενο του ρήματος)
- (γ) Σαν συνέχεια των όσων είπαμε, ...

(Mackridge 1990, 366)

Στις ονοματικές αναφορικές προτάσεις είναι αδήριτη ανάγκη να αναφερθούν ορισμένες παρατηρήσεις. Συγκεκριμένα, ορισμένες φορές γίνεται χρήση του οριστικού άρθρου

πριν από την αναφορική λέξη. Για παράδειγμα, «θίγονται τα όποια προβλήματα δημιουργεί ο νέος νόμος» (Mackridge 1990, 367).

Επιπλέον, συχνά η αναφορική λέξη έλκεται σε μια πτώση η οποία δεν φαίνεται να συνάδει με τη θέση της τη συντακτική (ανακόλουθο σχήμα σύνταξης) π.χ. «κανένας απ' όσους έστειλα γράμματα για το περιοδικό δεν απάντησε». Σε αυτό το παράδειγμα δεν δηλώνεται ξεκάθαρα ότι ο ομιλών έστειλε γράμματα σε κάποιους. Στην περίπτωση που η αναφορική λέξη πραγματοποιεί δύο διαφορετικές συντακτικές λειτουργίες οι οποίες δεν συμβιβάζονται μεταξύ τους, θα δηλωθεί η μία από αυτές εις βάρος της άλλης (Mackridge 1990, 367-368).

Μία ακόμα ιδιομορφία αυτών των προτάσεων αφορά τις περιπτώσεις εκείνες που κοντά στο αναφορικό 'όσοι' εμφανίζεται το 'όλοι'. Σύμφωνα με τον Mackridge (1990, 368), οι γραμματικοί ισχυρίζονται ότι το 'όλοι' είναι αναγκαίο να τίθεται στην πτώση η οποία ταιριάζει με τη συντακτική του θέση στην κύρια πρόταση, ενώ η λέξη η αναφορική να τίθεται στην πτώση σύμφωνα με τη συντακτική θέση που κατέχει στην πρόταση την εξαρτημένη π.χ. «να το συμπέρασμα όλων όσα είπαμε πιο πάνω». Αξίζει, όμως, να σημειωθεί ότι τόσο στον προφορικό όσο και στον γραπτό λόγο η προσπάθεια για εκφορά αυτών των δύο λέξεων σε διαφορετική πτώση είναι ελάχιστη και οι ομιλητές αρκούνται στη χρήση εκφράσεων, όπως για παράδειγμα «χάρισε τα βιβλία σε όλους όσους τα ήθελαν».

B) Οι επιρρηματικές αναφορικές προτάσεις συντάσσονται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, όπως και οι ονοματικές προτάσεις. Η διαφορά τους έγκειται στη σχέση που έχουν με την κύρια πρόταση. Αυτό σημαίνει ότι η επιρρηματική αναφορική πρόταση δεν δύναται να λειτουργήσει σαν ονοματική φράση σε σχέση με κάποιον όρο της κύριας πρότασης. Επιπλέον, όταν κοντά στα αναφορικά εμφανίζεται το 'και να' ή 'κι αν' τότε αποκτούν σημασία παραχωρητική, πράγμα που ισχύει και για τις ελεύθερες ονοματικές. Για την εισαγωγή τους ενίοτε χρησιμοποιούνται οι αναφορικές λέξεις που χρησιμοποιούνται και στις ονοματικές προτάσεις (Mackridge 1990, 368-369).

8. (α) Όσες φορές σου είπα να καθίσεις να μιλήσουμε, εσύ έκανες λογαριασμούς.
- (β) Κατόρθωσα να μείνω πιστός και συγκινημένος θαυμαστής αυτής της ανθρώπινης νίκης, όπου την είδα, όπου την βρήκα.

(Mackridge 1990, 369)

Όπως στα άλλα είδη αναφορικών προτάσεων, έτσι και στις επιρρηματικές αναφορικές ορισμένες φορές δύναται ο εντοπισμός του ανακόλουθου σχήματος π.χ. «το μικρό θα πρέπει να κοιμηθεί απ' όπου δεν θα περνάμε (δηλαδή κάπου, απ' όπου δεν θα περνάμε να το ενοχλούμε)». Στο παράδειγμα αυτό είναι έκδηλο ότι το αναφορικό εξαρτάται από την πρόθεση 'από όπου'. Αν προσθέταμε κάποιον όρο αναφοράς, όπως 'σ' ένα μέρος' η περίοδος θα γινόταν πιο ξεκάθαρη συντακτικά. Για τον λόγο αυτό θα ήταν πιο ορθό να πούμε ότι οι περίοδοι αυτοί θεωρούνται παραδείγματα όχι ανακόλουθου σχήματος αλλά ελλειπτικής σύνταξης (Mackridge 1990, 369).

2.2 Η σύνταξη των αναφορικών προτάσεων

Οι παράγοντες που καθορίζουν την επιλογή της αναφορικής αντωνυμίας 'ο οποίος, η οποία, το οποίο' ή του άκλιτου 'που' στον νεοελληνικό λόγο

Οι περιοριστικές και μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις εισάγονται είτε με το άκλιτο, αμαρκάριστο σε γένος και αριθμό 'που' είτε με την κλιτή σε πτώση, αριθμό και γένος αναφορική αντωνυμία 'ο οποίος, η οποία, το οποίο', που συμφωνεί σε γένος και αριθμό με την κεφαλή που προσδιορίζει και η πτώση εξαρτάται από τη λειτουργία που επιτελεί μέσα στην αναφορική πρόταση. Και τα δύο είναι υποχρεωτικά και δεν παραλείπονται (Chatsiou 2006, 2).

Για παράδειγμα:

9. (α) Ο πυροσβέστης που έσωσε τον κόσμο.

(β) Ο πυροσβέστης ο οποίος έσωσε τον κόσμο.

Σύμφωνα με την Papadopoulou (2006, 53) το 'που' έχει τη θέση άκλιτου αναφορικού συμπληρωματικού δείκτη χωρίς γένος, αριθμό και πτώση το οποίο χρησιμοποιείται για να εισάγει συμπληρωματικές προτάσεις με γεγονοτικά ρήματα ή θαυμαστικές προτάσεις. Αντίθετα, η αναφορική αντωνυμία 'ο οποίος' έχει γένος και αριθμό και παίρνει την πτώση της ανάλογα με τη συντακτική λειτουργία της αντωνυμίας μέσα στη δευτερεύουσα αναφορική πρόταση.

Η επιλογή της μιας ή της άλλης εναπόκειται στον ομιλητή καθώς και στις εκάστοτε συνθήκες επικοινωνίας. Το άκλιτο 'που' χρησιμοποιείται κυρίως όταν είναι ξεκάθαρο σε ποιο όνομα αναφέρεται. Οι ομιλητές το επιλέγουν στον άτυπο ή τυπικό λόγο

περισσότερο στις περιοριστικές αναφορικές προτάσεις. Ωστόσο, όταν υφίσταται ο κίνδυνος σύγχυσης του νοήματος, ο ομιλητής επιλέγει την αντωνυμία, ‘ο οποίος’, που με την πτώση της αποτρέπει την αμφισημία (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011, 354).

Παράδειγμα αμφισημίας

Στο παρακάτω παράδειγμα με τη χρήση του ‘που’ δεν γίνεται σαφές το αντικείμενο αναφοράς, για τον λόγο αυτό ο ομιλητής μπορεί να επιλέξει την αντωνυμία για την αποσαφήνιση του νοήματος.

10. (α) Η γάτα που κυνήγησε το σκυλί ήταν του θείου μου.

(β) Η γάτα την οποία κυνήγησε το σκυλί ήταν του θείου μου.

ή

(γ) Η γάτα η οποία κυνήγησε το σκυλί ήταν του θείου μου.

(Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011, 354)

Παράλληλα, οι περισσότεροι ομιλητές επιλέγουν ως υποχρεωτική τη χρήση της αντωνυμίας ‘ο οποίος’ στον κατάλληλο πάντα τύπο, όταν πρόκειται να χρησιμοποιήσουν προθετικό σύνολο για να εξηγήσουν το αντικείμενο αναφοράς (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011, 354).

Για παράδειγμα:

(Είδαμε το έργο με έναν φίλο. →)

11. (α) *Ο φίλος που είδαμε το έργο έφυγε σήμερα για την Κρήτη.

(β) Ο φίλος με τον οποίο είδαμε το έργο έφυγε σήμερα για την Κρήτη.

(Έφαγα χθες με μια φίλη μου. Μου διηγήθηκε μια ιστορία.)

12. (α) *Η φίλη που έφαγα χθες μου διηγήθηκε μια ιστορία.

(β) Η φίλη με την οποία έφαγα χθες μου διηγήθηκε μια ιστορία.

(Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011, 354)

Ο Makridge (1990, 353) συμπληρώνει ότι το ‘που’ είναι πιο συχνό στην καθομιλουμένη και στον γραπτό λογοτεχνικό λόγο, ενώ το ‘ο οποίος’ συναντάται στον

προφορικό και στον γραπτό μη λογοτεχνικό λόγο. Και σημειώνει ότι σε περιπτώσεις αμφισημίας προτιμάται η αναφορική αντωνυμία ‘ο οποίος’.

Η χρήση της αντωνυμίας ‘ο οποίος’ στις αναφορικές προτάσεις

Σύμφωνα με τους Holton, Makridge & Philippaki-Warburton (1999, 419) η αντωνυμία ‘ο οποίος’ είναι σύμφωνη ως προς το γένος και τον αριθμό με την ΟΦ που προσδιορίζει, αλλά η πτώση της σχετίζεται με τη λειτουργία που επιτελεί μέσα στην πρόταση. Ανάλογα με το αν κατέχει θέση υποκειμένου, άμεσου ή έμμεσου αντικειμένου ή προσδιορισμού.

Για παράδειγμα:

13. (α) Η σχέση την οποία είχαμε πρέπει να διακοπεί. (αντικείμενο – αιτιατική)
- (β) Αντιμετωπίζω τους φόβους μου, οι οποίοι πηγάζουν από αδικαιολόγητο άγχος. (υποκείμενο – ονομαστική)
- (γ) Αυτό είναι το σκυλί, στο οποίο δίνω φαγητό κάθε μέρα. (έμμεσο αντικείμενο -προθετικό σύνολο)
- (δ) Κάθε γιατρός, του οποίου το επάγγελμα είναι προσοδοφόρο βγάζει αρκετά χρήματα. (προσδιορισμός σε γενική)

Όταν η αναφορική πρόταση προσδιορίζει μια ΟΦ που περιέχει συνδεδεμένα έμψυχα ουσιαστικά σε ενικό ή πληθυντικό αριθμό με τους παρακάτω συνδυασμούς: θηλυκό + αρσενικό ή ουδέτερο + αρσενικό ή θηλυκό + ουδέτερο, η αναφορική φράση μπαίνει σε πληθυντικό αριθμό αρσενικού γένους (Holton, Makridge & Philippaki-Warburton (1999, 419).

Για παράδειγμα:

14. (α) Συνάντησα τον δάσκαλο και τη δασκάλα οι οποίοι υπηρετούσαν στο σχολείο μας πέρυσι.
- (β) Οι γάτες και τα σκυλιά τους οποίους είδαμε στο δρόμο ήταν αδέσποτα.
- (γ) Η γυναίκα και το παιδί τους οποίους συναντήσαμε πήγαιναν στο περίπτερο.

Όταν η αναφορική αντωνυμία αποτελεί προθετική φράση μέσα στην αναφορική πρόταση τότε εκφέρεται πάντα εμπρόθετα (Holton, Makridge & Philippaki-Warburton 1999, 420).

Για παράδειγμα:

15. (α) Ο κύριος από τον οποίο πήρα το σκυλί.

(β) Η γυναίκα με την οποία μιλούσες χθες.

(γ) Ο λόγος για τον οποίο ήρθα σπίτι σου.

(δ) Ο καθηγητής στον οποίο αντιμίλησες.

Στα παραπάνω παραδείγματα όσον αφορά τη σύνταξη παρουσιάζει ενδιαφέρον ότι η αντωνυμία ‘οποίος’ στη μετακίνησή της στην αρχή της δευτερεύουσας συμπαρασύρει την πρόθεση (preposition pied-piping).

Όταν η αναφορική φράση βρίσκεται μέσα σε επιρρηματική φράση, η αναφορική πρόταση εισάγεται με μια επιρρηματική φράση που συνοδεύεται από την αναφορική αντωνυμία (Holton, Makridge & Philippaki-Warburton 1999, 420).

16. (α) Το σπίτι κοντά στο οποίο χτίσαμε το δικό μας είναι μισογκρεμισμένο.

(β) Το κτήμα δίπλα στο οποίο είναι ο ελαιώνας σας είναι δικό μας.

Όταν η αναφορική φράση χρησιμοποιείται ως προσδιορισμός σε γενική, η αναφορική φράση είτε την ακολουθεί είτε ακολουθείται από την ΟΦ (Holton, Makridge & Philippaki-Warburton 1999, 420).

Για παράδειγμα:

17. (α) Ο άνθρωπος του οποίου το καπέλο βρήκα στο δρόμο.

(β) Ο άνθρωπος το καπέλο του οποίου βρήκα στο δρόμο.

(γ) Το χωριό του οποίου η πλατεία είναι άδεια.

(δ) Το χωριό η πλατεία του οποίου είναι άδεια.

(ε) Ο Νίκος του οποίου το ποδήλατο χάλασε.

(στ) Ο Νίκος το ποδήλατο του οποίου χάλασε.

Κάποιες φορές η αναφορική ΟΦ χωρίζεται από την ίδια την αναφορική πρόταση με μία, δύο ή και περισσότερες προτάσεις (Holton, Makridge & Philippaki-Warburton 1999, 420).

Για παράδειγμα:

18. (α) Ο άνθρωπος ο οποίος μας είπε ο Γιώργος ότι έκλεψε το αυτοκίνητο.
- (β) Ο μαθητής τον οποίο μας είπαν ότι δεν τον είδαν στο σχολείο σήμερα.
- (γ) Εκείνος ο θείος με τον οποίο μας έλεγε ότι δεν είχε καμία επαφή.

Η χρήση του άκλιτου 'που' στις αναφορικές προτάσεις

Σύμφωνα με τους Holton, Makridge & Philippaki-Warburton (1999, 421) όταν το σημείο αναφοράς είναι υποκείμενο, όπως στο παράδειγμα (19α), άμεσο αντικείμενο, όπως στο παράδειγμα (19β), ή έμμεσο αντικείμενο, όπως στο παράδειγμα (19γ), οι αναφορικές προτάσεις που εισάγονται με τον άκλιτο συμπληρωματικό δείκτη είναι πιθανό να μην περιέχουν καμία λέξη που να αναφέρεται σε αυτό. Ωστόσο, στην περίπτωση του αντικειμένου μπορεί να συνοδεύονται από μια κλιτική αντωνυμία.

Για παράδειγμα:

19. (α) Ο νέος που ήρθε στον κινηματογράφο.
- (β) Ο αθλητής που (τον) είδαμε στο γήπεδο.
- (γ) Ο φίλος που του δώσαμε το δώρο.

Άλλες φορές, το άκλιτο 'που' αντικαθιστά μια προθετική φράση. Το σημασιολογικό ή το πραγματολογικό περιβάλλον είναι αυτό που καθορίζει την ακριβή σχέση ανάμεσα σε αυτό το 'που' και στην υπόλοιπη πρόταση (Holton, Makridge & Philippaki-Warburton 1999, 421).

Για παράδειγμα:

20. (α) Το μέρος που (τοπικό 'στο οποίο') έκρυψα τα χρήματα.
- (β) Το ψαλίδι που (οργανικό 'με το οποίο') έκοψα το χαρτί.

Όταν το 'που' συνοδεύεται από ένα επίρρημα τότε προαιρετικά ακολουθείται από μια κλιτική αντωνυμία που ταιριάζει στην αναφορική φράση (Holton, Makridge & Philippaki-Warburton 1999, 421).

Για παράδειγμα:

21. (α) Το μαγαζί μας που κοντά (του) βρίσκεται μία εκκλησία.
- (β) Το γραφείο που απέναντί (του) ήταν ο φούρνος.

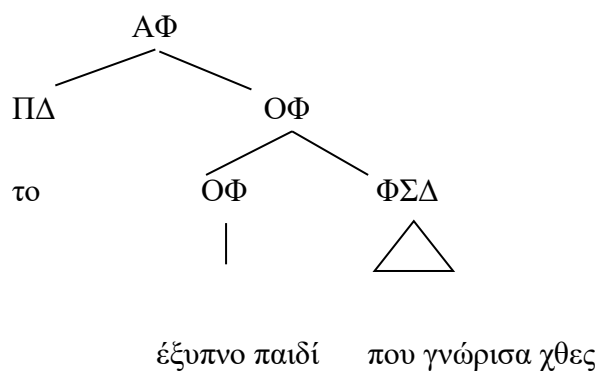

Οι απόψεις των ερευνητών για τη διάκριση περιοριστικών και μη περιοριστικών αναφορικών προτάσεων

Σύμφωνα με τους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2011, 350-352) και Chatsiou (2006, 1), οι περιοριστικές προτάσεις μεταφέρουν σημαντικές πληροφορίες που δεν μπορούν να παραλειφθούν και το αντικείμενο αναφοράς τις χρειάζεται για να καθοριστεί με σαφήνεια. Οι μη περιοριστικές ή πλεοναστικές μεταφέρουν πρόσθετες πληροφορίες, που δεν είναι αναγκαίες για τον καθορισμό του αντικειμένου αναφοράς. Παρότι, βοηθούν στο να καταλάβει ο ακροατής σε τι αναφέρεται ο ομιλητής. Για τον λόγο αυτόν χωρίζονται με κόμματα από την υπόλοιπη πρόταση.

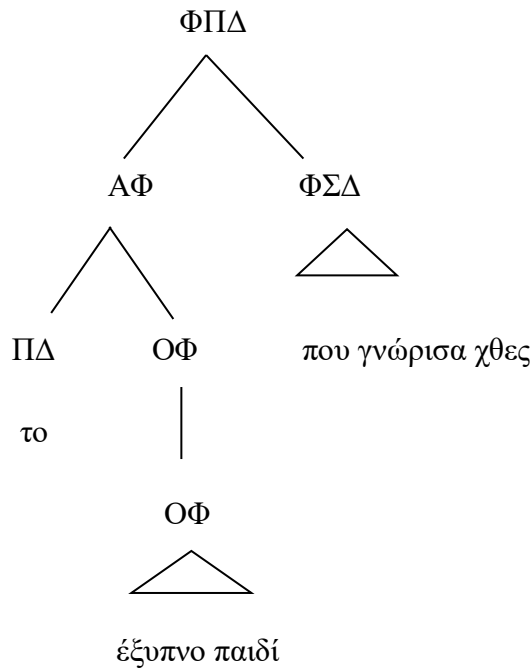
Επιπροσθέτως, οι περιοριστικές προτάσεις είναι οι προτάσεις οι οποίες περιορίζουν την κεφαλή, συμβάλλοντας στον καθορισμό της αναφοράς της ενώ οι μη περιοριστικές είναι οι προτάσεις που προσδιορίζουν την κεφαλή, δίνοντας πρόσθετες πληροφορίες (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 170).

Η Σταύρου (1983, όπ. αναφ. στη Chatsiou 2010, 130) τονίζει ότι η διαφορά ανάμεσα στα δύο είδη προτάσεων έχει σχέση με τη διαφορετική σύνδεση της καθεμίας. Οι περιοριστικές μπαίνουν σε θέση προσαρτήματος της ΟΦ, καθώς συγκεκριμενοποιούν την κεφαλή.

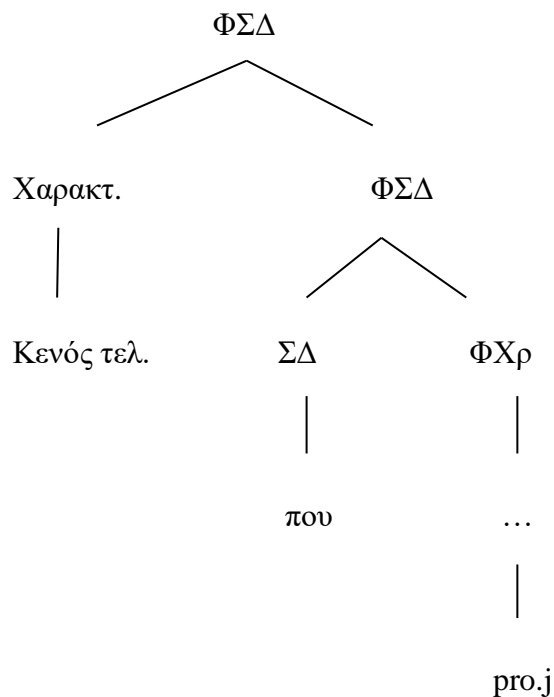
(Chatsiou 2010, 131)

Αντίθετα, οι μη περιοριστικές προσαρτώνται στην ΑΦ και λειτουργούν παραθετικά.

(Chatsiou 2010, 131)

Η Αλεξοπούλου (2006 όπ. αναφ. στη Chatsiou 2010, 131-132) εξετάζει την άποψη των Lasnik και Stowell (1991) ότι στις περιοριστικές προτάσεις εμπλέκεται ένας ποσοδείκτης καθώς και την άποψη του McCloskey (2002) ότι η ανάκληση στις αναφορικές προτάσεις δηλώνεται μέσω ενός δείκτη ενός τελεστή στον συμπληρωματικό δείκτη. Ομοίως, και οι μη περιοριστικές προτάσεις εμπλέκουν έναν κενό τελεστή στη θέση του χαρακτηριστή του συμπληρωματικού δείκτη, ο οποίος στην ουσία είναι αναφορικός.

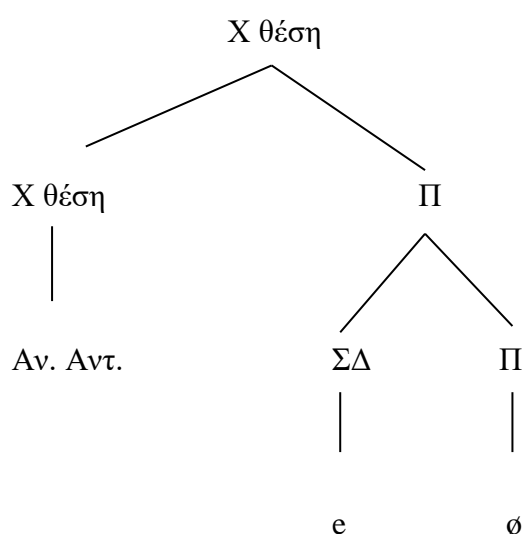

Η δομή των ελεύθερων αναφορικών προτάσεων- Οι απόψεις των ερευνητών

Σύμφωνα με τη Chatsiou (2010, 132-133) η λειτουργία των ελεύθερων αναφορικών προτάσεων ως ονοματικών και επιρρηματικών σε σχέση με την κύρια είτε ως ορισμάτων είτε ως μη ορισμάτων εγείρει μια σειρά προβληματισμών σχετικά με τη δομή τους:

- Οι ελεύθερες αναφορικές προτάσεις είναι ΦΣΔ ή ΟΦ;
- Οι ελεύθερες αναφορικές προτάσεις σε σχέση με την κύρια πρόταση είναι γυμνές ΦΣΔ ή ΦΣΔ εγκιβωτισμένες στη ΦΠΔ; (Ανάλυση της γυμνής ΦΣΦ)
- Τη θέση της κεφαλής των ελεύθερων αναφορικών προτάσεων καταλαμβάνει η αντωνυμία ή ένας συμπληρωματικός δείκτης και η κεφαλή της ελεύθερης αναφορικής μένει κενή;

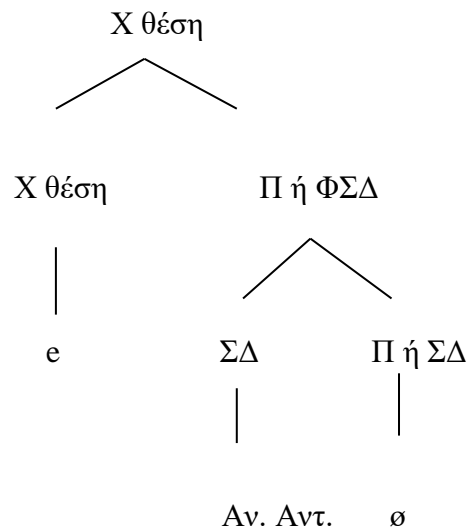
Η ανάλυση της εσωτερικής κεφαλής (Head-internal analysis) υποστηρίζει ότι η θέση της κεφαλής καταλαμβάνεται από μια αναφορική αντωνυμία, ενώ η θέση του συμπληρωματικού δείκτη μένει κενή (Chatsiou 2010, 133).

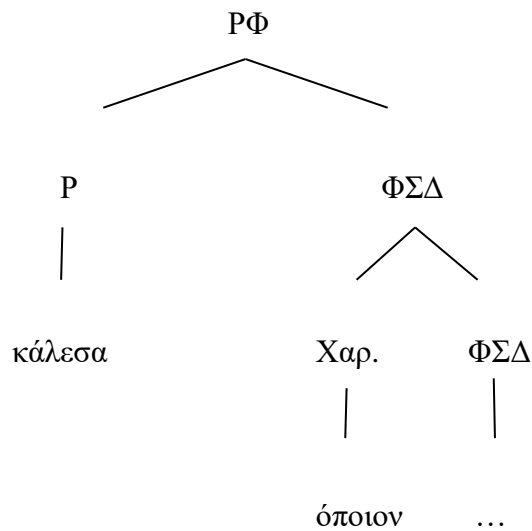
Η ανάλυση της εξωτερικής κεφαλής (Head-external analysis) υποστηρίζει ότι τη θέση της αναφορικής φράσης που εισάγει τις ελεύθερες αναφορικές προτάσεις καταλαμβάνει ο συμπληρωματικός δείκτης και η θέση της κεφαλής μένει κενή (Chatsiou 2010, 133).

Η κύρια διαφορά των δύο υποθέσεων βασίζεται στην υπόθεση της προσπελασιμότητας του ΣΔ (Comp Accessibility Hypothesis) σύμφωνα με την οποία ο ΣΔ είναι

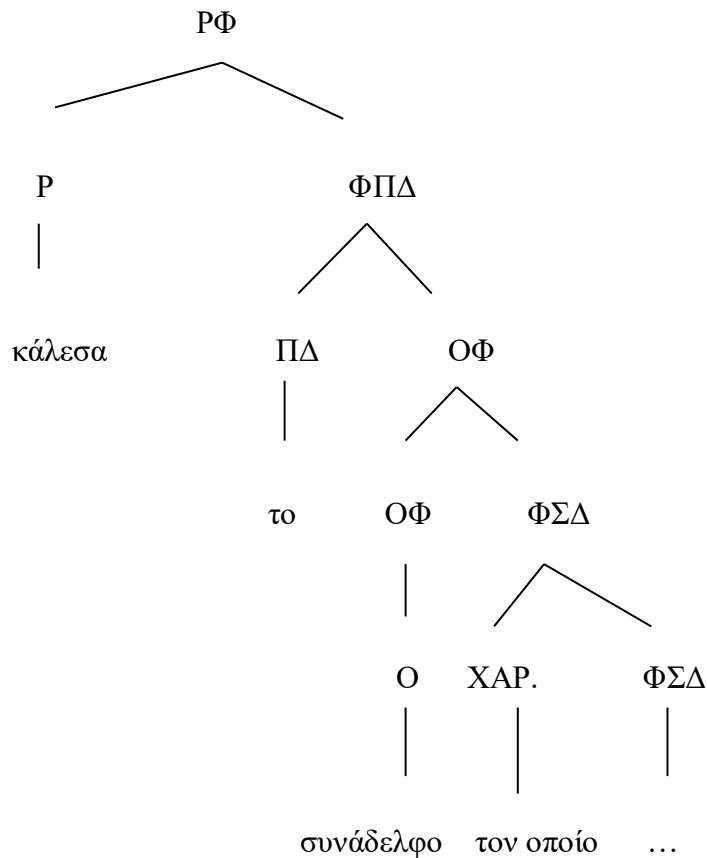
προσβάσιμος από συντακτική άποψη στους κανόνες της κύριας πρότασης, όπως η υποκατηγοριοποίηση και η πτώση, και όχι η κενή κεφαλή (Chatsiou 2010, 134).

Η Alexoroulou (2006 όπ. αναφ. στη Chatsiou 2010, 134-135· Alexoroulou 2006, 92-93) υποστηρίζει ότι οι ελεύθερες αναφορικές προτάσεις είναι προτάσεις με τελεστή, όπως οι ερωτηματικές προτάσεις και το ‘οποίος’ στις περιοριστικές και μη περιοριστικές. Ακολουθεί τους Alexiadou & Varlokosta (1996) και προτείνει την ανάλυση της εσωτερικής κεφαλής (Head-internal analysis).

Αν συγκρίνουμε το παραπάνω δενδροδιάγραμμα με αυτό που ακολουθεί βλέπουμε ότι στις ελεύθερες αναφορικές προτάσεις ο τελεστής είναι συγκεκαλυμμένος (Alexoroulou 2006 όπ. αναφ. στη Chatsiou 2010, 135).

Όπως φαίνεται στις ελεύθερες αναφορικές προτάσεις με το ‘οποίος’, ο τελεστής μοιράζεται ανάμεσα στην κύρια και τη δευτερεύουσα, ικανοποιώντας περισσότερα από ένα κατηγορήματα. Αυτό επιτυγχάνεται με τη συγχώνευση του τελεστή στη θέση της πτώσης (Alexoroulou 2006 όπ. αναφ. στη Chatsiou 2010, 135-136).

Η Daskalaki (2005 όπ. αναφ. στη Chatsiou 2010, 136) ασχολείται με το θέμα της ανάλυσης της σύνθετης ΦΠΔ (complex DP analysis), δηλαδή της σύνδεσης της κύριας με την ελεύθερη αναφορική πρόταση και τις πρόσθετες πληροφορίες που μας δίνει. Θεωρεί ότι οι ελεύθερες αναφορικές ονοματικές είναι συμπληρωματικές φράσεις σαν τις ερωτηματικές.

Για παράδειγμα:

22. (α) Όποιος ήρθε, έφυγε.
 (β) Ποιος ήρθε;

Αν και οι ερωτηματικές δεν φαίνονται να συνδέονται με την κύρια, όπως οι αναφορικές, παρουσιάζουν φαινόμενα μη αποδεκτής σύνδεσης (Daskalaki 2005 όπ. αναφ. στη Chatsiou 2010, 136).

Για παράδειγμα:

23. (α) Ρώτησα όποιον/ *όποιος ήρθε.

(β) Ρώτησα ποιους/ * ποιον ήρθε.

Οι ελεύθερες αναφορικές προτάσεις μόνο όταν θεματοποιούνται εμφανίζουν φαινόμενα έλλειψης αντιστοιχίας (Daskalaki 2005 όπ. αναφ. στη Chatsiou 2010, 136-137).

Για παράδειγμα:

24. (α) Όποιον/ * όποιος ήρθε, τον ρώτησα.

(β) Ποιους/ *ποιον ήρθε, τον ρώτησα.

Επίσης, θα μπορούσαν να παραφραστούν ως περιοριστικές προτάσεις με το 'που', αν στη θέση της κεφαλής τοποθετηθεί μια δεικτική αντωνυμία, όπως οι αντωνυμίες εκείνος ή αυτός (Daskalaki 2005 όπ. αναφ. στη Chatsiou 2010, 137).

Για παράδειγμα:

25. (α) Όποιος ήρθε, έφυγε.

(β) Εκείνος που ήρθε, έφυγε.

(γ) Αυτός που ήρθε, έφυγε.

Η χρήση των αντωνυμιών στις ελεύθερες αναφορικές προτάσεις

Οι ελεύθερες ονοματικές αναφορικές προτάσεις εισάγονται με την άκλιτη αναφορική αντωνυμία 'ό,τι' και την αναφορική αντωνυμία 'όποιος' και 'όσος' (Chatsiou 2010, 67). Οι προτάσεις αυτές έχουν ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό. Η πτώση της αντωνυμίας σχετίζεται με τη λειτουργία ολόκληρης της αναφορικής πρότασης και όχι από τη θέση της ίδιας της αντωνυμίας μέσα στην αναφορική. Στο παρακάτω παράδειγμα φαίνεται καθαρά ότι το 'όποιον' είναι το υποκείμενο της αναφορικής πρότασης, αλλά μπαίνει σε πτώση αιτιατική και όχι σε ονομαστική, γιατί ολόκληρη η αναφορική πρόταση έχει τη θέση άμεσου αντικειμένου (Holton, Makridge & Philippaki-Warburton 1999, 423).

26. Πήραμε μαζί μας οποιονδήποτε ήθελε να 'ρθει.

Με το αοριστολογικό 'όσος' έχουμε τις ίδιες δομές, όπως με το 'όποιος', καθώς και δομές με μια κύρια πρόταση που εμπεριέχει το αντίστοιχο 'τόσος' (Holton, Makridge & Philippaki-Warburton 1999, 424).

Για παράδειγμα:

27. (α) Πάντα φιλοξενεί όσους έρχονται σπίτι του.
(β) Όσοι ήρθαν πήραν δώρο.
(γ) Όσα λεφτά του δώσεις τόσα θα ξοδέψει.

Οι ελεύθερες ονοματικές προτάσεις βρίσκονται σε προθετικές φράσεις και εισάγουν επιρρηματικές προτάσεις (Holton, Makridge & Philippaki-Warburton 1999, 424).

Για παράδειγμα:

28. (α) Σε όποιο καφενείο πας, θα ακούσεις την ίδια συζήτηση.
(β) Από όπου περάσεις, σου χαμογελούν.

Επίσης, οι αναφορικές αοριστολογικές λέξεις μπορούν να συνοδεύονται από το 'και να'. Άλλοτε μπορεί να λείπει το 'και' και να υπάρχει μόνο το 'να'. Όλες οι αναφορικές αντωνυμίες μπορούν να έχουν ως δεύτερο συνθετικό το -δήποτε, το οποίο δίνει έμφαση στη διασάφηση της ελεύθερης αναφορικής πρότασης (Holton, Makridge & Philippaki-Warburton 1999, 424· Chatsiou 2010, 69).

Για παράδειγμα:

29. (α) Όποιος και να έρθει, θα τον φιλοξενήσω.
30. (α) Έφαγε ο,τιδήποτε βρήκε μπροστά της.
(β) Μιλούσε με οποιονδήποτε περνούσε από το διάδρομο.

(Chatsiou 2010, 69)

Αξίζει να σημειωθεί ότι η αναφορική αντωνυμία 'ό,τι' που εισάγει ελεύθερες αναφορικές προτάσεις έχει πάντα υποχρεωτικά κόμμα για να μην συγχέεται με τον συμπληρωματικό δείκτη 'ότι', που εισάγει δευτερεύουσες προτάσεις ως συμπληρώματα σε λεκτικά ή γνωστικά ρήματα (Chatsiou 2010, 70).

Για παράδειγμα:

31. Ό,τι ήθελε ήταν δύσκολο να γίνει.
32. Νομίζω ότι ήθελε να φύγει.

Η αναφορική αντωνυμία 'όποιος' των ελεύθερων αναφορικών προτάσεων δεν πρέπει να συγχέεται με την αναφορική αντωνυμία 'ο οποίος' των περιοριστικών και μη περιοριστικών προτάσεων η οποία συνοδεύεται με το οριστικό άρθρο 'ο'. Η ονοματική ελεύθερη αναφορική πρόταση που εισάγεται με το 'όποιος' συμπεριφέρεται όπως μία

ονοματική φράση και μπορεί να λειτουργήσει ως όρισμα του ρήματος με το οποίο συμφωνεί (Chatsiou 2010, 70-71).

Για παράδειγμα:

- 33. (α) Όποιος φορούσε κόκκινο μπλουζάκι τραβούσε τα βλέμματα όλων.
  - (β) Όποια φορούσε κόκκινο μπλουζάκι τραβούσε τα βλέμματα όλων.
  - (γ) Όποιοι φορούσαν κόκκινο μπλουζάκι τραβούσαν τα βλέμματα όλων.
34. Ήρθε ο κύριος, ο οποίος έβγαλε χθες πιστωτική κάρτα.

Από την άλλη, οι ελεύθερες επιρρηματικές προτάσεις εισάγονται με τα αναφορικά επιρρήματα, όπως το 'όπου' και το 'όποτε', τα οποία είναι άκλιτα ως προς την πτώση, το γένος και τον αριθμό. Δεδομένου ότι λειτουργούν ως επιρρηματικά στοιχεία εμφανίζονται όπου αναμένονται να εμφανιστούν επιρρήματα. Όπως οι ελεύθερες ονοματικές προτάσεις, έτσι και οι επιρρηματικές μπορούν να εμφανιστούν με το -δήποτε (Chatsiou 2010, 76-78).

Για παράδειγμα:

- 35. (α) Έμεινε όπου είχε φτηνότερο νοίκι.
- (β) Έφερε την παραγγελία όποτε μπόρεσε.
- (γ) Ρώτησε οπουδήποτε μπόρεσε.

(Chatsiou 2010, 76-78)

2.3 Ανακλητικές αντωνυμίες – κενά

Ένα ζήτημα αναφορικά με τις ανακλητικές αντωνυμίες στις αναφορικές προτάσεις, το οποίο έχει απασχολήσει τους γλωσσολόγους, αφορά τη σχέση των ανακλητικών αντωνυμιών με τα κενά. Ειδικότερα, εάν η εξάρτηση της ανακλητικής αντωνυμίας και του δεσμευτή (Binder-Resumptive Dependency), μπορεί να αναλυθεί παρόμοια με τις εξαρτήσεις κενού-γεμίματος (Filler-Gap Dependency) (Chatsiou 2006, 5).

Ορισμένες αναλύσεις υποστηρίζουν ότι οι ανακλητικές αντωνυμίες είναι (λίγο ή πολύ) όμοιες με τα κενά, όπως τα παραδείγματα (36α-γ). Μεταξύ άλλων και η Alexiadou & Anagnostopoulou (2000 όπ. αναφ. στη Chatsiou 2006, 5) υποστηρίζουν ότι οι ανακλητικές αντωνυμίες συμπεριφέρονται παρόμοια με τα κενά. Από την άλλη πλευρά, ο Asudeh (2004 όπ. αναφ. στη Chatsiou 2006, 5) ισχυρίζεται ότι τα ανακλητικά δεν

είναι το ίδιο με τα κενά στις αναφορικές προτάσεις. Για να στηρίξει το επιχειρήμα του παρέχει στον αναγνώστη έναν αριθμό δομών όπου οι ανακλητικές αντωνυμίες συμπεριφέρονται διαφορετικά από τα κενά, όπως η ευαισθησία στις νησίδες (Island Sensitivity), οι ασθενείς διασταυρώσεις (Weak Crossover Effects), η «διάχυτη» εξαγωγή (Across-the-board Extraction), τα παρασιτικά κενά (Parasitic Gaps) και τα φαινόμενα μορφής - ταυτότητας (Form - Identity Effects).

36. (α) Αγόρασα ένα βιβλίο το οποίο (το) διάβασα με μεγάλο ενδιαφέρον.

(β) Αγόρασα ένα βιβλίο που (το) διάβασα με μεγάλο ενδιαφέρον.

(γ) Διάβασα ένα βιβλίο που (το) πήρα από τη βιβλιοθήκη.

(Alexiadou & Anagnostopoulou 2000a, 48)

Σύμφωνα με τον Asudeh (2004, 124–128), οι ανακλητικές αντωνυμίες εμφανίζονται ελεύθερα στις νησίδες ενώ τα κενά δεν επιτρέπονται στο ίδιο περιβάλλον.

37. Γνώρισα μια γυναίκα που δεν ξέρω ποιος την/ *Ø παντρεύτηκε.

Ο McCloskey (1990, 236-237) αναφέρει ότι υπάρχουν περαιτέρω στοιχεία που υποστηρίζουν ότι τα κενά και οι ανακλητικές αντωνυμίες είναι διακριτά και αυτά προέρχονται από τις αδύναμες διασταυρώσεις. Συγκεκριμένα, προτάσεις που εμφανίζουν αδύναμες διασταυρώσεις δεν είναι γραμματικές, αν υπάρχει κενό στοιχείο. Αν το κενό αντικατασταθεί από την ανακλητική αντωνυμία, η πρόταση γίνεται γραμματική.

38. (α) Ο φοιτητής_i που του_i έστειλε τα βιβλία η δασκάλα του_{i/j}.

(β) *? Ο φοιτητής_i που Ø_i έστειλε τα βιβλία η δασκάλα του_{i/j}.

Σημαντικό επιχειρήμα αποτελεί ότι αν τα ανακλητικά και τα κενά ήταν ίδια θα ήταν δυνατό να αντικατασταθούν τα ανακλητικά με κενό, διατηρώντας ταυτόχρονα τη γραμματικότητα της πρότασης. Ωστόσο, αυτό δεν συμβαίνει στην περίπτωση της νέας ελληνικής (Chatsiou 2006, 6).

39. (α) Έφυγε η γάτα που ο Γιάννης την αγαπάει πολύ και που την προσέχει σαν να είναι παιδί του.

(β) * Έφυγε η γάτα που ο Γιάννης Ø αγαπάει πολύ και που Ø προσέχει σαν να είναι παιδί του.

Ο Engdahl (1985 όπ. αναφ. στη Chatsiou 2006, 7) αναφέρει ότι εάν η ανακλητική αντωνυμία εγκρίνει ένα παρασιτικό κενό, αυτό το γεγονός μπορεί να θεωρηθεί απόδειξη ότι οι ανακλητικές αντωνυμίες είναι η εκφορά του κενού (spelled-out gaps), κάτι το οποίο δεν συμβαίνει στα νέα ελληνικά.

40. Ο μαθητής που δεν μπορούσαν οι καθηγητές να του; εξηγήσουν ότι είχε αποβληθεί χωρίς να Ø_π καλέσουν στο γραφείο έφυγε.

Τέλος, σημαντικό επιχείρημα ότι τα κενά είναι διαφορετικά από τα ανακλητικά αποτελεί το γεγονός ότι η εξάρτηση δεσμεύοντος στοιχείου-ανακλητικού (Binder-Resumptive Dependency) είναι διαφορετική από τις εξαρτήσεις κενού-γέμισματος (Filler-Gap Dependency). Συγκεκριμένα, στην πρώτη περίπτωση το δεσμεύον στοιχείο δεν δύναται να λάβει την πτώση που αντιστοιχεί στην ορισματική θέση του ανακλητικού, καθώς η πτώση αυτή έχει αποδοθεί ήδη στην ίδια την ανακλητική αντωνυμία. Αντίθετα, στις εξαρτήσεις κενού-γέμισματος το γέμισμα γίνεται αντιληπτό ως το στοιχείο που μοιράζεται μία θέση με το κενό, επομένως λαμβάνει την πτώση του κενού (Merchant 2001 όπ. αναφ. στη Chatsiou 2006, 7).

41. (α) Ποιος ήταν ο φοιτητής που του έδωσες χαστούκι;
(β) *Ποιον ήταν ο φοιτητής που του έδωσες χαστούκι;

Όσον αφορά την κατανομή του κενού και της ανακλητικής αντωνυμίας αξίζει να σημειωθεί ότι και για τους τρεις τύπους αναφορικών προτάσεων, όταν το αναφορικό ενέχει θέση υποκειμένου, η μόνη διαθέσιμη στρατηγική είναι αυτή του κενού. (Chatsiou 2010, 103). Αυτό συμβαίνει διότι η ελληνική γλώσσα δεν διαθέτει ανακλητική αντωνυμία στην ονομαστική πτώση.

Για παράδειγμα:

42. (α) Ο Κώστας αγαπάει τη γυναίκα που ø / *την βρήκε τον παπαγάλο.
(β) Ο Κώστας αγαπάει τη Σοφία που ø / *την βρήκε τον παπαγάλο.
(γ) Ο Κώστας αγαπάει όποιον ø / * της αγαπάει τη Σοφία.

(Chatsiou 2010, 103)

Στις περιοριστικές αναφορικές προτάσεις που εισάγονται με τον συμπληρωματικό δείκτη 'που' η ανακλητική αντωνυμία είναι υποχρεωτική στις πλάγιες θέσεις, όπως όταν είναι σε θέση άμεσου και έμμεσου αντικειμένου ή κτητικού. Σε λιγότερο πλάγιες θέσεις εναλλάσσεται με το κενό (Chatsiou 2010, 108).

Για παράδειγμα:

43. (α) Ο Κώστας αγαπάει τη γυναίκα που * $\emptyset$ /την τσίμπησε ο παπαγάλος.
(αντικείμενο)
(β) Ο Κώστας αγαπάει τη γυναίκα που η Μαρία είπε ότι $\emptyset$ /την τσίμπησε ο παπαγάλος. (αντικείμενο)
(γ) Ο Κώστας αγαπάει τη γυναίκα που η αδερφή της / * $\emptyset$ δουλεύει με τον Ηλία.
(κτητικό)

(Chatsiou 2010, 109)

Στις περιοριστικές προτάσεις που εισάγονται με το ‘οποίος’ το κενό είναι διαθέσιμο σε όλες τις αναφορικοποιημένες θέσεις (Chatsiou 2010, 109).

Για παράδειγμα:

44. (α) Ο Κώστας αγαπάει τη γυναίκα η οποία $\emptyset$ /*την βρήκε τον παπαγάλο.
(υποκείμενο)
(β) Ο Κώστας αγαπάει τη γυναίκα την οποία $\emptyset$ /*την τσίμπησε ο παπαγάλος.
(αντικείμενο)
(γ) Ο Κώστας αγαπάει τη γυναίκα της οποίας η αδερφή $\emptyset$ /* της δουλεύει με τον Ηλία. (κτητικό)

(Chatsiou 2010, 109-111)

Στις μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις που εισάγονται με τον συμπληρωματικό δείκτη ‘που’ η ανακλητική αντωνυμία χρησιμοποιείται στις εξής αναφορικοποιημένες θέσεις: άμεσο, έμμεσο αντικείμενο, πλάγιο, κτητικό (Chatsiou 2010, 111).

Για παράδειγμα:

45. (α) Η Κική έδωσε το μπισκότο στον Ηλία, που τον / * $\emptyset$ τάισε η Μαρία. (άμεσο αντικείμενο)
(β) Η Κική έδωσε το μπισκότο στον Ηλία, που του / * $\emptyset$ χάρισε η Ελένη ένα αμάξι. (έμμεσο αντικείμενο)
(γ) Η Κική έδωσε το μπισκότο στον Ηλία που η αδερφή του / * $\emptyset$ δουλεύει με την Ελένη. (κτητικό)

(Chatsiou 2010, 112)

Στις μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις που εισάγονται με το ‘οποίος’ εμφανίζεται η ανακλητική αντωνυμία. Ωστόσο, για ορισμένους ομιλητές το κενό είναι

διαθέσιμο σε εγκιβωτισμένες θέσεις, δηλαδή σε περιπτώσεις όπου μια αναφορική πρόταση εμπεριέχεται σε μια άλλη (Chatsiou 2010, 112).

Για παράδειγμα:

46. (α) Η Κική έδωσε το μπισκότο στον Ηλία τον οποίο η Ελένη είπε ότι τον / ο
τάισε η Μαρία.

(β) Η Κική έδωσε το μπισκότο στον Ηλία στον οποίο η Μαρία νομίζει ότι ο /
του χάρισε η Ελένη ένα αμάξι.

(Chatsiou 2010, 114)

Τέλος, η κατανομή του κενού και των ανακλητικών αντωνυμιών στις ελεύθερες αναφορικές προτάσεις είναι παρόμοια με την κατανομή στις περιοριστικές αναφορικές προτάσεις που εισάγονται με τον συμπληρωματικό δείκτη 'που' (Chatsiou 2010, 117· Daskalaki & Mavrogiorgos 2013, 34).

Για παράδειγμα:

47. (α) Ο Κώστας αγαπάει όποιον η Κική *ο/ του έδωσε έναν παπαγάλο.

(β) Ο Κώστας αγαπάει τη γυναίκα που η Κική της/ *ο έδωσε τον παπαγάλο.

(Chatsiou 2010, 117-118)

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι στις αναφορικές προτάσεις στη νέα ελληνική το κενό προτιμάται όταν ενέχει θέση υποκειμένου, ενώ η ανακλητική αντωνυμία φαίνεται ότι χρησιμοποιείται συχνά σε πλάγιες θέσεις, όπως άμεσο ή έμμεσο αντικείμενο και κτητικό (Chatsiou 2010, 119).

2.4 Οι φορμαλιστικές αναλύσεις των ερευνητών για τη συντακτική θέση των αναφορικών προτάσεων

Στη συντακτική ανάλυση των προσδιοριστικών αναφορικών προτάσεων δύο είναι οι προβληματισμοί των ερευνητών (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 171· Alexiadou et al 2000, 2-3· Alexiadou & Anagnostopoulou 2000b, 193):

α) Η σχέση ανάμεσα στην αναφορική πρόταση και στην ΟΦ στην οποία περιέχεται, αν δηλαδή η ΑΠ λειτουργεί ως συμπλήρωμα ή προσάρτημα σε σχέση με την ΟΦ.

β) Η δομική σχέση της κεφαλής με τη θέση αναφορικοποίησης, αν δηλαδή η ΟΦ παράγεται στο εσωτερικό ή στο εξωτερικό της ΑΠ.

Τα προβλήματα αυτά έχουν μελετηθεί και έχουν προταθεί οι εξής αναλύσεις: η ανάλυση της «διαγραφής», η ανάλυση του «τελεστή», η ανάλυση της «ανύψωσης» και η ανάλυση της «ταυτοποίησης» (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 171, 182· Joseph 1980, 237· Chatsiou 2010, 124-130).

Η ανάλυση της «διαγραφής»

Σύμφωνα με τη Chatsiou (2010, 124-125), η οποία στηρίχθηκε στις απόψεις των Joseph (1980), Klein (1993) και Ingria (1981), σε σχέση με τη συγκεκριμένη προσέγγιση δεν τίθεται κανένα θέμα μετακίνησης στις ΠΑΠ από τη στιγμή που ο στόχος της αναφορικοποίησης διαγράφεται μετά την ταυτοποίηση με την κεφαλή της αναφορικής πρότασης. Όπως αναφέρει η Papadopoulou (2002, 110), ο στόχος της αναφορικοποίησης εμφανίζεται στην κανονική του θέση στην κύρια πρόταση και στη θέση της πρότασης που μεταφέρει την πληροφορία.

Για παράδειγμα:

48. (α) ‘They made a picture of the girl that you love.’

‘Ζωγράφισαν το κορίτσι που αγαπάς το κορίτσι.’

Για να λειτουργήσει η ΠΑΠ ως κατηγορημα τα δύο στοιχεία συγχωνεύονται (Papadopoulou 2002, 110). Σύμφωνα με τον κανόνα διαγραφής των αναφορικών προτάσεων (Joseph 1980, 238), που είναι γνωστός και ως κανόνας της διαγραφής του αντωνυμικού αντικειμένου (Ingria, 1981, 164), ο στόχος της αναφορικοποίησης διαγράφεται από τη θέση της πρότασης που δίνει την επιπλέον πληροφορία.

(β) ‘They made a picture of the girl that you love.’

‘Ζωγράφισαν το κορίτσι που αγαπάς το κορίτσι.’

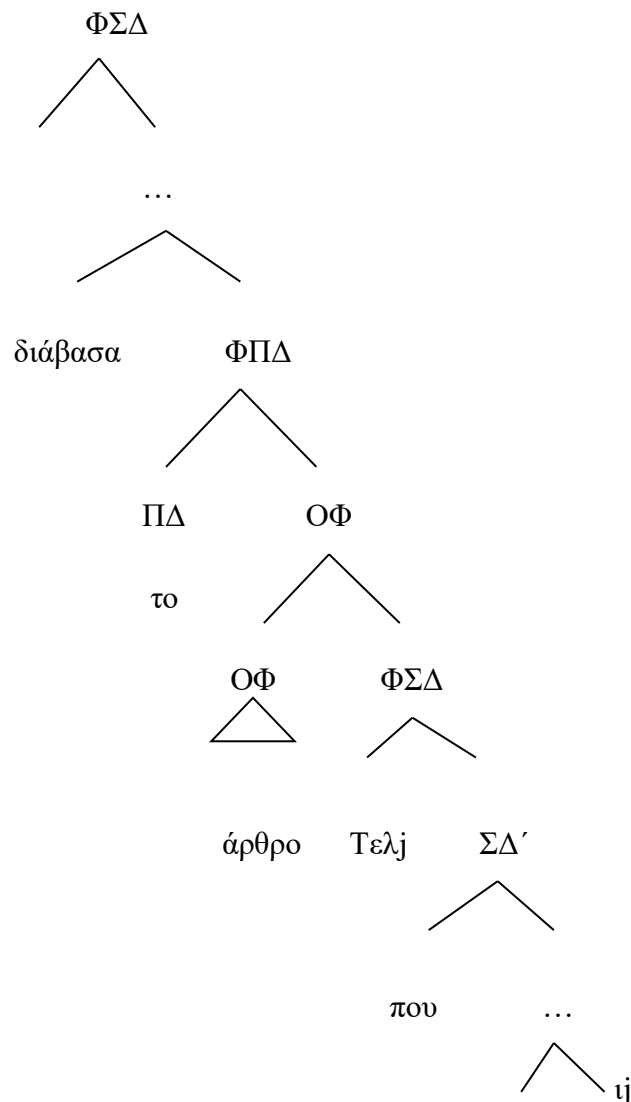
(γ) ‘They made a picture of the girl that you love.’

‘Ζωγράφισαν το κορίτσι που αγαπάς ο.’

Η ανάλυση του «τελεστή»

Η προσέγγιση αυτή στηρίζεται στην άποψη ότι η ΟΦ δημιουργείται εκτός της ΑΠ είναι δηλαδή όρος της κύριας πρότασης (Chatsiou 2010, 125). Η συμφωνία ανάμεσα στην κεφαλή και τη θέση αναφορικοποίησης επιτυγχάνεται με την ανύψωση ενός τελεστή στη θέση [ΧΑΡ, ΦΣΔ] της δευτερεύουσας σε θέση εγγύτητας με την ΟΦ. Ο τελεστής είτε είναι αναφορική αντωνυμία (όπως ‘ο οποίος’) είτε ένας κενός τελεστής (όπως στις

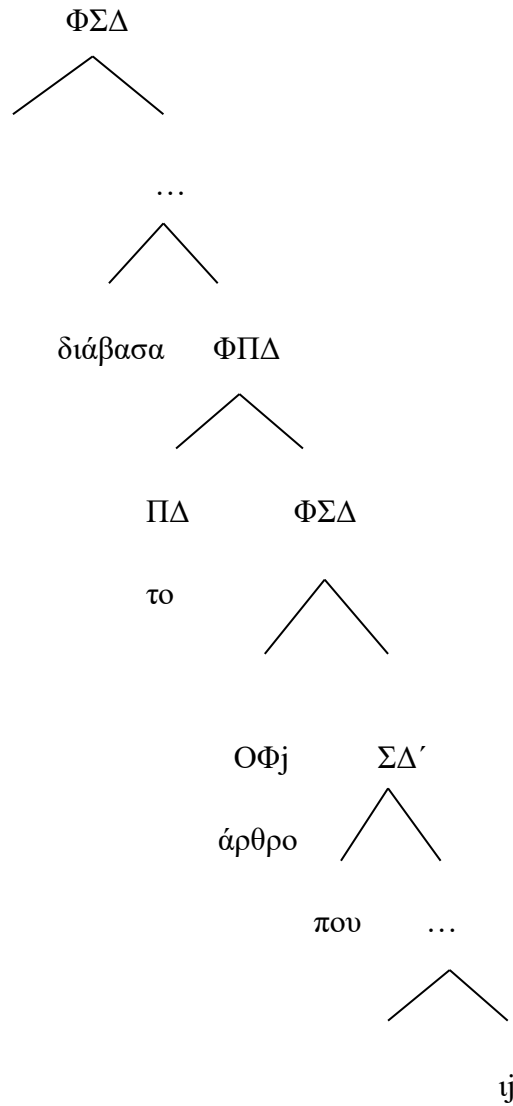
‘που’ αναφορικές). Έτσι, η αναφορική πρόταση λειτουργεί ως προσάρτημα στην ΟΦ (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 171· Θεοφανοπούλου-Κοντού 1985, 831).

(Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 171)

Η ανάλυση της «ανύψωσης»

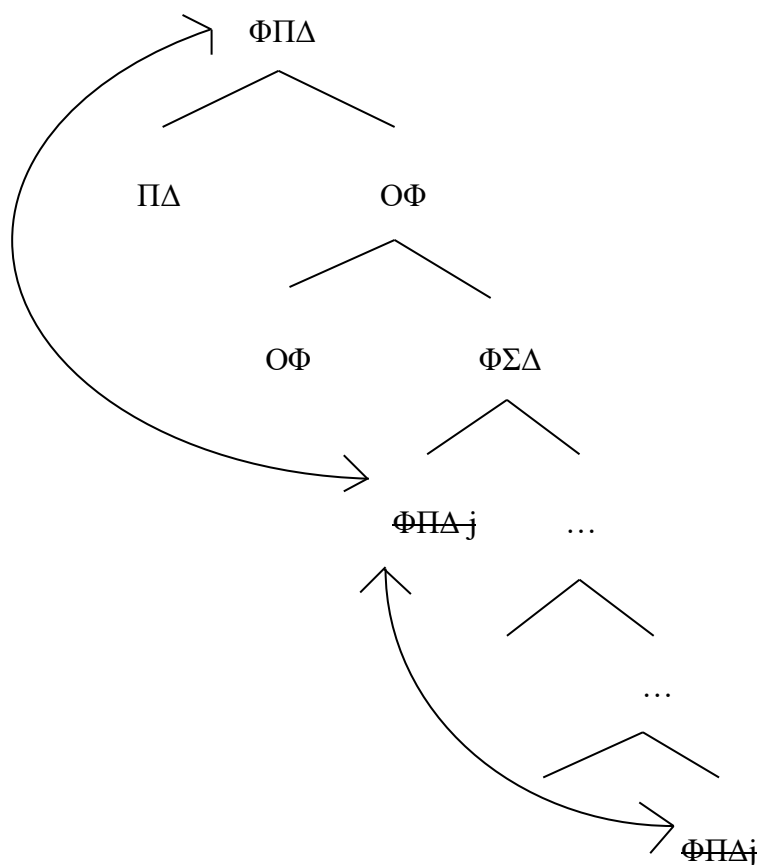
Η ανάλυση της «ανύψωσης» σε αντίθεση με την ανάλυση του «τελεστή» υποστηρίζει ότι η κεφαλή της αναφορικής πρότασης είναι μέρος της θέσης αναφορικοποίησης και ανυψώνεται στη θέση [Χαρ., ΦΣΔ]. Με αυτόν τον τρόπο λύνεται το ζήτημα της συμφωνίας χωρίς να είναι απαραίτητη η παρουσία τελεστή. Έτσι, όλη η αναφορική πρόταση λειτουργεί ως συμπλήρωμα ενός προσδιοριστικού δείκτη (ΠΔ) (determiner), επέχει δηλαδή θέση ΟΦ (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 172· Chatsiou 2010, 127-128· Papadopoulou 2006, 62· Θεοφανοπούλου-Κοντού 1985, 831):

(Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 172)

Η ανάλυση της «ταυτοποίησης»

Η ανάλυση της «μεικτής ερμηνείας» ή «ταυτοποίησης», που υιοθετείται από τους Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου (2003, 182-183), υποστηρίζει ότι η ΦΠΔ παράγεται και μέσα και έξω από την αναφορική πρόταση. Η ΑΠ αποτελεί προσάρτημα της άνω ΦΠΔ. Η ανάλυση αυτή βασίζεται στο σχήμα της ανάλυσης του «τελεστή» αλλά δημιουργεί ένα πλήρες αντίγραφο της αναφορικής κεφαλής στη θέση αναφορικοποίησης. Το αντίγραφο ανυψώνεται στη θέση [Χαρ., ΦΣΔ] της δευτερεύουσας και ταυτίζεται με την αναφορική κεφαλή. Σύμφωνα με τους κανόνες της Φωνητικής Δομής (PF), μόνο η ανώτερη ιεραρχικά ΦΠΔ αποκτά περιεχόμενο φωνολογικό στο σημείο εκφώνησης (Spell-out).

(Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 183)

Έτσι, αντιμετωπίζονται και οι αδυναμίες των άλλων δύο αναλύσεων, εκείνης του «τελεστή» και της «ανύψωσης». Συγκεκριμένα, εξηγείται το πρόβλημα της αναδόμησης, αφού στη θέση του ίχνους της δευτερεύουσας εμφανίζεται το μη φωνητικά εκπεφρασμένο αντίγραφο της ΦΠΔ που ανυψώθηκε στη θέση [Χαρ., ΦΣΔ] της δευτερεύουσας. Παράλληλα, επιλύεται το πρόβλημα του διπλού πτωτικού χαρακτηρισμού που προκύπτει από την ανάλυση της «ανύψωσης». Αφού οι ΦΠΔ είναι δύο, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι καθεμιά έχει τη δική της πτώση. Τέλος, δεν είναι ανάγκη να υποθέσουμε ότι η φράση που ανυψώνεται είναι απλή ΟΦ. Οπότε δεν υφίσταται και το πρόβλημα της μη γραμματικής δομής (P+ απλή ΟΦ) (Borsley, 1997), όπως στην ανάλυση της «ανύψωσης». Η δυσκολία που προκύπτει από την ανάλυση της «ταυτοποίησης» εντοπίζεται στις περιπτώσεις που είναι απαραίτητη η ανύψωση απλής ΟΦ, και όχι ΦΠΔ, όπως στις ιδιωματικές φράσεις (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 183-184).

Για παράδειγμα:

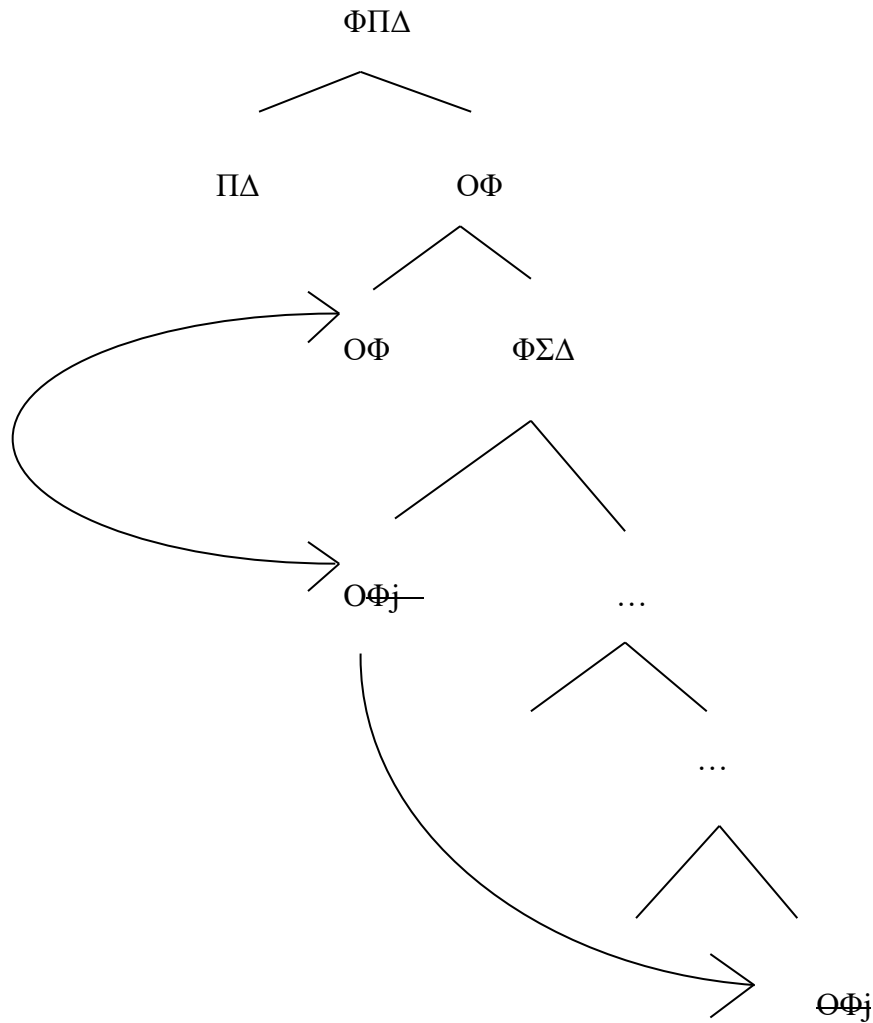
49. (α) Ο Νίκος έκανε (*την) πρόοδο.

(β) Η πρόοδος που έκανε ο Νίκος ήταν σημαντική.

(Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 184)

Και αυτό το πρόβλημα αντιμετωπίζεται, αν σκεφτούμε ότι σε τέτοιου είδους χρήσεις της γλώσσας, τίποτα δεν μας εμποδίζει να έχουμε δομή με (απλή ΟΦ) αντικειμένου, που ανυψώνεται για να ταυτοποιηθεί όχι με την πλήρη ΦΠΔ-κεφαλή αλλά με την ΟΦ-κεφαλή (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 184).

(Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 184)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Η ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΚΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΤΩΝΥΜΙΑΣ ΣΤΙΣ ΑΝΑΦΟΡΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

3.1 Η κατανομή της κλιτικής αντωνυμίας στα είδη των αναφορικών προτάσεων

Στόχος του παρόντος κεφαλαίου είναι η εξέταση της κατανομής της κλιτικής αντωνυμίας στις αναφορικές προτάσεις. Ένα θέμα το οποίο έχει απασχολήσει τους γλωσσολόγους και για το οποίο δεν υπάρχει απόλυτη σύγκλιση απόψεων.

Οι περιοριστικές αναφορικές προτάσεις που εισάγονται με το αναφορικό ‘που’ εμφανίζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον λόγω των ασυμμετριών τους αναφορικά με την κατανομή των κλιτικών. Η πρώτη ασυμμετρία εντοπίζεται στις που-ΠΑΠ με εξάρτηση άμεσου και έμμεσου αντικειμένου. Ειδικά, στην περίπτωση του έμμεσου αντικειμένου η παρουσία του κλιτικού κρίνεται υποχρεωτική (1α-β) κάτι το οποίο δεν συμβαίνει στην περίπτωση του άμεσου. Η δεύτερη ασυμμετρία αφορά τις που-ΠΑΠ με εξάρτηση άμεσου αντικειμένου. Η εμφάνιση του κλιτικού φαίνεται ότι συνδέεται με την ίδια την κεφαλή. Συγκεκριμένα, όταν η κεφαλή είναι μη-οριστική είναι επιτρεπτή η παρουσία του κλιτικού (2α-β) ενώ όταν η κεφαλή είναι οριστική (3α-β) η παρουσία του κλιτικού δεν δικαιολογείται (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 169-170· Alexiadou & Anagnostopoulou 2000a, 48).

1. (α) Γνώρισα μια/την κοπέλα που *(της) είχαν κλέψει τον υπολογιστή.
(β) Ένας/ο μαθητής που *(του) έφτιαξα ένα κέικ.
2. (α) Τα παιδιά είχαν βρει μια κρυψώνα που οι γονείς τους δεν την είχαν ανακαλύψει.
(β) Διάβασα ένα βιβλίο που (το) πήρα από τη βιβλιοθήκη.
3. (α) Γνώρισα την κοπέλα που (*την) είχε καλέσει ο Γιάννης στη γιορτή του.
(β) *Διάβασα το βιβλίο που το πήρα από τη βιβλιοθήκη.

(Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 173-174· Alexiadou & Anagnostopoulou 2000a, 48)

Αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχουν παραδείγματα στα οποία, αν και η κεφαλή είναι οριστική, η παρουσία του κλιτικού είναι επιτρεπτή (4). Το ίδιο συμβαίνει και όταν έχει γίνει ήδη αναφορά στην κεφαλή, όπως στο παράδειγμα (5α), όχι όμως στο (5β), όπου η αντίστοιχη αναφορά μέσα στο διάλογο εκλείπει (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 174).

4. Τα παιδιά που τα αγαπάνε όλοι είναι καλά.

5. (α) Ποιον μαθητή της Ειρήνης σου σύστησαν;

Μου σύστησαν τον μαθητή της Ειρήνης που (τον) βράβευσαν στην Ακαδημία.

(β) Ποιον σου σύστησαν;

Μου σύστησαν τον μαθητή της Ειρήνης που (*τον) βράβευσαν στην Ακαδημία.

(Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 174-175)

Η παρουσία του κλιτικού φαίνεται ότι δικαιολογείται ακόμα και σε περιπτώσεις, όπως στο παράδειγμα (6β), στις οποίες το εστιασμένο συστατικό δεν είναι μία οριστική ονομαστική φράση (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 175).

6. (α) Αγαπάω την κοπέλα που ο Κώστας δεν (*την) φροντίζει.

(β) Αγαπάω την κοπέλα που ΚΑΝΕΙΣ δεν (την) φροντίζει.

(Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 175)

Τέλος, όταν η πρόταση η αναφορική εμπεριέχει ένα συστατικό το οποίο είναι «βαρύ» (heavy) η εμφάνιση του κλιτικού στις που-ΠΑΠ με κεφαλή οριστική δικαιολογείται (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 175).

7. (α) Αυτή είναι η δουλειά που θα (*την) κέρδιζες.

(β) Αυτή είναι η δουλειά που αν επέμενες θα (την) κέρδιζες.

8. (α) Αυτό είναι το πρόβλημα που (*το) λύσαμε.

(β) Αυτό είναι το πρόβλημα που το λύσαμε σε τρία λεπτά.

9. (α) Αυτή είναι η δημοσιογράφος που (*την) έπεισα.

(β) Αυτή είναι η δημοσιογράφος που (την) έπεισα ότι ο Σημίτης έχει άδικο.

(Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 175)

Παραδείγματα, όπως το (7β) και (9β) καθώς και το (6β), (8β) συμβάλλουν στο να ερμηνεύσουμε την αναφορική κεφαλή ως ένα στοιχείο το οποίο είναι εξωπροτασιακά συνδεδεμένο (D-linked element). Η μη εμφάνιση του κλιτικού, λοιπόν, δεν σχετίζεται μονάχα με την οριστικότητα της αναφορικής κεφαλής αλλά και με το αν είναι συστατικό της γνωστής πληροφόρησης (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 175).

Σε μια πρώτη προσέγγιση η Σταύρου (1985, 122) αναφέρει ότι η κλιτική αντωνυμία στις περιοριστικές αναφορικές προτάσεις με εξάρτηση άμεσου αντικειμένου δεν δικαιολογείται. Για τη στήριξη αυτής της άποψης αναφέρει μια σειρά παραδειγμάτων στα οποία η εμφάνιση της κλιτικής αντωνυμίας καθιστά την περίοδο αντιγραμματική.

10. (α) Έχασε και το λίγο αυτοσεβασμό που είχε!

* Έχασε και το λίγο αυτοσεβασμό που τον είχε!

(β) Το ρολόι που έχασε ήταν πανάκριβο Rolex.

* Το ρολόι που το έχασε ήταν πανάκριβο Rolex.

(γ) Τα τρία ορφανά που γνώρισε το πανελλήνιο υιοθετήθηκαν από ίδρυμα.

* Τα τρία ορφανά που τα γνώρισε το πανελλήνιο υιοθετήθηκαν από ίδρυμα.

(Σταύρου 1985, 122)

Εάν στα παραπάνω παραδείγματα προστεθεί μία λέξη, τότε η αντιγραμματικότητα παύει να υφίσταται. Από την άλλη, υπάρχει μια σειρά παραδειγμάτων στα οποία η αναφορική πρόταση είναι μη περιοριστική και η παρουσία της κλιτικής αντωνυμίας είναι επιτρεπτή (Σταύρου 1985, 122-123).

11. (α) Έχασε τον αυτοσεβασμό του που δεν τον είχε ποτέ!

(β) Το ρολόι που το έχασε χθες...

(γ) Τα τρία ορφανά που τα γνώρισε καλά το πανελλήνιο...

12. (α) Χάρηκε με το άκουσμα της φωνής του άντρα της, που δεν τον περίμενε και τόσο νωρίς!

(β) Οι κρέμες, που τις χρησιμοποιούν αποκλειστικά οι γυναίκες,...

(γ) Το ρολόι του, που το αγόρασε στην Ελβετία...

(Σταύρου 1985, 123)

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το κλιτικό μπορεί να εμφανίζεται σε μια μη περιοριστική πρόταση ενώ δεν νομιμοποιείται η εμφάνισή του σε μια περιοριστική με αποτέλεσμα το κλιτικό με εξάρτηση άμεσου αντικειμένου να απουσιάζει πάντα από τις περιοριστικές αναφορικές προτάσεις (Σταύρου 1985, 123· Anagnostopoulou 2013, 16). Υπάρχουν, όμως, και παραδείγματα στα οποία δύναται η ερμηνεία της αναφορικής πρότασης και ως περιοριστική και ως μη περιοριστική. Το κλιτικό μπορεί να

εμφανιστεί στις περιπτώσεις αυτές χωρίς να επηρεάζεται η γραμματικότητα της πρότασης -υπό την παρουσία του η πρόταση θεωρείται μη περιοριστική, ενώ όταν απουσιάζει η πρόταση λογίζεται ως περιοριστική (Σταύρου 1985, 128).

Αξίζει να σημειωθεί ότι το πρόβλημα ανακύπτει σε περιπτώσεις παραδειγμάτων που περικλείουν μέσα τους αναφορικές προτάσεις με εξάρτηση έμμεσου και όχι άμεσου αντικειμένου. Η εμφάνιση της κλιτικής αντωνυμίας στο (13β) και (14β) οφείλεται στον κανόνα της «κλιτικοποίησης», του οποίου η εφαρμογή έχει προαιρετικό χαρακτήρα (Σταύρου 1985, 128-129).

13. (α) Το κορίτσι που έδωσα το βιβλίο μου.

(β) Το κορίτσι που του έδωσα το βιβλίο μου.

14. (α) Ο φίλος μου που διηγήθηκα το πάθημά μου.

(β) Ο φίλος μου που του διηγήθηκα το πάθημά μου.

(Σταύρου 1985, 128-129)

Ο προβληματισμός που ανακύπτει στο σημείο αυτό και οδηγεί στην επανεξέταση της αρχικής υπόθεσης είναι ότι από τη στιγμή που ο παραπάνω κανόνας δύναται να εφαρμοστεί σε αναφορικές προτάσεις με εξάρτηση έμμεσου αντικειμένου γιατί δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή η παρουσία του κλιτικού στις περιοριστικές αναφορικές προτάσεις με εξάρτηση άμεσου αντικειμένου; Άρα, η αντιγραμματικότητα στα παραδείγματα (10α-γ) θα πρέπει να αποδοθεί όχι στην εμφάνιση του κλιτικού αλλά στο ότι το κλιτικό «θεματοποιεί» την ΟΦ η οποία προσδιορίζεται από την αναφορική πρόταση ενώ το συγκείμενο δεν το επιτρέπει (Σταύρου 1985, 129-130).

Η Σταύρου (1985, 131) οδηγείται στο συμπέρασμα ότι η δυνατότητα εμφάνισης του κλιτικού στις αναφορικές προτάσεις γενικότερα συνδέεται από το αν η ΟΦ που προσδιορίζεται από την αναφορική πρόταση δύναται να θεωρηθεί ως «θέμα» ή όχι. Στην περίπτωση που έχουμε περιοριστική αναφορική πρόταση η μονάδα πληροφόρησης είναι μία, ενώ όταν πρόκειται για μια μη περιοριστική έχουμε δύο μονάδες πληροφόρησης, γεγονός το οποίο είναι ανεξάρτητο από τη δυνατότητα εμφάνισης του κλιτικού. Η εμφάνιση, λοιπόν, του κλιτικού σε σημαντικό αριθμό μη περιοριστικών προτάσεων οφείλεται στο γεγονός ότι οι προτάσεις αυτές ακολουθούν την ΟΦ η οποία λογίζεται ως γνωστή πληροφόρηση και για το λόγο αυτό είναι εύλογη η θεματοποίησή της.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι στις περιπτώσεις γενικής κτητικής και γενικής συγκριτικής η παρουσία του κλιτικού καθίσταται υποχρεωτική και η εμφάνισή του είναι αποτέλεσμα αναφορικοποίησης, διότι δεν έχει να κάνει με το αν η ΟΦ είναι «θέμα» ή όχι (Σταύρου 1985, 133)

15. (α) Ο μαθητής που ο Κώστας είναι ψηλότερός του. (γενική συγκριτική)

(β) Ο μαθητής που ξεχνώ το όνομά του. (γενική κτητική)

(Σταύρου 1985, 133)

Σύμφωνα με την Ευθυμίου (1997, 318-320) το ‘που’ στις αναφορικές προτάσεις λογίζεται ως Αναφορικός Συμπληρωματικός Δείκτης και όχι ως δεσμευτής του αναφορικοποιημένου στοιχείου. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι η παρουσία του κλιτικού, το οποίο δεσμεύει το στοιχείο το αναφορικοποιημένο, είναι επιτρεπτή γεγονός το οποίο εμποδίζει τη λειτουργία του ‘που’ ως δεσμευτή του στοιχείου που αναφορικοποιείται. Επιπροσθέτως, παραθέτει μια σειρά από δεδομένα τα οποία χρήζουν παρατήρησης.

16. (α) Ο άνθρωπος [ο οποίος] σκότωσε τον πρόεδρο.

(β) Ο άνθρωπος [που] σκότωσε τον πρόεδρο.

17. (α) Ο άνθρωπος [τον οποίο] σκότωσε ο πρόεδρος.

(β) Ο άνθρωπος [που] σκότωσε ο πρόεδρος.

(γ) Ο άνθρωπος [που] τον σκότωσε ο πρόεδρος.

18. (α) Τα παιδιά [των οποίων] ακούμε τις φωνές.

(β) *Τα παιδιά [που] ακούμε τις φωνές.

(γ) Τα παιδιά [που] ακούμε τις φωνές τους.

19. (α) Τα εργαλεία [με τα οποία] δουλεύουμε.

(β) */? Τα εργαλεία [που] δουλεύουμε.

(γ) Τα εργαλεία [που] με αυτά δουλεύουμε.

20. (α) Ο άνθρωπος [στον οποίο/του οποίου] δίνω το βιβλίο.

(β) */? Ο άνθρωπος [που] δίνω το βιβλίο.

(γ) Ο άνθρωπος [που] του δίνω το βιβλίο.

Στα παραπάνω παραδείγματα υπάρχει απόλυτη αντιστοιχία ανάμεσα στους τύπους της αντωνυμικής φράσης ‘ΑΡΘΡΟ οποί-’ με αυτούς του αναφορικού ‘που’ όταν το εγκλιτικό δεσμεύει το αναφορικοποιημένο στοιχείο. Η αντιστοιχία αυτή είναι έκδηλη ακόμα και όταν το αναφορικοποιημένο στοιχείο ενέχει θέση υποκειμένου. Οι περιπτώσεις δέσμευσης από το εγκλιτικό αποτελούν ισχυρή ένδειξη ότι το ‘που’ είναι αναφορικός δείκτης (Ευθυμίου 1997, 320-321).

Στις παραπάνω προτάσεις το αναφορικοποιημένο στοιχείο ενέχει θέση υποκειμένου (16β), άμεσου αντικειμένου (17β,γ), προσδιορισμού σε πτώση γενική (18β,γ), προθετικής φράσης (19β,γ) και έμμεσου αντικειμένου (20β,γ). Με βάση τα παραπάνω παραδείγματα, παρατηρούμε ότι οι περιπτώσεις που το κλιτικό φανερώνει το στοιχείο το οποίο αναφορικοποιείται οδηγούν σε γραμματική δομή. Από την άλλη πλευρά, όταν το κλιτικό απουσιάζει, η ανάγνωση είναι γραμματική μόνο στην περίπτωση του άμεσου αντικειμένου (Ευθυμίου 1997, 321-322).

3.2 Οι αναλύσεις που έχουν προταθεί αναφορικά με την κατανομή του κλιτικού

Οι Alexiadou & Anagnostopoulou (2000a, 51, 53-54), προσπαθώντας να ερμηνεύσουν την κατανομή των κλιτικών, ακολουθούν την ανάλυση του Kayne (1994). Διατείνονται ότι οι που-ΠΑΠ με κλιτική αντωνυμία και εξάρτηση άμεσου αντικειμένου θεωρούνται δομές κλιτικού αναδιπλασιασμού και η διαφορά εντοπίζεται στο γεγονός ότι, όταν η κεφαλή είναι οριστική, αυτό που ανυψώνεται είναι μία γυμνή ΟΦ ενώ όταν η κεφαλή είναι μη-οριστική ανυψώνεται μια ΦΠΔ. Είναι γνωστό, όμως, ότι στις δομές κλιτικού αναδιπλασιασμού το κλιτικό διπλασιάζει μια ΦΠΔ και όχι μια γυμνή ΟΦ (bare NP). Έτσι, όταν η κεφαλή είναι οριστική η δομή η οποία προκύπτει είναι μη γραμματική ενώ όταν είναι μη-οριστική η δομή θεωρείται γραμματική.

Από την άλλη πλευρά, στις που-ΠΑΠ με εξάρτηση έμμεσου αντικειμένου η παρουσία του κλιτικού καθίσταται υποχρεωτική -άσχετα από το αν η κεφαλή είναι οριστική- και αυτό συμβαίνει διότι οι περιπτώσεις αυτές αφορούν μια δομή διπλού αντικειμένου (double object construction), όπως στο παράδειγμα (21) (Alexiadou & Anagnostopoulou 2000a, 55-56).

21. Έδωσα του Γιάννη το βιβλίο.

Στις δομές αυτές η παρουσία του κλιτικού αναμένεται, επειδή το όρισμα «στόχος» εν αντιθέσει με το όρισμα «θέμα» στην πλειοψηφία των γλωσσών δεν μπορεί να επιδεχτεί μετακίνηση Α'. Σύμφωνα με τους Baker (1988) & den Dikken (1995), στις δομές διπλού αντικειμένου το όρισμα «στόχος» εισάγεται με μια πρόθεση κενή. Η προθετική φράση με την κενή πρόθεση μετατοπίζεται στη θέση [Χαρ, ΡΦ]. Με βάση την ανάλυση της «ανύψωσης», το γεγονός ότι η ΟΦ ανυψώνεται περαιτέρω οδηγεί σε μία δομή η οποία δεν είναι γραμματική (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 176-177).

22. *The man that I gave the book.

23. The book that I gave John.

Αντίθετα, στις που-ΠΑΠ έμμεσου αντικειμένου και με την παρουσία του κλιτικού αυτή η κενή προθετική φράση δεν υφίσταται μετακίνηση, διότι το κλιτικό δύναται να αναγνωρίσει αυτήν την κενή πρόθεση *in situ*. Με βάση την ανάλυση της «ανύψωσης» η ΟΦ μετατοπίζεται έξω από την προθετική φράση λόγω του ότι αυτή δεν είναι σε θέση αριστερής διακλάδωσης. Συνεπώς, με την παρουσία και μόνο του κλιτικού μπορεί να επιτραπεί η απομόνωση της προθετικής φράσης στην ελληνική (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 177-178).

Εντούτοις, η ανάλυση της «ανύψωσης» συγκεντρώνει πολλά προβλήματα τόσο σε θεωρητικό όσο και σε εμπειρικό επίπεδο. Ειδικότερα, όσον αφορά τα κύρια ονόματα στα ελληνικά κρίνεται υποχρεωτική η παρουσία του άρθρου, γεγονός το οποίο είναι αντίθετο με την ανάλυση της «ανύψωσης». Ακριβώς το ίδιο πρόβλημα παρατηρείται όταν τα κύρια ονόματα είναι κεφαλές αναφορικοποίησης (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 178-179).

24. (α) Αυτή είναι *(η) Αθήνα.

(β) Αυτή είναι η Αθήνα που πάντοτε θα θυμάμαι.

(Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 179)

Λόγω του γεγονότος ότι τα κυρία ονόματα χωρίς άρθρο είναι δομές μη γραμματικές, καθίσταται αδύνατο να εκλάβουμε ότι η απλή ΟΦ «Αθήνα» ξεκινά ως αντικείμενο του ρήματος της δευτερεύουσας πρότασης (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 179).

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα αυτής της ανάλυσης είναι ότι δεν δύναται να εξηγήσει τον διπλό πτωτικό χαρακτηρισμό της αναφορικής ονοματικής φράσης (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 179).

25. Έστειλα του γλωσσολόγου που είχα γνωρίσει στο NELS το νέο μου άρθρο.

26. Πολλοί ζηλεύουν τον νεαρό που του είχε δώσει ένα φιλί η Κουλιανού.

(Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 179-180)

Στο παράδειγμα (25) παρατηρείται ότι η θέση αναφορικοποίησης είναι σε πτώση αιτιατική ως άμεσο αντικείμενο, ενώ από την άλλη η ΟΦ «γλωσσολόγου» τίθεται σε πτώση γενική. Στο (26) η θέση αναφορικοποίησης εμφανίζεται σε πτώση γενική ενώ η ΟΦ «νεαρό» σε πτώση αιτιατική. Η ανάλυση της «ανύψωσης» αδυνατεί να ερμηνεύσει την ασυμφωνία των πτώσεων που παρατηρείται στα παραπάνω παραδείγματα και αυτό αποτελεί μία ακόμα αδυναμία της (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 180).

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η ανάλυση της Alexiadou & Anagnostopoulou (2000a, όπ. αναφ. στο Κοτζόγλου & Βαρλοκώστα 2003, 181), αναφορικά με την εμφάνιση του κλιτικού ως απόρροια του αναδιπλασιασμού ή της μετατόπισης με κλιτικό, δεν οδηγεί σε μία γραμματική δομή για τις αναφορικές προτάσεις με κεφαλή μη-οριστική. Επιπροσθέτως, οι Alexiadou & Anagnostopoulou (2000a, 54-55) διατείνονται ότι οι δομές με κεφαλή μη-οριστική είναι αριστερής μετατόπισης οι οποίες προκύπτουν από την μετακίνηση της ΟΦ. Σύμφωνα, όμως, με τη βιβλιογραφία οι δομές με κλιτικό αριστερής μετατόπισης δεν προκύπτουν από μετακίνηση.

Σύμφωνα με τον Joseph (1980, 237-238), στις αναφορικές προτάσεις που εισάγονται με τον συμπληρωματικό δείκτη 'που' κατά τον σχηματισμό τους παρατηρείται διαγραφή του στόχου αναφορικοποίησης μετά την ταυτοποίησή του με την κεφαλή της ΑΠ. Η ανάλυση της «διαγραφής» είναι απαραίτητη για την παράλειψη της αντωνυμίας που ενέχει θέση αντικειμένου. Στην περίπτωση που ο στόχος αναφορικοποίησης ενέχει θέση υποκειμένου είναι ακαθόριστο, αν ο κανόνας της παράλειψης του εμφανούς υποκειμένου (Subject Pronoun Drop rule) είναι υπεύθυνος για την απουσία του υποκειμένου στην αναφορική πρόταση ή ο κανόνας της διαγραφής.

27. Χθες συνάντησα έναν άνθρωπο_i που δεν γνωρίζεις $\emptyset$ _i.

28. Ο Γιάννης είναι ο άνθρωπος_i που έδωσα $\emptyset$ _i το βιβλίο.

Στην περίπτωση που ο στόχος αναφορικοποίησης ενέχει θέση αντικειμένου συνοδευόμενου από πρόθεση και εφαρμόζεται η ανάλυση της «διαγραφής», όταν το αντικείμενο της πρόθεσης διαγραφεί τότε διαγράφεται και η ίδια η πρόθεση, διότι στην ελληνική δεν είναι ανεκτή η εγκατάλειψη πρόθεσης (Joseph 1980, 238).

29. Ο Γιάννης είναι ο άνθρωπος που εξαρτόμαστε.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η ανάλυση της «διαγραφής» φαίνεται ότι είναι πιο αποδεκτή στις περιπτώσεις στις οποίες η πρόθεση η οποία διαγράφεται είναι προβλέψιμη και ανακτήσιμη. Για παράδειγμα, το ρήμα ‘εξαρτώμαι’ συνοδεύεται μόνο από την πρόθεση ‘από’ (Joseph 1980, 239).

30. *Εξαρτόμαστε σε/με/για τον Γιάννη.

Το ίδιο συμβαίνει και με τα ρήματα ‘ενδιαφέρομαι’ και ‘αλληλογραφώ’, τα οποία συνοδεύονται από τις προθέσεις ‘για’ και ‘με’ αντίστοιχα (Joseph 1980, 240).

31. Ενδιαφέρομαι για αυτό το βιβλίο.

32. Αλληλογραφώ με τη Μαρία.

Η ανάλυση της «διαγραφής» προτιμάται σε εκείνες τις περιπτώσεις, όταν η διαγραμμένη πρόθεση είναι απολύτως προβλέψιμη από τη φύση του ίδιου του ρήματος. Καμία άλλη πρόθεση δεν θα μπορούσε να συνοδεύσει αυτά τα ρήματα, ούτε θα μπορούσαν να ερμηνευτούν τα ρήματα αυτά ως μεταβατικά (Joseph 1980, 240).

Ωστόσο, στην ελληνική υπάρχει μια κατηγορία ρημάτων που εμφανίζονται με ή χωρίς πρόθεση με ελαφρώς διαφορετική σημασία. Για παράδειγμα, το ρήμα ‘μιλώ’ με άμεσο αντικείμενο σημαίνει ‘μιλώ με κάποιον χωρίς το άτομο να μιλά σε μένα’ ενώ το ‘μιλώ’ με την πρόθεση ‘με’ αποκτά τη σημασία ‘έχω συνομιλία με κάποιον’ (Joseph 1980, 242).

33. (α) Μιλούσα αυτήν την κοπέλα.

(β) Μιλούσα με αυτήν την κοπέλα.

Παρόμοια, το ρήμα ‘χορεύω’, όταν εμφανίζεται με άμεσο αντικείμενο, σημαίνει ‘οδηγώ κάποιον στον χορό’ ενώ με την πρόθεση ‘με’ αποκτά τη σημασία ‘χορεύω με κάποιον’ (Joseph 1980, 242-243).

34. (α) Χόρευα το κορίτσι.

(β) Χόρευα με το κορίτσι.

Μία αναφορική πρόταση με στόχο αναφορικοποίησης το αντικείμενο ενός από αυτά τα ρήματα αποκτά διφορούμενη σημασία, επειδή στην αναφορικοποίηση η πρόθεση μπορεί να διαγραφεί μαζί με το αντικείμενο. Έτσι, το ρήμα ‘μιλούσες’ μέσα στην

αναφορική πρόταση μπορεί να θεωρηθεί ‘μιλούσες με’ ή απλά ‘μιλούσες’. Η ίδια ασάφεια υφίσταται μεταξύ του ‘χόρευα με’ και του απλού ‘χόρευα’ (Joseph 1980, 243).

35. (α) Ποια είναι η κοπέλα που μιλούσες;

(β) Η Άννα είναι το κορίτσι που χόρευα.

Ωστόσο, οι ομιλητές σε αυτές τις περιπτώσεις υιοθετούν την ‘επιφανειακή’ ανάγνωση, δηλαδή όπως ακριβώς εμφανίζεται το ρήμα στην επιφάνεια, χωρίς πρόθεση. Οι αναφορικές προτάσεις, λοιπόν, ερμηνεύονται με βάση την επιφανειακή δομή σε συνδυασμό με τις λεξικές και πραγματολογικές θεωρήσεις (Joseph 1980, 243-244).

Οι Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου (2003, 182-183) υιοθετούν μια μεικτή εξήγηση, την ερμηνεία της ταυτοποίησης, με βάση την οποία η Φράση Προσδιοριστικού Δείκτη παράγεται εσωτερικά και εξωτερικά της αναφορικής πρότασης. Από την άλλη, η ΑΠ λειτουργεί ως προσάρτημα της ΦΠΔ. Η συγκεκριμένη ανάλυση ακολουθεί το σχήμα της ανάλυσης του «τελεστή» αλλά δημιουργεί ένα πλήρες αντίγραφο της κεφαλής της αναφορικής στη θέση αναφορικοποίησης. Στη συνέχεια, το αντίγραφο ανυψώνεται στη θέση [Χαρ. ΦΣΔ] και ταυτίζεται με την αναφορική κεφαλή. Σύμφωνα με τους κανόνες της Φωνητικής Δομής, μόνο η ανώτερη Φράση Προσδιοριστικού Δείκτη αποκτά φωνολογικό περιεχόμενο.

Υιοθετώντας την ανάλυση αυτή, οδηγούμαστε στην ερμηνεία του προβλήματος της αναδόμησης, επειδή τη θέση του ίχνους στην πρόταση τη δευτερεύουσα την καταλαμβάνει το αντίγραφο της ΦΠΔ το οποίο είναι μη φωνητικά εκπεφρασμένο και όχι το ίχνος ενός τελεστή. Επιπροσθέτως, με την παρούσα ανάλυση επιλύεται και το πρόβλημα του διπλού πτωτικού χαρακτηρισμού, καθώς οι Φράσεις Προσδιοριστικού Δείκτη είναι δύο μπορούμε να οδηγηθούμε στην υπόθεση ότι η καθεμία έχει την πτώση τη δική της. Ακόμα, δεν χρειάζεται να θεωρήσουμε ότι η φράση που οδηγείται σε ανύψωση είναι απλή ΟΦ. Έτσι, η συγκεκριμένη ανάλυση αποφεύγει τη μη γραμματική δομή (P + απλή ΟΦ) που παρουσιάζεται στην ανάλυση της «ανύψωσης» (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 183-184).

Επιπλέον, η ανάλυση της «ταυτοποίησης» παρέχει μια πιθανή ερμηνεία για την εμφάνιση των κλιτικών στις που-ΠΑΠ στις οποίες η αναφορική φράση είναι οριστική και θεωρείται εξωπροτασιακά συνδεδεμένο στοιχείο. Η μη γραμματικότητα στις δομές αυτές οφείλεται στη μετακίνηση της φράσης της οριστικής υπό την εμφάνιση του

κλιτικού ενώ όταν υπάρχει εξωπροτασιακά συνδεδεμένο στοιχείο δεν υφίσταται κανένα είδος μετακίνησης (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 189-190).

Αξίζει βέβαια να σημειωθεί ότι η παραπάνω ανάλυση συναντά δυσκολία ως προς την ερμηνεία περιπτώσεων στις οποίες είναι απαραίτητη η ανύψωση «απλής ΟΦ», όπως στις ιδιωματικές εκφράσεις (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 184).

36. (α) Ο Νίκος έκανε (*την) πρόοδο.

(β) Η πρόδος που έκανε ο Νίκος ήταν σημαντική.

Ακόμα, όμως, και σε περιπτώσεις όπως οι παραπάνω δύναται να έχουμε δομή με «απλή ΟΦ» η οποία οδηγείται σε ανύψωση για να μπορέσει να ταυτοποιηθεί με την ΟΦ-κεφαλή (Βαρλοκώστα & Κοτζόγλου 2003, 184).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση προκύπτει ότι οι δομικές ομοιότητες των αναφορικών προτάσεων σε διαφορετικές γλώσσες αποτελούν ένα θέμα προς εξέταση. Η σύνδεση αυτών των προτάσεων με την κύρια είναι σημασιολογική καθώς υπάρχει ένας κοινός όρος μεταξύ τους. Το όρισμα αυτό μπορεί να δηλωθεί με μία αναφορική αντωνυμία ή έναν αναφορικό δείκτη ή μία ρηματική κατάληξη ή έναν προσωδιακό δείκτη. Ενίοτε αυτό μπορεί να απουσιάζει μέσα στην αναφορική πρόταση είτε να δηλώνεται με μία ανακλητική αντωνυμία στο σημείο του κενού. Σε γλώσσες, όμως, όπως η ελληνική, οι ανακλητικές αντωνυμίες εμφανίζονται στο σημείο όπου βρίσκουμε τα κλιτικά.

Σε επίπεδο δομής, σε κάποιες γλώσσες η κύρια και η αναφορική πρόταση φανερώνουν τον ίδιο χρόνο, όψη και τροπικότητα ενώ σε άλλες δεν συμβαίνει αυτό καθώς είτε είναι μη επιτρεπτό είτε η καθεμία έχει το δικό της σύστημα.

Η σειρά των λέξεων και η διαθεσιμότητα ορισμένων αντωνυμιών διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στον σχηματισμό των αναφορικών προτάσεων. Στις προτάσεις αυτές η κεφαλή μπορεί να βρίσκεται πριν ή μετά ή να περικλείεται σε αυτές.

Οι αναφορικές προτάσεις σε επίπεδο σημασιολογίας διακρίνονται σε περιοριστικές και μη περιοριστικές, με τις πρώτες να είναι πιο συνηθισμένες από τις δεύτερες. Ωστόσο, σε κάποιες γλώσσες εντοπίζονται μόνο περιοριστικές ενώ το αντίθετο δεν συμβαίνει. Βέβαια, σε άλλες δεν υπάρχει σαφής διάκριση μεταξύ των δύο ειδών. Η προσωδία, ο ειδικός αναφορικός δείκτης και η θέση αποτελούν στοιχεία για τη μεταξύ τους διάκριση. Οι ποσοτικές ή διαβαθμιστικές αναφορικές προτάσεις αποτελούν έναν επιπλέον σημασιολογικό τύπο κατά τις οποίες αναφορικοποιείται ένας όρος που φανερώνει βαθμό, ποσότητα, είδος ή γεγονός.

Επιπλέον, υπάρχουν ορισμένα ιδιαίτερα είδη αναφορικών προτάσεων, ένα από τα οποία είναι οι ελεύθερες αναφορικές. Αυτές διακρίνονται σε ονοματικές και επιρρηματικές. Εμφανίζονται είτε χωρίς κεφαλή είτε με φωνολογικά κενή κεφαλή. Κατηγοριοποιούνται σε αναφορικές με κεφαλή, αληθινές ελεύθερες αναφορικές και ψευδο-ελεύθερες αναφορικές προτάσεις. Οι μη πραγματικές ελεύθερες αναφορικές καθώς και οι διαφανείς ελεύθερες αποτελούν άλλες κατηγορίες ελεύθερων αναφορικών προτάσεων.

Οι περι-ονοματικές αναφορικές προτάσεις αποτελούν άλλη κατηγορία αναφορικής πρότασης, οι οποίες εμφανίζονται σε θέσεις ΦΠΔ. Σε αυτές δύναται η παρουσία ενός εξωτερικού προσδιοριστή και ενός εξωτερικού δείκτη πτώσης.

Άλλη ξεχωριστή κατηγορία αναφορικών προτάσεων είναι οι δίπτυχες και ψευδο-δίπτυχες δομές. Στις πρώτες παρατηρείται ότι μια πρόταση αναλύεται σε δύο χωριστές προτάσεις -εκ των οποίων η μία είναι αναφορική- έχοντας η καθεμία το δικό της ρήμα. Από την άλλη, οι ψευδο-δίπτυχες προτάσεις παρουσιάζουν ομοιότητες με τις δίπτυχες με τη διαφορά ότι οι δύο προτάσεις μπορούν να αναλυθούν σαν να έχουν σχέση κύριας και δευτερεύουσας.

Οι μη παρεμφατικές αναφορικές προτάσεις αποτελούν μία άλλη ιδιαίτερη περίπτωση αναφορικών προτάσεων στις οποίες το ρήμα είναι άκλιτο και δεν είναι εύκολος ο διαχωρισμός τους από τις επιθετικές αναφορικές. Μάλιστα, στην αγγλική γλώσσα συναντάται μια αναφορική πρόταση με το 'to' και παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχει αναφορική αντωνυμία μπορεί να αποδοθεί με αναφορική πρόταση.

Αξιίζει να σημειωθεί ότι τρία είναι τα κριτήρια ταξινόμησης των αναφορικών προτάσεων σε επίπεδο διαγλωσσικό: α) η συντακτική σχέση ανάμεσα στην αναφορική πρόταση και τη σημασιολογική κεφαλή β) η στρατηγική της ανακτησιμότητας και γ) η συντακτική θέση του αναφορικοποιημένου ουσιαστικού μέσα στην αναφορική πρόταση.

Σύμφωνα με το πρώτο κριτήριο, η έλλειψη συντακτικής σύνδεσης της αναφορικής πρότασης με το ουσιαστικό που τροποποιείται οδηγεί στην προσάρτησή της στην κύρια. Κοινό τύπο των προσαρτημένων αναφορικών προτάσεων αποτελεί η συσχετική δομή. Επιπλέον, σε ορισμένες συσχετικές δομές κάθε πρόταση δύναται να αποτελέσει μία πλήρη πρόταση. Σε ορισμένες γλώσσες, βέβαια, εμφανίζονται τόσο κανονικές όσο και συσχετικές αναφορικές προτάσεις, οι οποίες περιέχουν τον ίδιο αριθμό αναφορικών αντωνυμιών.

Οι εγκιβωτισμένες αναφορικές προτάσεις σχηματίζουν ένα συστατικό με το ουσιαστικό που τροποποιούν και διακρίνονται σε αναφορικές προτάσεις με εσωτερική και εξωτερική κεφαλή. Οι πρώτες θεωρούνται ονοματοποιημένες προτάσεις στις οποίες απουσιάζουν οι εσωτερικές αναφορικές αντωνυμίες καθώς και οι ανακλητικές. Σε ορισμένες γλώσσες αυτές είναι περιοριστικές, όπως στη γλώσσα Mojave, ενώ σε άλλες μεγιστοποιητικές, όπως στη γλώσσα Quechua. Οι δεύτερες σχηματίζουν μία

μεγαλύτερη ΟΦ με το τροποποιημένο ουσιαστικό, το οποίο βρίσκεται έξω από την αναφορική πρόταση. Όταν αυτή ακολουθεί την εξωτερική κεφαλή ονομάζεται μετα-ονοματική -η οποία προτιμάται από γλώσσες στις οποίες το ρήμα βρίσκεται στην αρχή και στη μέση- ενώ όταν προηγείται προ-ονοματική -η οποία προτιμάται από γλώσσες στις οποίες το ρήμα βρίσκεται στο τέλος.

Αξίζει να σημειωθεί ότι όσον αφορά την κεφαλή υπάρχουν γλώσσες στις οποίες οι αναφορικές προτάσεις και τα επίθετα κατέχουν την ίδια θέση. Ωστόσο, σε άλλες γλώσσες τα επίθετα τοποθετούνται μπροστά από την κεφαλή και οι αναφορικές προτάσεις την ακολουθούν.

Τέλος, οι αναφορικές προτάσεις, όταν εμφανίζονται σε θέση αντίστοιχη για επιθετικό προσδιορισμό, ονομάζονται ‘μειωμένες’ ενώ όταν έχουν εξωτερική θέση ‘μη μειωμένες’.

Σύμφωνα με το δεύτερο κριτήριο ταξινόμησης, υπάρχουν τέσσερις στρατηγικές για τη δήλωση του τροποποιημένου ουσιαστικού μέσα στην αναφορική πρόταση. Η στρατηγική της μη-μείωσης εμφανίζεται στις αναφορικές προτάσεις με εσωτερική κεφαλή και η ΟΦ βρίσκεται στην κανονική της θέση. Όταν μία αναφορική πρόταση περιέχει μια προσωπική αντωνυμία στο εσωτερικό της, τότε έχουμε τη στρατηγική διατήρησης της αντωνυμίας. Η τρίτη στρατηγική είναι αυτή της αναφορικής αντωνυμίας όπου το τροποποιημένο ουσιαστικό μέσα στην αναφορική πρόταση αντιπροσωπεύεται από αντωνυμίες συγγενείς με τις δεικτικές ή τις ερωτηματικές. Η τελευταία στρατηγική είναι αυτή του κενού όπου η κεφαλή αντιστοιχεί σε ένα συντακτικό κενό μέσα στην πρόταση την αναφορική.

Το τρίτο κριτήριο αφορά τη συντακτική θέση που αποκτά το ουσιαστικό που αναφορικοποιείται μέσα στην αναφορική πρόταση. Σύμφωνα με την Ιεραρχία της Προσβασιμότητας, το υποκείμενο αναφορικοποιείται πιο εύκολα και όσο μετακινούμαστε προς τη δεξιά περιφέρεια η αναφορικοποίηση είναι πιο δύσκολη. Η ιεραρχία του Lehmann αποτελείται από τέσσερις κλίμακες και επεκτείνει την ιεραρχία της προσβασιμότητας του Keenan & Comrie (1977). Από την άλλη, οι Bakker & Hengeveld (2001 όπ. αναφ. στον de Vries 2002, 34) υποστηρίζουν τρεις διαστάσεις της ιεραρχίας -τη συντακτική, τη σημασιολογική και την ενσωμάτωση.

Μεταξύ των προαναφερθέντων κριτηρίων ταξινόμησης είναι εμφανής ο συσχετισμός σε διαγλωσσικό επίπεδο: α) σε σχέση με την κεφαλή υπάρχει άρρηκτη σύνδεση μεταξύ της θέσης της αναφορικής πρότασης και της προσβασιμότητας στην αναφορικοποίηση και β) η στρατηγική για την αναπαράσταση του τροποποιημένου ουσιαστικού αλληλοεπιδρά με τη θέση της πρότασης.

Τέλος, όσον αφορά τις όψεις της αναφορικής δομής παρατηρείται το φαινόμενο του αναδρομικού και γραμμικού πολλαπλού εγκιβωτισμού. Στον πρώτο, εμφανίζονται δύο ή περισσότερες κεφαλές καθεμιά με τη δική της αναφορική πρόταση ενώ στον δεύτερο υπάρχουν δύο ή περισσότερες αναφορικές προτάσεις σε μία κεφαλή. Στο φαινόμενο της συνέλκυσης παρατηρείται ότι η πρόθεση μετακινείται στην αρχή της αναφορικής πρότασης ενώ υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες η πρόταση μένει πίσω (φαινόμενο εγκατάλειψης πρόθεσης). Στην πολλαπλή αναφορικοποίηση απουσιάζει η αντιστοιχία ένα-προς-ένα ανάμεσα στον όρο αναφοράς και στο 'wh' στοιχείο της δευτερεύουσας.

Συγκρίνοντας τη νέα ελληνική με άλλες γλώσσες, παρατηρείται ότι κάποια είδη αναφορικών προτάσεων που εμφανίζονται σε άλλες γλώσσες υπάρχουν και στη γλώσσα αυτή, όπως οι περιοριστικές, οι μη περιοριστικές και οι ελεύθερες. Ο λειτουργικός ρόλος αυτών των προτάσεων είναι κοινός σε όλες τις γλώσσες. Ωστόσο, στη νέα ελληνική εντοπίζονται δύο άλλα είδη αναφορικών προτάσεων τα οποία απουσιάζουν από τις άλλες γλώσσες και αυτά είναι οι καθαρές και μη καθαρές αναφορικές προτάσεις. Οι πρώτες έχουν διασαφηνιστική λειτουργία ως προς έναν όρο -κύριο ή δευτερεύοντα- μιας άλλης πρότασης ενώ οι δεύτερες λειτουργούν επιρρηματικά.

Μία άλλη σημαντική διάκριση των αναφορικών προτάσεων -που δεν συναντάται σε άλλες γλώσσες- είναι αυτή σε ονοματικές και επιρρηματικές αναφορικές προτάσεις. Οι πρώτες ενέχουν θέση ονόματος ενώ οι δεύτερες δεν δύναται να λειτουργήσουν σαν ονοματική φράση.

Όσον αφορά την εισαγωγή των αναφορικών προτάσεων στη νέα ελληνική χρησιμοποιούνται οι αναφορικές αντωνυμίες και ο άκλιτος συμπληρωματικός δείκτης 'που' τα οποία ποτέ δεν παραλείπονται. Η επιλογή της μιας ή της άλλης εξαρτάται από τον ομιλητή και την επικοινωνιακή κατάσταση.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η χρήση της αντωνυμίας ‘οποίος-α-ο’ καθώς το γένος και ο αριθμός της καθορίζονται από την προσδιοριζόμενη ΟΦ ενώ η πτώση της από τη συντακτική λειτουργία που επιτελεί μέσα στην πρόταση. Μάλιστα, όταν η αντωνυμία συνοδεύεται από πρόθεση τότε κατά τη μετακίνησή της την συμπαράσφρει.

Από την άλλη, η χρήση του άκλιτου συμπληρωματικού δείκτη ‘που’ στις περιοριστικές αναφορικές προτάσεις συνοδεύεται από μια κλιτική αντωνυμία στην περίπτωση που ενέχει θέση έμμεσου αντικειμένου ενώ στην περίπτωση του άμεσου η παρουσία του κλιτικού δεν καθίσταται υποχρεωτική. Επιπλέον, όταν το ‘που’ συνοδεύεται από επίρρημα τότε η παρουσία της κλιτικής αντωνυμίας είναι προαιρετική.

Σύμφωνα με τους γλωσσολόγους, οι περιοριστικές αναφορικές προτάσεις περιέχουν σημαντικές πληροφορίες και περιορίζουν την κεφαλή κάτι το οποίο δεν συμβαίνει στις μη περιοριστικές. Όσον αφορά τις ελεύθερες αναφορικές προκύπτουν κάποιοι προβληματισμοί, όπως εάν τη θέση της κεφαλής καταλαμβάνει η αντωνυμία ή ένας συμπληρωματικός δείκτης. Για τον συγκεκριμένο προβληματισμό διατυπώνονται δύο διαφορετικές αναλύσεις: η ανάλυση της εσωτερικής και η ανάλυση της εξωτερικής κεφαλής. Η διαφορά τους έγκειται στην προσπελασιμότητα του ΣΔ.

Στις ελεύθερες ονοματικές αναφορικές προτάσεις η πτώση της αντωνυμίας εξαρτάται από τη συντακτική θέση ολόκληρης της αναφορικής πρότασης σε σχέση με την κύρια και όχι από τη θέση της αντωνυμίας μέσα στην αναφορική. Από την άλλη, οι ελεύθερες επιρρηματικές εισάγονται με τα άκλιτα αναφορικά επιρρήματα και κατέχουν θέση επιρρηματικού προσδιορισμού.

Όσον αφορά τις ανακλητικές αντωνυμίες και τα κενά υπάρχουν αναλύσεις που υποστηρίζουν τη μεταξύ τους ομοιότητα ενώ άλλες διατείνονται τη διαφορετική συμπεριφορά των ανακλητικών αντωνυμιών σε σχέση με τα κενά. Και για τα τρία είδη αναφορικών προτάσεων, όταν το αναφορικό λειτουργεί συντακτικά ως υποκείμενο προτιμάται το κενό, ενώ η ανακλητική αντωνυμία εμφανίζεται στις πλάγιες θέσεις, δηλαδή όταν αυτό έχει θέση άμεσου ή έμμεσου αντικειμένου ή κτητικού.

Η κατανομή της κλιτικής αντωνυμίας στις αναφορικές προτάσεις είναι ένα θέμα το οποίο έχει απασχολήσει τους γλωσσολόγους των οποίων, όμως, οι απόψεις δεν τείνουν απόλυτα προς κάποιο κοινό συμπέρασμα.

Όσον αφορά τις που-ΠΑΠ παρατηρούνται ασυμμετρίες στην κατανομή των κλιτικών. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση του έμμεσου αντικειμένου θεωρείται αναγκαία η παρουσία του κλιτικού, ενώ όταν υπάρχει εξάρτηση άμεσου αντικειμένου η οριστικότητα ή μη της κεφαλής καθορίζει την εμφάνισή του. Βέβαια, σε κάποια παραδείγματα είναι φανερό ότι η απουσία του κλιτικού συνδέεται όχι μόνο με την οριστικότητα της αναφορικής κεφαλής αλλά και με το αν αυτή αποτελεί τμήμα της ήδη γνωστής πληροφόρησης.

Η Σταύρου (1985, 122-123, 129, 131, 133) θεωρεί μη γραμματική την ύπαρξη της κλιτικής αντωνυμίας στις ΠΑΠ με εξάρτηση άμεσου αντικειμένου ενώ η αντιγραμματικότητα καταργείται με την προσθήκη μιας λέξης. Στην περίπτωση του έμμεσου αντικειμένου η προαιρετική παρουσία της κλιτικής αντωνυμίας αποδίδεται στον κανόνα της «κλιτικοποίησης». Από την άλλη, στις μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις η θεματοποίηση της ΟΦ συμβάλλει στην παρουσία του κλιτικού ενώ η παρουσία αυτού θεωρείται υποχρεωτική όταν ενέχει θέση γενικής συγκριτικής ή κτητικής.

Σύμφωνα με την Ευθυμίου (1997, 318, 322) το 'που' θεωρείται Αναφορικός Συμπληρωματικός Δείκτης και όχι δεσμευτής του αναφορικοποιημένου στοιχείου. Επιπλέον, όταν το κλιτικό δηλώνει το στοιχείο το οποίο αναφορικοποιείται τότε οι δομές χαρακτηρίζονται ως γραμματικά αποδεκτές ενώ όταν αυτό εκλείπει η δομή είναι γραμματική μόνο όταν το στοιχείο το οποίο αναφορικοποιείται επέχει θέση άμεσου αντικειμένου.

Αναφορικά με την κατανομή του κλιτικού οι Alexiadou & Anagnostopoulou (2000a 51, 55) ισχυρίζονται ότι στις που-ΠΑΠ με κλιτική αντωνυμία και εξάρτηση άμεσου αντικειμένου, όταν η κεφαλή είναι οριστική εντοπίζεται ανύψωση μίας γυμνής ΟΦ ενώ όταν η κεφαλή είναι μη οριστική ανυψώνεται μια ΦΠΔ. Στην πρώτη περίπτωση η δομή θεωρείται αντιγραμματική ενώ στη δεύτερη γραμματική. Αντίθετα, στις που-ΠΑΠ με εξάρτηση έμμεσου αντικειμένου η εμφάνιση του κλιτικού είναι αναγκαία άσχετα από το είδος της κεφαλής.

Βέβαια, η ανάλυση της «ανύψωσης» εμφανίζει αρκετές αδυναμίες. Μία από αυτές αφορά τα κύρια ονόματα και την αναγκαία παρουσία του άρθρου σε αυτά γεγονός το οποίο αντιτίθεται στην ανάλυση της «ανύψωσης». Άλλη αδυναμία εντοπίζεται στη δυσκολία ερμηνείας του διπλού πτωτικού χαρακτηρισμού της αναφορικής ονοματικής

φράσης. Με άλλα λόγια, η ερμηνεία της μη συμφωνίας των πτώσεων καθίσταται αδύνατη από την ανάλυση της «ανύψωσης».

Στην ανάλυση του «τελεστή» η ΟΦ αποτελεί όρο της κύριας πρότασης. Ο τελεστής μπορεί να είναι είτε μία αναφορική αντωνυμία είτε ένας κενός τελεστής. Για την επίτευξη της συμφωνίας ανάμεσα στην κεφαλή και τη θέση αναφορικοποίησης έχουμε την ανύψωση του τελεστή στη θέση της δευτερεύουσας. Έτσι, η αναφορική πρόταση προσαρτάται στην ΟΦ.

Στην ανάλυση της «διαγραφής» ο στόχος αναφορικοποίησης απαλείφεται μετά την ταυτοποίηση με την κεφαλή της ΑΠ. Όταν αυτός βρίσκεται σε θέση υποκειμένου δεν μπορεί να καθοριστεί με ακρίβεια ποιος κανόνας ευθύνεται για την απουσία του υποκειμένου στην ΑΠ: ο κανόνας της διαγραφής ή ο κανόνας της παράλειψης του εμφανούς υποκειμένου. Όταν, όμως, ο στόχος αναφορικοποίησης βρίσκεται σε θέση αντικείμενου τότε η ανάλυση της «διαγραφής» καθίσταται απαραίτητη. Εάν το αντικείμενο συνοδεύεται από πρόθεση, τότε διαγράφεται τόσο το αντικείμενο όσο και η πρόθεση. Μάλιστα, η ανάλυση της «διαγραφής» φαίνεται ότι προτιμάται όταν η πρόθεση δύναται να ανακτηθεί εύκολα. Τέλος, στις περιπτώσεις στις οποίες η σημασία του ρήματος είναι αμφίσημη ο ομιλών επιλέγει την επιφανειακή ανάγνωση, δηλαδή το ρήμα χωρίς τη συνοδεία της πρόθεσης.

Τέλος, η ανάλυση της «ταυτοποίησης» συμβάλλει στην εξήγηση του προβλήματος της αναδόμησης καθώς και στην επίλυση του προβλήματος του διπλού πτωτικού χαρακτηρισμού, διότι οι Φράσεις Προσδιοριστικού Δείκτη είναι δύο και συνεπώς καθεμία έχει τη δική της πτώση. Επιπλέον, σύμφωνα με την ανάλυση αυτήν δεν είναι απαραίτητο να θεωρηθεί ότι η φράση ανύψωσης είναι απλή ΟΦ και έτσι αποφεύγεται η αντιγραμματική δομή που εμφανίζεται στην ανάλυση της «ανύψωσης». Ακόμα, ερμηνεύει την παρουσία του κλιτικού στις που-ΠΑΠ στις οποίες -όταν η αναφορική φράση είναι εξωπροτασιακά συνδεδεμένο στοιχείο- δεν υπάρχει μετακίνηση. Στην περίπτωση των ιδιωματικών εκφράσεων δύναται να θεωρηθεί ότι αυτό που ανυψώνεται είναι μια απλή ΟΦ και με τον τρόπο αυτό η ανάλυση ξεπερνά τη δυσκολία που συναντά. Για όλους τους παραπάνω λόγους, η κατανομή του κλιτικού μπορεί να εξηγηθεί καλύτερα με την ανάλυση της «ταυτοποίησης».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

ΒΑΡΛΟΚΩΣΤΑ, Σ. & ΚΟΤΖΟΓΛΟΥ, Γ. 2003. Η κατανομή της κλιτικής αντωνυμίας στις περιοριστικές αναφορικές προτάσεις της ελληνικής: μια νέα προσέγγιση'. Στο Θεοφανοπούλου-Κοντού, Δήμητρα κ.ά. (επιμ.) *Σύγχρονες τάσεις στην ελληνική γλωσσολογία: μελέτες αφιερωμένες στην Ειρήνη Φιλιππάκη-Warburton*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη. 169-191.

ΕΥΘΥΜΙΟΥ, Ε. 1997. Τα εγκλιτικά στις που-αναφορικές προτάσεις. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 18: 318-327.

ΘΕΟΦΑΝΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΟΝΤΟΥ, Δ. 1985. «Οι που-αναφορικές προτάσεις της ελληνικής και η παράλειψη της προθέσεως». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 3:17-45.

ΚΛΑΙΡΗΣ, Χ. & ΜΠΙΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ. 2011. *Γραμματική της νέας ελληνικής: δομολειτουργική-επικοινωνιακή*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

ΡΟΥΣΣΟΥ, Α. 2015. *Σύνταξη. Γραμματική και Μινιμαλισμός*. Ελληνικά ακαδημαϊκά συγγράμματα και βοηθήματα. Ανάκτηση 14-02-2017 από www.kallipos.gr.

ΣΤΑΥΡΟΥ, Μ. 1985. Η κλιτική αντωνυμία στις περιοριστικές αναφορικές προτάσεις με εξάρτηση αμέσου αντικειμένου που εισάγονται με το που. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 5:121-136.

ΤΖΑΡΤΖΑΝΟΣ, Α. 1989. *Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής)*. 2 τ. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

AIKHENVALD, A. 2008. *The Manambu language of East Sepik, Papua New Guinea*. Oxford: Oxford University Press.

ALEXIADOU, A. & ANAGNOSTOPOULOU, E. 2000a. Asymmetries in the distribution of clitics: The case of Greek restrictive relatives. Στο F. Beukema and M. den Dikken (επιμ.), *Clitic Phenomena in European Languages*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 47-70.

ALEXIADOU, A. & ANAGNOSTOPOULOU, E. 2000b. 'Greek syntax. A principles and parameters perspective'. *Journal of Greek Linguistics* 1: 171-222.

ALEXIADOU, A., LAW, P., MEINUNGER, A. & WILDER, C. 2000. Introduction. In *The syntax of relative clauses*. Edited by Artemis Alexiadou, Paul Law, Andre Meinunger, and Chris Wilder, 1-51. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.

- ALEXIADOU, A. & VARLOKOSTA, S. 1996. The syntactic and semantic properties of free relatives in modern greek. In P. L. A. Alexiadou, N. Fuhrhop and S. Lohken (Eds.), *Zas Papers in Linguistics*, Volume 5, pp. 1–31. Zentrum fur Allgemeine Sprachwissenschaft.
- ALEXOPOULOU, D. 2006. Free and restrictive relative clauses in Greek. In *Proceedings of the 17th International Conference on Theoretical and Applied Linguistics*, April 15-17, 2005, 85-93. Thessaloniki: Aristotle University.
- ANAGNOSTOPOULOU, E. 2013. Greek Syntax 2012: State-of-the-Art and Perspectives. In *Studies in Greek Linguistics 33* (Proceedings of the 33rd Annual Meeting of the Department of Linguistics, Aristotle University of Thessaloniki, Thessaloniki, April 26-27, 2012). pp. 11-57.
- ANDREWS, A. 2007. Relative clauses. In *Language typology and syntactic description*. Vol. 2, *Complex constructions*. 2d ed. Edited by Timothy Shopen, 206–236. Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press.
- ASHER, R. E. & KUMARI, T. C. 1997. *Malayalam*. London: Routledge.
- ASUDEH, A. 2004. *Resumption as Resource Management*. PhD thesis, Stanford University.
- BAKER, M. 1988. *Incorporation: A Theory of Grammatical Function Changing*. Chicago: University of Chicago Press.
- BHAT, D. N. S. 2004. *Pronouns*. Oxford: Oxford University Press.
- BHATIA, T. K. 1993. *Punjabi: A cognitive-descriptive grammar*. London: Routledge.
- BIANCHI, V. 2002. Headed relative clauses in generative syntax, Part I. *Glott International* 6.7: 197–204.
- BORSLEY, R. D. 1997. Relative clauses and the theory of phrase structure. *Linguistic Inquiry* 28: 629-647.
- CHATSIYOU, A. 2006. On the status of resumptive pronouns in Modern Greek restrictive relative clauses. In Miriam Butt and Tracy Holloway King (eds.), *The Proceedings of the LFG '06 Conference*, Stanford, Calif., CSLI Publications.
- CHATSIYOU, A. 2010. *A Lexical Functional Grammar approach to Modern Greek Relative Clauses*. Ph. D. Dissertation. University of Essex.
- COLE, P. 1987. The structure of internally headed relative clauses. *Natural Language & Linguistic Theory* 5.2: 277–302.
- COMRIE, B. 1989. *Language universals and linguistic typology* (2nd edn.). Chicago: University of Chicago Press.

- DASKALAKI, E. & MAVROGIORGOS, M. 2013. Obligatory resumption in Greek free and restrictive relatives. In: Raffaella Folli, Christina Sevdali & Robert Truswell (eds.), *Syntax and its limits*, 324–344. Oxford: Oxford University Press.
- DIK, S. 1997. *The Theory of Functional Grammar. Part 2: Complex and Derived Constructions*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- den DIKKEN, M. 1995. *Particles: On the Syntax of Verb-Particle, Triadic, and Causative Constructions*. New York: Oxford University Press.
- DIXON, R. M. W. 2004. *The Jarawara language of southern Amazonia*. Oxford: Oxford University Press.
- DIXON, R. M. W. 2010. *Basic Linguistic Theory*, vol. 2, Grammatical Topics. Oxford University Press, Oxford.
- FABB, N. 1999. Relative clauses. In: Brown, K., and Miller, J., eds. *Concise Encyclopedia of Grammatical Categories*. Amsterdam, The Netherlands: Elsevier, 1999. pp. 319-324.
- GENETTI, C. 2007. *A grammar of Dolakha Newar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- GROSU, A. & LANDMAN, F. 1998. ‘Strange Relatives of the Third Kind.’ *Natural Language Semantics* 6: 125-170.
- HOLTON, D., MACKRIDGE, P. & PHILIPPAKI-WARBURTON, E. 1999. *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας*. Μτφρ: Βασίλης Σπυρόπουλος. Εκδόσεις Πατάκη.
- INGRIA, R. 1981. *Sentential Complementation in Modern Greek*. Phd dissertation, Massachusetts Institute of Technology.
- JOSEPH, B. D. 1980. “Recovery of information in relative clauses: Evidence from Greek and Hebrew.” *Journal of Linguistics* 10, 237-244.
- KAYNE, R. S. 1994. *The Antisymmetry of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
- KEENAN, E. & COMRIE, B. 1977. ‘Noun phrase accessibility and universal grammar.’ *Linguistic Inquiry* 8, 63–99.
- KEENAN, E. L. 1985. ‘Relative clauses.’ In Shopen T (ed.) *Language typology and syntactic description. Complex constructions*, vol. 2. Cambridge/New York/New Rochelle/Melbourne/Sydney: Cambridge University Press. 141–170.
- KLAMER, M. 1998. *A grammar of Kambara*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- KLEIN, E. 1993. *Toward Second Language Acquisition. A study of Null-Prep*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- LAMBTON, A. K. 1953. *Persian Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.

- LASNIK, H. & STOWELL, T. 1991. Weakest crossover. *Linguistic Inquiry* 22 (4), 687–720.
- LEHMANN, C. 1984. *Der Relativsatz*. Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- LEHMANN, T. 1993. *A grammar of Modern Tamil*. Pondicherry: Pondicherry Institute of Linguistics and Culture.
- LI, C. N. & THOMPSON, S. A. 1981. *Mandarin Chinese: A Functional Reference Grammar*. Berkeley: University of California Press.
- MACKRIDGE, P. 1990. *Η νεοελληνική γλώσσα: περιγραφή και ανάλυση της νεοελληνικής κοινής*. Μτφρ. Κώστας Ν. Πετρόπουλος. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- MAHOOTIAN, S. 1997. *Persian*. London: Routledge.
- MCCLOSKEY, J. 1990. Resumptive Pronouns, A Binding and Levels of Representation in Irish. In H. Randall (Ed.), *Syntax of the Modern Celtic Languages*, Volume 23 of *Syntax and Semantics*, pages 199–248. San Diego, CA: Academic Press.
- MCCLOSKEY, J. 2002. Resumption, successive cyclicity, and the locality of operations. In S. D. Epstein and D. T. Seeley (Eds.), *Derivation and Explanation in the Minimalist Program*, pp. 184–226. Oxford: Blackwell.
- MUNRO, P. 1976. *Mojave Syntax*. New York: Garland.
- NEWMAN, P. 2000. *The Hausa language: An encyclopedic reference grammar*. New Haven: Yale University Press.
- NICOLAEVA, I. 2006. Relative clauses. In *Encyclopedia of language and linguistics*. 2d ed. Vol. 10. Edited by K. Brown, 501–508. Oxford: Elsevier.
- PAPADOPOULOU, D. 2002. *Cross-linguistic Variation in sentence processing: evidence from RC attachment preferences in Greek*. Ph. D. thesis, University of Essex, UK.
- PAPADOPOULOU, D. 2006. *Cross-linguistic variation in sentence processing*. Amsterdam: Springer.
- ROBERTS, J. R. 1987. *Amele*. London: Croom Helm.
- SCHACHTER, P. & OTANES, F. T. 1972. *Tagalog Reference Grammar*. Berkeley: University of California Press.
- SONG, J. J. 2001. *Linguistic typology: morphology and syntax*. Harlow; New York: Longman.
- SMITS, R. 1988. *The Relative and Cleft Constructions of the Germanic and Romance Languages*. Doctoral dissertation, Katholieke Universiteit Brabant. Foris, Dordrecht.
- de VRIES, M. 2002. *The syntax of relativization*. PhD diss., University of Amsterdam.

de VRIES, M. 2018. Relative Clauses in Syntax. In M. Aronoff (Ed.), *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics* (pp. 1-30). Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.56>.